

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדש

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

דרשת

הושענא רבה תשב"ח

תוכו רצוף אהבה לעורר רחמים בשמים
ולעורר בני ישראל לשוב בתשובה
ולחתפלל עבור כבוד שמים וצער השכינה

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ד לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

הקונטרסים שיצאו בשנים שעברו אין רשות להעתיקם ולהפיצם ושאינה יתקבל לא יעשו ענף (בפרט ג. ק), וכבר נאמר ואל תשכן בארץ ענף (ויקרא יד).

צו מנרב זיין רופט: 1-718-388-5519 | דורך קרעדיט קארד: 1700 845-366-2793

*** זיינע קלאר (72 מינוט) ***

לשון קדשו - קונטרס רפה

לשון קדשו:

929-522-1515

ארץ ישראל: 072-3275205

ענגלאנד: 0330-350-3110

פערקס: 718-650-2970

דורך 1 דערנאך 285 צו הערן די רעקארדינגס. פאר הערות דרוק 3

ברוקלין: 718-298-4641

ארץ ישראל: 072-3333419

16→6→428

קול אצור יהודה

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזִכְרוֹן •

הרה"ח ירא שמים מרבים, בר אוריין, הגיד שיעורי תורה ברבים בש"ס ובהלכה, רבוק וקשור ברביה"ק ז"ע וזכה לשמשו ומוסר שיעורים בספרי דבי רב

מוה"ר ישכר דוב ז"ל יאקאבאוויטש

ב"ר צבי ז"ל

נפטר שמחת תורה תשע"ד

הנאון הצדיק המפורסם, חסידא ופרישא, עמוד ההוראה, מגדולי תלמידי רביה"ק ז"ע, אשר האיר פני תבל באור תורתו וצדקתו ובעבודת ה', ורבים הלכו לאורו

רבי יואל ז"ל מארגענשטערן

ב"ר אורי ז"ל - אבדק"ק שארמאש יצ"ו

נפטר ביום כ' תשרי - ד' דחיה"מ סוכות תשע"ח

הרה"ח המופלג במעלות ובמידות, מרבין תורה רבות בשנים

מוה"ר פינחס דוד ז"ל שווארטיץ

בן הרה"ח ר' מרדכי ז"ל, נפטר הושענא רבא תשס"ו

הרה"ח רבוק ברביה"ק ז"ע, והרבין תורה לעדרים רבות בשנים

מוה"ר אברהם אבא ז"ל הירש

ב"ר מנחם זאב ז"ל, נפטר שמיני עצרת תשס"ט

הרה"ח אהוב על הבריות, והרבה להטיב לזולתו, תפילותיו במיתות ובקביעות, נפשו קשורה בתורת רביה"ק ז"ע

מוה"ר חיים שמואל ז"ל רייך

ב"ר אברהם שמעון ז"ל נפ' אסרו חג סוכות תשפ"א

הרה"ח תלמיד מובהק מרביה"ק ובכל נימי נפשו פעל לעשות רצונו

מוה"ר שמחה ישכר (בער) ז"ל

ב"ר יהושע הכהן ז"ל, סאנדער

נפטר שמחת תורה תשע"ח

הרה"ח רבי אברהם ז"ל קליין

ב"ר דוד הלוי ז"ל הי"ד

נפטר ט"ו ניסן א' דפסח תש"פ

מוה"ר יעקב ז"ל פאזנער ב"ר שמואל ז"ל

נפטר ד' מבת תשפ"ג

ווגנתו מרת נחמה ע"ה בת ר' יעקב יוסף ז"ל

הרה"ח איש האשכולות, דובר חיבורים מדויקים, נדיב ושוש

רבי שבתי ב"ר דוד ז"ל ליפשיץ

מח"ס נחלת דבש בכל מקצועות התורה

נפטר י"ז אדר א' תשפ"ב

הרה"ח רבוק ברביה"ק ז"ע בכל נימי נפשו ועסק בתורתו בקביעות

רבי שלום יחזקאל ז"ל שווארין

ב"ר יהושע ז"ל, נפטר י' אדר תשס"ח

הרבנית הצדיקת בת קדושים

רעבי'ל בריינדל ע"ה טייטלבוים

בת כ"ק אדמו"ר ר' משה זצ"ל אבד"ק קיוויאשד

נפטרה ד' שבט תשפ"ג

הרה"ח

מוה"ר חיים דוב ז"ל מייזעלס

בן הר"ר חנני' יו"מ שליט"א

נפטר ח"י אב תשפ"ג

KolSatmar.com

א

קושיא א

להבין טעם שנקרא יום זה ה'ושענא "רבה"

ס'איז ידוע אז דער טאָג ווערט אָנגערופן ה'ושענא רבה.
ברויך מען צו פאַרשטיין [א טעם] אויף דעם נאָמען.

ב

קושיא ב - מתוך הדרוש

כפל לשון הושענא

[גם יש להבין מה שכופלין תיבת ה'ושענא]. (התירוץ בדברי רבינו באות סז)

ג

קושיא ג - מתוך הדרוש

[גם יש להבין מה שאומרים ה'ושענא למענך 'אלקינו', שהוא שם מדת הדין, והלא הישועה אי אפשר להיות רק על ידי מדת הרחמים, ואם כן היה ראוי שיאמרו ה'ושענא למענך ה'].
(הקושיא בדברי רבינו באות נד)

ד

המשל לחושענא רבה

קודם איז עַל פֿי פֿשוט, איך וועל נאָכזאָגן וואָס דער טאַטע זכרוננו לברכה
פלעגט צו זאָגן יעדעס יאָר, פלעגט ער זאָגן דעם מָשָׁל [בשם] פון זיידן זכרוננו לברכה
[הייט לב].

ה

ווען אַ מַלְךָ קומט אין שטאָט אַריין, און מ'גייט אַרויס פֿרויז [אז] 'דער מלך קומט
אין שטאָט אַריין', 'היצט איז די צייט', [ווען] 'יעדער קאָן זיך גיין בעטן וואָס מ'ברויך
עפעס, [אָדער] חלילה אז מ'האָט עפעס פֿוגם געווען קעגן מַלְךָ איז היצט די צייט
מ'זאָל גיין מִפֿיס זיין, און פֿאַררעכטן וואָס מ'האָט פֿוגם געווען.

ו

איז דאָך מוכן מַאָל, ווער ס'איז אַ פֿר שְׁכָל, וואָרט שוין קוים [אויס] די צייט, און
[ער] גייט פֿאַראַויס אַקעגן דעם מַלְךָ, נאָך איידער ער קומט אַריין אין שטאָט אַריין,
און פֿאַלט שוין פֿאַר די פיס און בעט זיך. און [נאָכדעם] קומט [ער] שוין אַריין אין די
שטאָט אַריין מיט נְשִׂאוֹת חַן [און] בְּשִׁמְחָה.

ז

[און אפילו] ווער ס'פֿאַרשטייט דאָס נישט [לצאת לקראת המלך מחוץ לעיר], אָבער אַז
דער מַלְךָ איז שוין אין שטאָט, ווערט יעדערער נְתַעוֹרֵר, מ'ווייסט [אז] 'היצט' איז דאָ
אַזאַ צייט, 'נישט אַלעמאַל' האָט מען אַזאַ געלעגנהייט.

ח

[און] אַזוי ווי ס'גייט אַדורך אַלדינגס, ס'גייט אַדורך די גאַנצע צייט, און דער מַלְךָ
האַלט זיך שוין ביים געזעגענען, [און] מ'ווערט [דאָס] געוואָר אין שטאָט, [איז אפילו] די
אַלע וואָס זיי האָבן נישט געהאַט דעם שְׁכָל [און] דעם דַּעַת [אז] זיי זאָלן גיין ווען די
צייט איז - אין די זמנים [המיוחדים] - צום מַלְךָ, אָבער ווען מ'האַלט שוין ביים
געזעגענען, ווער פֿאַרשטייט נישט אַז מ'זאָל צוגיין און פֿאַלן פֿאַר די פיס, און זיך
בעטן בְּאַמָּת.

ט

נאָר וויאָזוי קומט מען צי, [ס'איז דאָך] מיט גרויס בושָה.

[והגם] דער מלך איז טאָקע אַ רחום וְחִנּוּן, און ער איז אַלעמאַל מְקַבֵּל, אָבער [מ'קומט] מיט גרויס בושָה, [ווייל] מ'פֿרעגט דאָך די קשיא אי מלפָּא אָנאַ, עַד הַשְׁתָּא אַמאי לא אָתִית לְגַבְאִי. וואו ביסטו געווען ביז היצטערט? וואָס האָט זיך מיט דיר געטון פריער?

,

נאָר אַז מ'קומט אָבער און מ'זאָגט, "איך קום היצטערט וועגן אַ זאך וואָס ס'איז טאָקע [אין] די אינטערעסע פונעם מלך אליין", איז נישט פאַרהאַנדן קיין שום קשיות, איז אַלעמאַל אָפּען די טויערן.

יא

הַנְּמָשֶׁל

איבערדעם ווען ס'קומט דער טאָג הושענא רבָּה.

דער אָמֶת, דער פסוק זאָגט (ישעי' נה, ו) דְּרִשׁוּ ה' בְּהַמְצָאוֹ, מ'זאָל זוכן דעם באַשעפער ווען ס'איז מסוגל די צייט, דאָס זענען די הייליגע טעג, עֲשֹׁרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה².

און די יָמִים טוֹבִים, דער הייליגער יום טוב סוכות, מיטן אַתְרוֹג און מיטן לולב, ווי מ'זאָגט (ביהי רצון לנטילת לולב) אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁמֶךְ הַמִּינוּחַד (תִּקְרַב אֶחָד אֶל אֶחָד וְהָיוּ לְאַחָדִים בְּיָדֶיךָ).

[און] דער אָמֶת [ווען ס'קומט דער טאָג הושענא רבָּה], אַז מ'קוקט זיך אָן, ס'איז [שוין] דורכגעגאַנגען די אַלע טעג און מ'האָט נישט געטון גאַרנישט, דאָס האָרץ איז פאַרשטיינערט, מ'האָט נאָכנישט געהאַט קיין דַעַת זיך צו באַרעכענען.

אָבער היצט הושענא רבָּה, האָלט מען שוין ביים געזעגענען, [ביי] דער גַמֵר חֲתִימָה³, [וסמוך] ביים גַמֵר מְסִירַת הַפֶּתִיקִין⁴, דעמאָלטס ברויך דאָך שוין "יעדער" נתעורר צו ווערן ציצוגיין [להתפלל ולהתקרב להקב"ה].

¹ מלשון הגמרא בגיטין (נז). דכשיצא רבן יוחנן בן זכאי אל הקיסר סמוך לחורבן בית שני, אמר לו הקיסר כן. ופירושו, אם אתה יודע שאני המלך, למה יאחרת לבוא עד כעת.

² וכמבואר בגמרא ראש השנה (יח. ויכמות מט: קה): מניין לגזר דין של צבור וכו' אף על גב שנחתם נקרק, שנאמר (ואתחנן ד, ז) כה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאנוּ אֱלֹהֵינוּ. והכתיב דְּרִשׁוּ ה' בְּהַמְצָאוֹ, התם ביחיד הכא בצבור, ביחיד אימת [פירש"י: יחיד אימת מצוי לו, דכתיב בְּהַמְצָאוֹ], אמר רבה בר אבבה אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

³ ועיין בבית יוסף (או"ח סימן תרנא) ובטורי זהב (שם, יד) בשם הריקאנטי.

⁴ עיין בשער הכוונות (דרושי סוכות, דרוש ו): והענין [של הו"ר] בקיצור הוא, כי ביום הכיפורים ע"י ה' תפלות וכו' לכן נחתם בה חותם וכו'. והנה החותם ההוא היא החותמת העיקרי הפנימי וכו', ולכן אז נידון העולם כולו ונחתם או לחיים או למות, ואז הוא עיקר הדין. והנה כליל הושענא רבה נעשה החותם ה' החיצון בסוד חותם בתוך חותם וכו', ואמנם לפי שגם החותם הזה נעשה מן אימא יש בו כח לדחות את החיצונים, ובערך זו נקרא חותם וכו'. אלא שאז שהיה החותם הפנימי העיקרי כנ"ל היה זמן הדין והגזירה והחתימה ממש, אבל עתה שהוא חותם החיצון אינו רק ענין מסירת הפתקין אשר נחתמו בנעילת יום הכיפורים, וניתנים עתה ביד השלוחים על עונשי פורענות בני אדם, כנוצר בוהר פרשת ויחי (רכ. מובא לקמן) ופרשת אמור (קד.). והנה בענין מסירת הפתקים האלו יש מאמרים חלוקים בספר הזוהר בב' הפרשיות הנזכרים, וגם בפרשת תרומה (קמב. מובא קצתו לקמן) וכו'. ואמנם אמיתות הענין הוא זה, כי הנה עיקר הדין נידון ונגמר בחצות הראשונה של ליל הושענא רבה, ואז בעת חצות לילה נגמר החותם להחתם במלכות שבה, ונגמר הדין, ואז תיכף אחר חצות לילה אתעדי צולמא מעל רשיהיהו דמאן דאחתם ח"ו למיתה וכו', ולכן נוהגים לעסוק בתורה בחצות לילה הראשונה עד זמן וריחת הלבנה וקוראים ספר אלה הדברים הנקרא משנה תורה, ויכוין בקריאתו זאת לעשות חותם המלכות שבה,

אָבער [ס'איז דאָך] מיט גרויס בוש'ה.

איבערדעם זאָגט מען [הושענא] לַמַּעֲנֶה אֱלֹקֵינוּ, אונז זעמיר דאָ מַתְפַּלל אין די אינטערעסע פונעם בורא פֿל עולמים אליין.

[שהרי] דאָס שפּלות איז דאָך אָן אַ שיעור, און דער הַעֲדָר פֿבוד שָׁמַיִם, בעונותינו הרבים.

[און] הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קוקט אַרויס: ווען וועלן אידן שוין נַתְקַבֵּב ווערן.

הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קוקט אַרויס: ווען וועלן שוין אידן געהאַלפֿן ווערן.

יב

אַזוי ווי דער של"ה הקדוש ברענגט דאָרט'ן די מַעֲשֶׂה [של הבית יוסף בתיקון ליל שבועות, שאמרה השכינה כי] אַז מ'העט גיווען געוואוסט דעם צער פון די שְׂכִינָה

שהוא בגימטריא "משנה", ע"י קריאה זו. ואמנם עיקר הדין שנידון העולם עתה, הוא להמסר הפתקין שנחתמו בנעילת יוה"כ, אותם שלא חזרו בתשובה כל הימים שבינתיים שמן יוה"כ עד יום הו"ר, ונמסרין ביד השלוחים לפעול הדין והמשפט למי שנתחייב. אבל אע"פ שנמסרו הפתקים בידם לא ניתן להם רשות לפעול המשפט והעונש הכתוב באותן הפתקים עד יום שלמי עצרת, כדי לתת עוד זמן אל החוטאים שישוּבו בתשובה ביום ההוא של הושענא רבה, יום אחרון של הלול והסוכה, ואם ישוּבו בחיוב לקחת הפתקים מידם, ואם לאו אין עוד תקנה בתשובה מאז ואילך וכו'. אבל ודאי שאם יודמן מי שישוּב, ודאי שיקרעו גזר דינו ויחזרו לקחת פתקא שלו מיד השלוחים וכו'. ולכן כל יום הושענא רבה יש בו קצת דינין, אע"פ שנגמר הדין בחצות הראשונה של לילה כנ"ל. והטעם הוא לפי שעדיין הדין תלוי עד יום שמיני עצרת כנזכר, לראות אם ישוּבו בתשובה. ולכן יש נוהגים לומר סליחות אחר חצות ליל הושענא רבה קרוב לאשמורת הבוקר, אע"פ שנגמר הדין בחצות לילה הראשונה וכו'. גם צריך לזהר לכוין האדם דעתו במאד מאד בתפלת יום הושענא רבה ובכל מעשיו ביום ההוא, כיון שעדיין יש לו תקנה אז, כי אח"כ אין לו עוד תקנה כנ"ל וכו'.

כמבואר בזהוהר הק' פרשת צו (דף לא: לב): בְּיוֹמָא שְׂבִיעָאָה דְּחָג, הוּא סְיוּמָא דְּדִינָא דְּעֻלְמָא, וּפְתִיקוּן נְפִיקוּן מִבֵּי מַלְכָּא, וְגִבּוּרִין מִתְעַרְי וּמִסְתַּיִימִן בְּהַאי יוֹמָא, וכו'. בְּהַאי יוֹמָא פְקִיד מַלְכָּא לְמִיתֵב פְּתִיקוּן לִסְנַטִירָא, וּמִסְתַּיִימִי דִינִין, וְאַסְתִּים לִישְׁנָא בִישָׁא מַעְלָמָא. בְּיוֹמָא קְדָמָה דְּיִרְחָא שִׁירוּתָא דְּדִינָא הוּא, וְסְיוּמָא הוּא בְּהַאי יוֹמָא. וְהָא אֲתָמָר.

ועוד שם בפרשת תרומה (דף קמב): בְּלִילְיָא בְּתִרְעָה דְּחָגָא, דְּקָא נִפְקֵן פְּתִיקוּן מִבֵּי מַלְכָּא, וְהָהוּא צֶל אַעֲדִיאוּ מִבְּנֵי גְרִיעוּ דְּהַאי עֻלְמָא וכו' [עיי"ש עור].

ובזהוהר הק' פרשת ויחי (דף רכ): אִיתָא כֵּן לְעִנִין שְׁמִינִי עֲצֵרַת וז"ל: לְבִתֵּר קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא זְמִין קָמִיה דְּבִר נֶשׁ יוֹמָא דְּכַפּוּרִי, יוֹמָא דְּתִשְׁבָּה. אִי תָב מִחֻטְאֵי טַב, וְאִי לָא, פְקִיד מַלְכָּא לְמַחֲתֵם פְּתִיקוּן וכו'. אִי זְכִי בְּתִשְׁבּוּכָה, וְלָא שְׁלִימָתָא דְּקָא יָאֵת, תְּלִיין לִיה עַד הָהוּא יוֹמָא בְּתִרְעָה דְּעֲצֵרַת, דְּהוּא תְּמִינָאָה לְחָג. וְאִי עֲבֵד תִּשְׁבּוּכָה שְׁלִימָתָא לְקָמִי מֵאֲרִיָּה, אֲתִקְרַעוּ. וְאִי לָא זְכִי, אִינוּן פְּתִיקוּן נְפִיקוּן מִבֵּי מַלְכָּא וְאַתְמַסְרֵן בִּידוֹי דְּסַנְטִירָא, וְדִינָא מִתְעַבֵּיד וכו'. [עיי"ש עור. והנה דעת הרמ"ע מפאנו (בעשרה מאמרות מחק"ד פרק כו-כו) להגיה בדברי זהוהר בפרשת ויחי דצ"ל יומא שביעאה, אבל בבני יששכר (תשרי יג, ג) כתב על זה דקשה לשבשש כל ספרי זהוהר שבידינו, ואין לזה הכרח. ועיין עוד בזה בשער יששכר (לשמיני עצרת, אות א)].

בשל"ה הק' מסכת שבועות (כתב מצוה, אות ה): ולהראות גדולת מעלת זאת הלילה וכו', אכתוב לכם מעשה שאירע קרוב לזמנינו והועלת מכתב המקובל הר"ר שלמה הלוי אלקביץ שהיה מתחבר בבית של רבינו בית יוסף והופיע עליו רוח הקודש. וזה נוסח הכתב: דעו לכם כי הסכמנו החסיד [הבית יוסף] נר"ו ואני עבדו, ועבדיכם מהחברים, לעמוד על נפשינו ליל שבועות ולנודד שינה מעיינו וכו', וזהו הסדר שתקנתי וסדרתי בלילה ההוא וכו', וכל זה באימה ביראה בניגון ובטעם, לא יאומן כי יסופר. ואחר כך למדנו על דרך האמת. ובעת שהתחלנו ללמוד המשנה ולמדנו שתי מסכתות, זיכנו בוראנו ונשמע את קול [המלאך מהמשנה] המדבר בפי החסיד [הבית יוסף] נר"ו, קול גדול בחיתוך אותיות, וכל השכנים היו שומעים ולא מבנים. והיה הנעימות רב, והקול הולך וחוזק, ונפלנו על פנינו ולא היה רוח באיש לישא עיניו ופניו לראות מרוב המורא.

והדיבור ההוא מדבר עמנו, והתחיל ואמר: שְׁמַעוּ דִּידֵי הַמַּהֲדִירִים מִן הַמַּהֲדִירִים, ידידי אהובי שלום לכם, אשריכם ואשרי ילדחתם, אשריכם בעולם הזה אשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשיכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. התחזקו ידידי התאמצו אהובי, שמחו ועלצו. ודעו כי אתם מבני עלייה, וזכותם להיות מהיכלא דמלכא, וקול תורתכם והבל פיכם עלה לפני הקב"ה ובעק כמה אוררים וכמה רקיעים עד שעלה, ומלאכים שתקו ושרפים דממו, והחיות עמדו וכל צבא מעלה להקב"ה שומעים, קולכם וכו', ואם הייתם עשרה הייתם

הַקְדוּשָׁה, ווי [ווייט] דער בורא כל עולמים קוקט אַרויס ווען וועלן אידן געהאַלפן ווערן, העט מען עס נישט געקאַנט אויסהאַלטן, העט מען נישט געהאַט קיין רוה! איבערדעם זאָגט מען לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ.

יג

דברי התעוררות לתשובה ותיקון המעשים

מתחלת אלף הששי כבר הוא הזמן הראוי להגאולה, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה. ועתה בסוף האלף הששי די אף בתשובה קטנה, רק שזאת על כל פנים יעשו

מורי נְרִבּוּתִי!

אונז דאָרף מיר וויסן דעם אָמֶת.

בְּדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים, אין די פריערדיגע דורות, פון ווען אָן מ'איז אַריין אין אַלף הַשְּׁשִׁי. איז געווען אַ זָמַן [שוין, וואָס פון דעמאָלטס] האָט מען געקאַנט געהאַלפן ווערן [מיט די גאָולה שְׁלִימָה].

ס'ווערט דאָך אָנגערופן די לעצטע צוויי אַלפִּים, די גמרא רופט עס אָן "שְׁנוֹת הַמַּשִּׁיחַ".

[און] די שְׁבוּעָה [של גזירת הגלות] איז נאָר געוועזן אויף די ערשטע טויזנט יאָר [שאַחר החורבן], אויפן אַלף הַחֲמִישִׁי. [אבל באלף הששי כבר הוא תלוי במעשי הדור].

מתעלה יותר ויותר, אבל עס כל זה נתעליתם, ואשרים ואשרי יולדתים ידידי אשר נדדתם שינה מעינים, ועל ידיכם נתעלתי הלילה הזה וכו'. ○ ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם, ולא שחוק בפיכם, בזכריכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. לכן חזקו ואמצו ועלצו בני ידידי המהדרים ואל תפסיקו הלימוד, כי חוט של חסד משוך עליכם ותורתכם ערבה לפני הקב"ה וכו'.

את כל הדברים האלה דיבר אלינו ושמעה אזנינו, ורבות כהנה וכהנה מענייני החכמה, כמה וכמה הבטחות גדולות, וכלנו גענינו בכייה מרוב השמחה, וגם בשמענו צרת השכינה בעונותינו, וקולה כחולה המתחננת אלינו. ואז נתחזקנו עד אור הבוקר, ולא פסק גירסא מפומנא בגילה ורעדא וכו'.

^י וז"ל רבינו בדרשת הושענא רבה תשי"ד [לשון קדשו לו, אות ז]: מ'זאל אריינקוקן אין ש"לה הקדושה ביי די מעשה פון שברועות, ווי דער מגיד האָט גערעדט צום בית יוסף, ער האָט געזאָגט פאר די אלע מסובים אָז ווען מ'העט געוואוסט דעם גרויסן צער פון די שכינה הקדושה, העט מען עס נישט אויסגעהאַלטן. ס'העט נישט עָרֵב געווען אָבֹל וְשֵׁת אָז מ'העט געוואוסט דעם גרויסן צער.

דאָס איז געווען דעמאָלטס [בימימה, וואָס] דעמאָלטס איז געווען אַ דור וואָס אידן זענען געווען בָּרוּם הַמַּעֲלָה, ס'איז געווען אַזויפיל צדיקים און אַזויפיל קדושים, אַזויפיל עובדי ה' בְּאַמֶּת, אַזויפיל תּוֹרָה און אידישקייט אין אַלע ווינקלעך [וואָספּי"כ כמה היה גדול צער השכינה]. וואָס אָל מען נאָך זאָגן היינט, אין אַזא זמן השפל, מ'זעמיר עָרוֹם וְיִחָף, מ'האָמיר נישט קיין תורה און קיין אידישקייט, וואו אָל מען יך קערן, וואו אָל מען זיך ווענדן וכו'.

^י בגמרא עבודה זרה (טו) וסנהדרין (צז): תנא דבי אליהו, ששת אלפים שנה הוי העולם [פירש"י: ששת אלפים שנים נגזר על העולם להתקיים, כמנין ימי השבע, וכיום השביעי שבת, ובשבעת אלפים נוח לעולם]. שני אלפים תורה [שני אלפים ראשונים נגזר עליו להיות תורה בלא תורה], שני אלפים תורה [בלא ימות המשיח], שני אלפים ימות המשיח, בעונותינו שרבו יצאו מהן מה שיצאו מהן [יצאו משני אלפים אחרונים מה שיצאו, ומשיח לא בא].

^ט עיין באורך בביאור כל הענין בוויאל משה (א, ער-ד). וז"ל שם (בסימן עא): אמנם מה שכתב וכו' שמביא דברי הוזהר פרשת וירא (דף קיז). שגזירת הגלות לא היה אלא יומא חד ולא יתיר, דכתיב (איכה א, ג) כָּל הַיּוֹם דָּוָה, שהוא יומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים. ועיין בוזהר הק' פרשת שמות (דף יז). ובוזהר חדש במדרש הנעלם (ס"פ נח דף מ). דמה שנתארך הגלות אחר אלף שנים הוא בשביל שלא עשו תשובה. ונמצא לפי זה דבאלף שנים הראשונים לא היה מועיל אף תשובה, דאם לא כן מאי נפקא מינה בין אלף הראשונים או אחר כך, והוא מבואר בוזהר חדש הנ"ל שהתשובה היה מועיל שלא יהיה יותר מיומא חד אלף שנים, ואחר כך אין קץ וזמן אלא הכל תלוי בתשובה.

ומצינו גם בגמרא שהיה זמן שהיה גזירה מוכרחת על הגליות, ובעבודה זרה (טו): אמר רבי חנינא שהוא

[ורו] ס'שטייט אין ישמח משה' [לפרש מה שדרשו בגמרא (מגילה טו.)] הצדיק אבד לדורו

אבד.

[דהנה] דאָס ווייט מען אז די זעקסטע מדה ווערט דאָך אָנגערופן צדיק, על שם יוסף צדיקא. די מדה הששית ווערט אָנגערופן צדיק.

איבערדעם איז דאָך דער אָלף הששי [המסוגל לגאולה], דאָס איז די מדה פון צדיק. איבערדעם די פריערדיגע [שנות הגלות, שבאלף החמישי] איז געווען פאר די 'פריערדיגע' עונות [של דורות ראשונים טרם החורבן בית המקדש, שהיו] די גזירת הגלות איז געווען פאר די פריערדיגע עונות.

אבער די יארן פון אָלף הששי, פון די מדת 'צדיק', דעס איז 'לדורו' אבד, 'דער'

ארבע מאות שנה אחר חורבן הבית, ויש שם גם בזה פלוגתא דמתניתא טפא [מוסרי] שלש שנים, ולפי הבריתא דשני אלפים ימות המשיח (שם ט.) הוא פחות מארבע מאות שנה. וכבר ביאר בזה האברבנאל בספרו ישועות משיחו ("ה", ד"ה ואפשר לפרש) וזה לשונו, בשנרע ונאמין אמונת אומן שנגזרו מלפניו יתברך בענין ביאת משיחו וגאולת עמו שלשה גבולי זמנים, הא' גבול זמן המנע בואו, והוא הזמן שתעמוד האומה בגלות בחיוב והכרח אין להשיב, שעד תשלומו ימנע שיבוא משיח, והב' גבול זמן אפשרות בואו, והוא הזמן שגזר השי"ת אחר תשלום גבול המניעות שתהיה באפשרי ביאת המשיח, אם יזכר ישראל בתשובה ובמעשים טובים יבוא משיח, ואם לא יזכר תתאחר ביאתו עד תום גבול כל אותו זמן האפשרי, והג' גבול זמן חיוב בואו, והוא העת המוגבלת שלא תעבור שלא יבוא בו, אלא שעל כל פנים בוא יבוא מלך המשיח ולא יאחר, עכ"ל. יעיי"ש שהאריך עוד, והדברים פשוטים וברורים. אלא שעל הזמן שהיה גזירה הכרחית להגלות, נראה שהיא פלוגתא בשיעורו בין הגמרא, והוזהר ומדרשים (פרקי היכלות, ופרקי ד"ר"א פרק כח), שבוזר וקצת מדרשים מבואר שהיה זה אלף שנים, ובגמרא משמע ששיעורו פחות. ונראה לכאורה פלוגתא גם בגמרא על שיעור הזמן, כאשר הבאתי.

ואף ששבועתו של הקב"ה על הגלות היה עד עת קץ (עי' פתיחה דאיכה רבה סימן כד), מכל מקום יש תנאים בהשבועה, שבאלף שנים הראשונים היה השבועה גזירה הכרחית שלא תועיל אף תשובה, ועל הזמן שאחר כך היה השבועה רק בתנאי אם לא יעשו תשובה, וכל זה פשוט וברור להמעיין בכל המקומות שבדברי חכמינו ז"ל. גם במה שכתב האברבנאל שבזמן האחרון של בעתה הכרח שיבוא משיח אף בלא תשובה, אין זה סותר לפסק הרמב"ם (תשובה ז, ה) שאי אפשר בלא תשובה, כאשר הארכתי למעלה (בסימן מא) שאף אם יש הכרח שיבוא משיח בעתה אף בלא תשובה, מכל מקום אחר כך יחזירם המלך המשיח לתשובה, טרם שיעשה איזה ענין של גאולה ויש על זה הבטחה ברורה מהתורה הק' כמו שכתב הרמב"ם (שם), וכן דעת כל הפוסקים, וכבר כתבתי מזה בארוך לעיל (סימן מ"ב סח), ויתבאר עוד להלן (סימן פ).

בישמח משה סוף פרשת דברים (בהפסטר, ד"ה על מה תכו): בהקדים לפרש הא דכתיב (ישעי' נו, א) הצדיק אבד ואין איש שם על לב. על פי המבואר בספר הקנה, שכל ספירה משמש באלף שלו, והתחלה משבעת ימי הבנין. והנה באלף החמישי היו כולו זמן גלות חורבן הבית, והודו נהפך לדנה, כל היום הנה (איכה א, ג), והיינו הוהדי נהפך [עלין] למשפחת (דניאל י, ח). והנה בעוה"ר כבר נכנס ביסוד יותר מחצי, וידוע דצדיק יסוד עולם (משלי י, כה), וידוע שהגלות נקרא בלשון אבידה, כדכתיב (עקב יא, יז) ואבדתם מהרה. והיינו הצדיק אבד ואין איש שם על לב לומר עד כמה, ולכן כתוב "הצדיק בה"א, כי ה"א משמש בלשון מן, כמו שפך דם האדם (נח ט, ט), ואתה תשמע השמים (מלכים א' ח, לב), והבין כי חיו לא יאבד כל הצדיק בגלות, אף פירוש כי גם 'מן' הצדיק נאבד בגלות, ואין איש שם על לב מפני מה ולמה.

או יאמר קצת באופן אחר, כי אלף החמישי היה בגזירה, כל היום הנה, דיומו של הקב"ה אלף שנים (סנהדרין יז), ואז לא היה מועיל כל כך תשובה, אך הצדיק אבד, ר"ל מה שנאבד בהגלות מן הצדיק, הוא רק מפני שאין איש שם על לב, ולא בגזירה כלל, דעכשיו אם היה שמים על לב היו נגאלין היום ר"ל יום זה אם בקלו תשמעו (סנהדרין יח). והבין. וזה כונת אמרם ז"ל (מגילה טו.) הצדיק אבד לדורו אבד, כי כל מה שנאבד בגלות מן הדור, היה בשביל אבותינו, אף אם היו כולם זכאים בזה הדור ההוא, היו נאבדים בגלות בשביל הגזירה מחטא אבותיהם דורות הקודמים, אבל הצדיק אבד, ר"ל מה שנאבד מן הצדיק, היא רק לדורו, ולא בשביל דורות הקודמים, כי היום אם בקלו תשמעו, והוא פירוש נפלא ואמת בס"ד.

ואף שזיינונו ז"ל גם להפשוטים [היינו לפירוש הפשוט, דכשמתקל איש צדיק הוא אבידה גדולה לבני דורו], כמו שמבואר מהמשל שהביאו רז"ל לזה [במגילת שם, משל לאדם שאבדה לו מרגלית, כל מקום שהיא מרגלית שמה, לא אבדה אלא הנמשל], מכל מקום תפוחי זהב במשפחותי כסף, וגם לזה כיוונו, והמשל הוא רק לפשוטו, כי אין צריך להיות כל הנאמר בהרמז נהייה דאין צריך שגם המשל המאמר יתפרש לפי הרמז שאמרנו בתחלת המאמר, כי ההמשך קאי לפי פשוטו ולא לפי הרמז, כמו שביאר המורה בכמה מקומות.

אַבְדוֹן איז שוין פֿאַרן [היצטיגן] דור אליין, וואָס מ'זינדיגט אין יעדן דור, [דורכדעם] ווערט אויפגעהאַלטן [די גאולה לענגער]^א.

טו

דער אַמֶּת, די אַלע יאָרן האָט אויסגעפעלט תְּשׁוּבָה [כדי שיזכו להגאולה].
נאָר דער אַמֶּת איז, ווי שפעטער איז [אַלץ] מער עֲלִיל צו די יְשׁוּעָה, צו דער גְּאוּלָּה,
[וממילא בדורות אלן] אפילו אַזאַ תְּשׁוּבָה וואָס ס'האָט [אין די] פריערדיגע דורות נישט
געקאָנט נוצן, [ווייל] ס'איז נאָכנישט גענוג געווען, [אַבער] 'היינט' איז גענוג אפילו
ווייניגער !

נאָר 'עפעס' מ'זאָל כאַטש טון !

לאָמיר נישט אַרויס 'אינגאַנצן מיט גאָרנישט' !

טז

ואם היו יודעין כמה גדול כח התשובה שלנו, היו מניחין את הכל, והיו רק עוסקין בתשובה
ומבקשין על הגאולה, ובפרט ביום גדול כזה, שהוא יום האחרון של החתימה

ווען מ'העט גיווען געוואוסט ווי ווייט וואָס ס'קען נוצן, העט מען דאָך גיווען
אַוועקגעלייגט אַלדינגס [והיו רק עוסקין בתשובה ומבקשין על הגאולה].

ווען מ'העט גיווען געוואוסט וויאָזוי ס'זעט אויס [בעולמות העליונים].

אַזוי ווי מ'זעט אין ספרים הקדושים, וואס ס'טוט זיך [אויבן], וויאָזוי ס'זעט אויס
אין די עולמות העליונים אין אַזאַ לעצטן טאָג. ווען מ'קוקט אַרויס אויף די יְשׁוּעָה,
ס'זאָל זיין אַ שְׁנַת גְּאוּלָּה יְשׁוּעָה.

ווען מ'העט געוואוסט וואָס ס'קען נוצן אויבן, מ'העט געזען אַלעס וואָס ס'טוט
זיך.

אונז גלייב מיר [בדברי הצדיקים שאמרו כן].

[כאָטש] בעונינו הרבים מ'זעט נישט און מ'הערט נישט.

ז

אַז מ'העט נאָר אַביסל מִשִּׁים אַל הַלֵּב געווען.

מ'זאָל אַביסל מִשִּׁים אַל הַלֵּב זיין !

מ'זאָל בעטן ביים באַשעפער ס'עֲתָא דְשִׁמְיָא.

און די גרעסטע הילף וואָס מ'דאַרף צו בעטן פון באַשעפער איז, אַז מ'זאָל
'קענען זיין אַ איד' פֿאַרן רִצּוֹן הַבּוֹרָא בְּרוּךְ הוּא.

ווען וועל מיר שוין זיך 'עפעס באַרעכענען' אַמאָל.

יח

לאָמיר 'נישט שווייגן' אין דעם טאָג !

מ'וועל מיר שוין נישט האָבן אַזאַ טאָג ביז איבער אַ יאָר !

[און] ווייסט הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ וואָס אין דעם יאָר וועט זיך טון !

ווייסט דער אייבירשטער וואָס ס'הענגט נאָך חֲלִילָה אויף אידישע קינדער.

קיינער איז נישט זיכער מיט זיך !

^א וועיין ענין זה גם בס"ג מסעי תשכ"ז, וס"ג עקב תשכ"ז.

יט

דער אַמֶת, [א] מ'קומט זיך צוזאַם אין אַזאַ טאַג, אַז אידן וואָס זיי ווילן דינען דעם אייבירשטען, מ'קומט זיך כאַטש צונעזאַם אין די בְּתִי פִּנְסוּת און די בְּתִי מִדְּרָשׁוֹת, [יש לזה כח גדול ועושה רושם בשמים].
נאָר די הערצער זענען פאַרשטאַפֿט.

כ

ובעיקר צריכין לגדור גדר ולשוב בתשובה בענינים המעכבים את הגאולה, והם עניני אמונה, ועניני קדושה, שאנו מוזהרין בהם בפסוק ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ופירשו בגמרא אחרי לבבכם זו מינות, ואחרי עיניכם זו עריות

לאַמיר רעדן דאָס ערשטע פון די ענינים המעכבים את הגאולה י"ב.
מ'זאָגט יעדן טאַג אין די קריאת שְׁמַע, וְלֹא תִתּוּרֵי אַחֲרֵי לִבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם (שלח טו, ט), די גמרא זאָגט (ברכות יב:) דאָס איז טייטש אַז אַחֲרֵי לִבְכֶּם זו מינות, וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם זו עריות.
אין די ביידע [ענינים] זענען [דאָ] גרויסע נסיונות אויף דער וועלט.

כא

קודם דאָס ענין פון די אַמוּנָה.
בעונותינו הרבים, מ'ווערט אַזוי נתגשם, [א] מ'ווייסט שוין נישטאמאל 'וואָס הייסט' אַמוּנָה שְׁלִימָה אין הקדוש ברוך הוא.
[און] מ'האָט גארנישט קיין השגה 'וואָס מ'טוט אויף' מיט אַ שטיקעלע 'אַמוּנָה' אין הקדוש ברוך הוא!
[ווען] מ'זאָל אַמֶת'דיג האָבן די אַמוּנָה שְׁלִימָה אין הקדוש ברוך הוא!
[און אַז] קיינער קען אונז נישט העלפן נאָר איין באַשעפער!
און אַז מ'זאָל וויסן 'דאָס' איז עס [ואפס בלתי גואלינו].
ס'זאָל זיין צִפִּיתָ לִשְׁוֹעָה²⁷, מ'זאָל וויסן מ'זאָל מַצֵּפָה זיין בְּאַמֶת אויף בִּיאַת הַמְּשִׁיחַ.
[און] בעונותינו הרבים מ'ווערט 'געכאַפֿט' פונעם זָרֵם הָעוֹלָם [לתעות אחרי משאות שוא ומדוחים בעניני האמונה והגאולה].

כב

און ווידער וואָס מ'איז געכאַפֿט בענין עֲרִיזוֹת.
וואָס מ'היט זיך נישט אָפּ די אויגן, דאָרף מען נישט אויסצורעכענען.
יעדער ווייסט דאָך ביי זיך.
יעדער ווייסט דאָך וויאזוי ער זעט אויס.
צי האָט ער שוין פאַרראַכטן די חטאת נְעוּרִים.

²⁷ ועיין שהאר"ך רבינו בענין זה בכמה דרושים שבפרשיות השוכבי"ם.

²⁸ כדאיתא בגמרא שבת (דף לא.) אמר רבא, בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו, נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורביה, צִפִּיתָ לִשְׁוֹעָה, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר, ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו אין, אי לא לא. משל לאדם שאמר לשלוחו, העלה לי כור חטים לעלייה, הלך והעלה לו, אמר לו עירבת לי בהן קב חומטון, אמר לו לאו, אמר לו מוטב אם לא העליתם.

כג

מוֹרֵי יְרֵבוֹתֵי, הֵיטֵט אִיז דִּי צֵיט!

[ווען] מ'קומט זיך צונעזאם [ברבים, אָז מ'זאָל טון] תְּשׁוּבַת הָרָבִים^י.

כד

דער טאַטע זכרוננו לברכה פלעגט צו זאָגן פונעם זיידען [הישמח משה, שהיה רגיל לומר כִּי] ער זעט עס מיט די אויגן.

[והגם] אונז זעה מיר נישט [אבל אנו מאמינים בדבריהם].

[והישמח משה אמר מה שראה, וזו] דִּי אַלע נִיצוּצֵי הַקְּדוּשִׁים [שנפלו על ידי החטאים] קומען אין בית המדרש אַרִיין, ווען אידן קומען זיך צוזאם, און בעטן זיך מיט געוויין 'זייטס אונז מַעֲלָה'! 'לאַזט אונז נישט אין די קלפות מער'.

[און] מיט וואָס קאָן מען דאָס פאַררעכטן?

נאָר מיט אַמֶת'דיגע טרערן פאַרן באַשעפער!

[און אז] מ'זאָל אויף זיך מַקְבֵּל זיין פון היצט אָן: מ'זאָל האָבן אָפּגעהיטענע מַחֲשָׁבוֹת, מיט אָפּגעהיטענע אויגן. [אז] השם יתברך זאָל העלפן מ'זאָל מער נישט יזנדיגן.

כה

אין דעם [ענין של] וְלֹא תִתּוּר וְאַחֲרֵי עֵינֶיכֶם] ליגט דערינען [אויך] דאָס פֶּרִיצוֹת [במלבושי הנשים] וואָס מען גייט.

מ'העט געדארפט האָבן מְסִירַת נֶפֶשׁ פֶּאָר דעם! [שלא ללכת בדרכי הפריצות].

[ובעוה"ר] דער בַּעַל דְּבַר כֹּאפֵט זיך אַרִיין.

מ'דאַרף נישט אַזויפיל אויסרעכענען [בפרטיות].

כו

הקדמה לִישׁוּב קוּשִׁיא

טעם לַקְּרִיאַת שֵׁם הוֹשַׁעְנָא רַבָּה

וועל מיר צוקומען צום ענין פון הוֹשַׁעְנָא רַבָּה'.

כז

בתוספות מביאין פירוש המחזור ויטרי על יְהֵא שְׁמִיה' רַבָּא, דהכוונה שיתמלא השם יו"ד ק"א על ידי הוֹשַׁעְנָא שְׁמִיה' כשימחה ורעו של עמלק, מה שחסר עתה אותיות וא"ו ק"א

[ויבואר בהקדם וואָס] תוספות זאָגט^ט אין ברכות.

דער מחזור ויטרי טייטשט^ט, יְהֵא שְׁמִיה' רַבָּא', מיינט מען ס'זאָל זיין שְׁמוֹ שְׁלֹם

^י דתשובה ברבים מועיל גם על פגם הברית, כמו בתשובה מאהבה, וכמבואר בישמח משה (פרשת נצבים ד"ה עוד יתבאר, ופרשת האזינו באופן החמישי). ועיין בזה בדברי רבינו בס"ג ויחי תשי"ז, ויחי תשכ"ז, ועוד.

^ט במחזור ויטרי (סימן ט): וְתִגְדֹּל. וכך משמעו, וְתִגְדֹּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּבִי"ה לעתיד לבא, שיהא שמו הגדול מגודל ומקודש, דכתיב (יחזקאל לו, כג) וְיִדְעוּ כִּי אֲנִי ה', שֶׁעָשִׂיוֹ לֹא כִשְׁהוּא נִכְתָּב הוּא נִקְרָא, כִּי הוּא נִכְתָּב בִּיּו"ד ק"י, וְנִקְרָא בִּאל"ף דל"ת (פסחים ג.) וכו', לכן אנו אומרים שְׁמִיה' רַבָּה בארמית, כִּי לעולם הבא יקרא ככתיבתו, דכתיב (זכרי' יד, ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד.

ועוד שם (סימן מה): בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד, כלומר השם הנחצה לשנים וכו' שנאמר וַיֵּאמֶר כִּי יֵד עַל כָּס ק"ה, הוֹי"ה לא נאמר אלא ק"ה, כסא לא נאמר אלא כס' חסר אל"ף, כלומר נשבע ה' בימינו וּבְכֶסֶד

וְכִסְאוֹ שָׁלֵם. דַּעַר שֶׁם אִיז בְּחֶסְרוֹנוֹ [עֵתָה בְּגִלּוֹת, שֶׁחֹסֵר מִמֶּנּוּ אוֹתוֹת ו"ה], ס'זָאָל זֵיין יְהֵא שְׁמִי"ה [אוֹתוֹת שֶׁם י"ה] רַבָּא, ס'זָאָל זֵיין שְׁמוֹ שָׁלֵם וְכִסְאוֹ שָׁלֵם, וּוְעַן ס'וֹעֵט זֵיין דִּי יִשְׁוֹעָה שְׁלִימָה [וַיִּמְחָה זֶכֶר עֲמֶלְק]^כ.

ווי מ'זאָגט אין פֿייט^ט, הַשֵּׁם יִתְמַלֵּא בְּכִתְיָבוֹ, וּוְעַן ס'וֹעֵט זֵיין מַחִית עֲמֶלְק בְּשָׁלְמוֹת.

אַז ס'איז מַחִית 'עֲמֶלְק', דָּאָס אִיז דַּעַר סִמְ"ך מ"ם", און דַּעַר זוֹהַר הַקְדוּשׁ זָאָגט (בראשית כה). דָּאָס מֵינַט מֵעַן דַּעַס עֵרֶב רַב וּוְאָס ס'איז אויסגעמישט צווישן אידן.

על כל פנים דַּעַר מַחְזוֹר ויטרי זָאָגט שְׁמִיָּה רַבָּא [הוא תפלה שיתמלא השם. ומה שאומרים מְבָרֵךְ לְעֵלִים וּלְעֶלְמֵי עֲלָמֵיָא, הוא תפלה בפני עצמה].

כח

אלא שבתוספות הקשו על זה, דלפי פירושו תיבת "מְבָרֵךְ" לְעֵלִים קאי אדלמטה, והוא תפלה אחרת, ומדברי הגמרא ברכות מוכח דקאי אלמעלה

און תוספות זאָגט^ט, [אַז] פֿון דַּעַר אַגְדָּתָא וּוְאָס דָּאָרט שטייט [בלשון הגמרא]^י, אַז עַר הָאָט גַּעֲהֶע־רַט זָאָגן אַ בַּת קוֹל מְנַהֲמַת פִּינֹהָ [ואמר לו אליהו שכן אומרת בכל יום] וּוְעַן אִידֵן זָאָגן יְהֵא שְׁמוֹ הַגְּדוֹל מְבֹרֵךְ, זַעַט אויס"ט אַז ס'איז אַ שְׁבַח [ולא בקשה, כי תיבת מְבֹרֵךְ קומט דָּאָךְ [באופן] ס'איז נמשך [אדלעיל מיניה, וכן באמירת] יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא 'מְבָרֵךְ', און דִּי גמרא זאָגט שְׁמוֹ הַגְּדוֹל מְבֹרֵךְ, נישט אָפֿגעהאַקט [ונמצא שהכל המשך אחד, וברוך שבח].

און לויטן מַחְזוֹר ויטרי אִיז דָּאָךְ עַס אָפֿגעהאַקט. קודם [מבקשין] יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא [שיתמלא השם], ס'איז דָּאָךְ אַ תפלה [ובקשה, ולא שבח], און דַּעַרנאָכדַּעַס זאָגט מֵעַן מְבָרֵךְ לְעֵלִים וּלְעֶלְמֵי עֲלָמֵיָא, והוא תפלה אחרת שֶׁכֵּן יִהְיֶה לַעֲוֹלָם הַבָּא^י.

שלו, שלעולם לא יתמלא שמו וכסאו עד שיתנקם מאותו עמלק וכו', יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדַּשׁ 'שְׁמִיָּה' רַבָּא כלומר שם י"ק, כי שְׁמִיָּה" זה שם י"ק, ויתגדל י"ק ב"ק וכו' [עיי"ש עוד באורך].

^ט ביוצרות לשביעי של פסח (ד"ה שם יקרא): שם יקרא בְּכִתְיָבוֹ. מחציו תתמלא תבתו. עוד תתנשא מלכותו. וְכִסְאוֹ יִכּוֹן בְּמַלְאוֹתוֹ. נְגִיד שְׁעִיר בְּהֻכּוֹתוֹ. בְּאוֹיְבָיו יִתֵּן נִקְמָתוֹ. רְבוּת מוֹפְתֵי גְבוּרָתוֹ וכו'. [ובעיקר הענין עיין להלן בהערה כו בשם המדרש].

^י שהוא שרו של עשו ועמלק. וכמו שהאריך רבינו בכמה דרושים לפרשת בשלח ופרשת זכור, בשם האלשיך (סוף בשלח וסוף כי תצא).

^י בגמרא ברכות (א): תניא אמר רבי יוסי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל, בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח [והמתין לי] עד שסיימתי תפילתי וכו', ואמר לי, בְּנִי מַה קוֹל שִׁמְעַת בְּחֻרְבָּה זוּ, ואמרת לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות, ואמר לי חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך, ולא זו בלבד אלא בשעה שישאל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

^ט בתוספות ברכות (ב): ועונין יהא שמיה הגדול מבורך. מכאן יש לשתור מה שפירש במחזור ויטרי, יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא, שזו תפלה שאנו מתפללין שימלא שמו, כדכתיב (בשלח שם) כִּי יָד עַל כַּסָּה, שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ופירושו כך, יְהֵא שְׁמִיָּה, שם י"ה רַבָּא, כלומר שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם. ו'מבורך לעולם' הוי תפלה אחרת, כלומר ומבורך לעולם הבא [דהיינו לעתיד לבא]. וזה לא נראה, מדקאמר הכא יהא שמיה הגדול מבורך, משמע דתפלה אחת היא, ואינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ושלם, אלא יהא שמו הגדול מבורך.

^כ והמחלוקה נוגע להלכה, לענין ההפסק בין התיבות. כי הרמ"א (או"ח נו, א) כתב: ולא יפסיק בין יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא לְמְבָרֵךְ, והיינו כשיטת התוספות. אמנם עיין במגן אברהם (שם, ב) שהאריך לפלפל בזה בשם כמה פוסקים.

כט

אמנם בסמיכות חכמים כתב דשני הבקשות נרמזות בתפלה זו, ומיישב קושיית התוספות, כי גם לפי המחזור ויטרי יש לפרש דקאי תיבת 'מקרבך' אלמעה, כי באמת לא חסר עתה מן השם בעצם, רק שאינו באיתגליא בזמן הוה. אבל עכ"פ עיקר הכוונה הוא להתפלל שיתמלא השם בכתיבתו

דער סמיכת חכמים זאָגט אַמאָל^{כא}, ס'קאָן זיין ביידע אָמַת [הן פירוש המחזור ויטרי, והן פירוש התוספות].

ס'איז טאָקע אַ שַׁבַּח, און ס'ליגט דערינען די פֿקֶשֶׁה אויך.
דער אָמַת געפינט מען דאָך אזוי, ס'שטייט דאָך^{כב} אַז אין אַלע שַׁבְּחִים ליגט דערינען תַּפְלוֹת.

ל

על כל פנים אזוי זאָגט דאָך דער מחזור ויטרי [שהוא] פון די ראשונים^{כג}.
און ס'איז ביידע אָמַת, מ'לויבט דעם אייבערשטען, אָבער ס'ליגט אין דעם די תפלה [אז] יִהְיֶה שְׁמִיָּה רַבָּא [שיתמלא השם הגדול].

לא

ער זאָגט נאָך צי"כ [בסמיכת חכמים, לתרץ קושיית התוספות על המחזור ויטרי, אז] דאָס איז דער פֿשֶׁט יתגַּדֵּל וַיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמִיָּה רַבָּא, ס'זאָל נתגַּדֵּל ווערן דער שם און ס'זאָל

^{כא} בסמיכת חכמים (ברכות דף ד:): בתוספות בד"ה אמר ר' יוחנן [זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית וכו']. בסדר רב עמרם פירש, מה שאנו אומרים קדיש [בין גאולה לתפלה ערבית לאשמענין דלא בעינן מסמך גאולה דערבית לתפלה משום תפלת ערבית רשות] וכו'. ולא נהירא, דאם כן ר' יוחנן סבירא ליה תפלת ערבית חובה, ופולוגאט היא דרב ור' יוחנן, והלכה כר' יוחנן וכו' (עכ"ל התוספות). וצריך לומר לפירוש התוספות, דקדיש אינו הפסק, דכיון דתקינן [רבנן] הוה ליה כגאולה אריכתא. ○ וכן פירוש הקדיש הוא גם כן על גאולה העתידה, יתגַּדֵּל וַיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמִיָּה רַבָּא, היינו שם י"ה, רַבָּא, שהשם יקרא ככתיבתו, כפירוש התוספות לעיל (ג). וכן יומליך מלכותיה. ופשיטא בנוסח הספרדים שאומרים וַיִּצְמַח פּוֹרְקָנִיהּ וַיִּקְרַב מְשִׁיתָהּ וכו', שהיא גאולה ממש, אף שאומרים אותו דרך תפלה ולא דרך שִׁבַּח וְהוֹדָאָה, מכל מקום הוא שִׁבַּח, אשר בידו הממשלה לעשות כזה, וק"ל.

^{כב} עיין בבני יששכר (תשרי ו, ב): ונראה לי על פי מה שקבלנו, כשהאדם מתיירא להתפלל, מחמת שחושש פן בבואו להתפלל יבואו המקטריגים לקטרג על תפלתו, אם ראוי זה האיש שתקובל תפלתו, וח"ו על ידי זה יבוקר פנקסו, אזי יותר טוב לספר שבחו של מקום בנידון המצטרך. דהיינו אם יצטרך להתפלל על רפואה, לא יתפלל דרך תפלה תיכף, רק ישבח דרך שבח להבורא עולם שהוא רופא חולים, ובמחשבתו יכוין להמשיך רפואה להנרצה, והבורא עולם היודע תעלומות לב - מה שאין כן המלאכים - הנה הוא יעשה בקשתו. והטעם הוא, כיון דמזכיר שבח הבורא שהוא פועל הישועה הזאת, מי הוא שיקטרג על הדבר הזה, הנה כל המלאכים מסכימים, והקב"ה עושה כפי מחשבתו של המשבח להמשיך ישועה להנרצה. ○ ולדעתי זהו שחקנו חז"ל (ברכות לב.) - למדוהו מן המקרא - לעולם יסדר אדם שבחו של מקום תחילה ואחר כך יתפלל, דכיון שמסדר שבחו של מקום, למשל כשמשבח את הבורא שהוא רופא חולים, הנה כל המלאכים עונים אמן ומסכימים לשבח הלזה, הנה הגם כשאחר כך יבא המבקש לבקש ברחמים על הרפואה במו פיו, שוב לא יקטרגו המלאכים, דהוה ח"ו כנוגע בכבוד המלך ובשבחו כאשר ירצו ח"ו למנוע הרפואה אשר זה כרגע שבחוהו שהוא רופא חולים. והנה להיות השי"ת יודע אשר שוב לא יקטרגו המלאכים גם בעת הבקשה, הנה הוא ית"ש עונהו גם בטרם יקרא בתפלה ובקשה, רק עונהו מקודם, ובטרם יקרא היינו בעת סידור השבח.

ווער שם (כסלו טבת ד, קט): אודף פֿי עֲנִיתִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה (תהלים קיח, כא). ונראה לי לפרש על פי מה שקבלנו בפסוק מְהִלָּה אֶקְרָא ה' וּמִן אֵיבִי אֲנִשְׁעֵ (שם יח, ד), כי המשכיל לא יצטרך לבקש בקשתו מאת השי"ת דרך בקשה, אף דרך שבח, בדמיון אם יצטרך לבקש רפואה, יודה וישבח להשי"ת שהוא רופא חולים, ותיעשה בקשתו ממילא בלי קטרוג, והבן. וזהו שאמר מְהִלָּה אֶקְרָא ה', אקרא להשי"ת דרך הליל, ולא דרך בקשה, ותיכף וּמִאֵיבִי אֲנִשְׁעֵ. וזהו שיש לפרש גם כסאן, אודף פֿי עֲנִיתִי, 'כי' יתפרש בלשון כאשר, רצ"ל בעוד אני בעניי, אודה לך בהודאה, ותיכף וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה בזולת בקשה, הבן.

^{כג} רבינו שמחה מויטרי, תלמידו של רש"י.

^{כד} בסמיכת חכמים (שם דף ג:): בתוספות בד"ה וענין וכו', מכאן יש לסתור מה שכתב במחזור ויטרי וכו'. ונראה לי דאף אם תפלה אחת היא יתא שמייה הגדול מבורך וכו', ואף אם פתיב הגדול, מכל מקום הפירוש שבמחזור

נְתַמְלָא ווערן, וולכאורה איך יאמר על חצי השם 'רַבָּא'. רק] דער אַמֶּת איז דאָך, שְׁמוֹ איז דאָך שְׁלֹם [גם עתה], נאָר ס'איז בְּאַתְכִּסְיָא, אויבן בְּעוֹלָם הָעוֹלָיוֹן איז שְׁמוֹ שְׁלֹם היצט אויך, נאָר בְּאַתְגְּלִיָּא איז עס נישט, אויף 'דעם' עוֹלָם¹¹. [וכמו שנאמר] (בשלה יו, טז) כִּי יָד עַל כֶּסֶּקָה' מִלְחָמָה לֵה' בְּעַמְלֶק מִדֶּר דֶּר (שמות יז, טז), ס'איז נישט שְׁמוֹ שְׁלֹם וְכִסְאוֹ שְׁלֹם, און נִשְׁבַּע הקדוש ברוך הוא [שאיין שמו וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק]¹².

לב

ועל דרך זה מפרש ביטחון משה, בלשון הפייטן בְּרִאשֵׁי כָּל עֵיר עַל תֵּלָה בְּנוּיָה וְעִיר הָאֱלֹקִים מְשַׁפֶּלֶת עַד שְׁאוּל תַּחְתֶּיהָ, ואם כן יש לנו הרבה מה להתפלל על ישועת עצמנו, אמנם ובכל זאת אנו לָקָה וְעֵינֵינוּ לָקָה, שְׁעִיר תַּפְלִינוּ הוּא רַק עַל שִׁתְּמַלֵּא הַשֵּׁם הו"ה בשלימות, ולא יהיה רק וי"ד ק"א בלבד

דער ישמח משה טייטשט¹³, בְּרִאשֵׁי כָּל עֵיר עַל תֵּלָה בְּנוּיָה וְעִיר הָאֱלֹקִים מְשַׁפֶּלֶת

ויטרי נכון הוא, כמו שייסד הפייטן (הובא לעיל בהערה טז) שֶׁ יִקְרָא כְּכַתִּיבְתוֹ מַחְצִיו תִּתְמַלֵּא תַּכְתּוֹ, פִּירֵשׁ הַמִּפְרֵשׁ שִׁיקְרָא הַשֵּׁם בִּיּוֹד ה"א ולא באל"ף דל"ת, והוּא הַשֵּׁם תִּתְמַלֵּא מַחְצִיו, מִשֵּׁם י"ה בַּעֲמֻדוֹ, דִּהְיִינוּ כִּשְׁכַּתּוּבִין יו"ד ה"א בְּמִלּוּאוֹ עוֹלָה כ"ו כִּמְנִין הַשֵּׁם הַגְּדוֹל הַנּוֹרָא. אִם כֵּן שְׁפִיר אֲנוּ מִתְפַּלְלִים יֵהָא 'שְׁמִי' הַגְּדוֹל מְבוֹרָךְ, דִּהְיִינוּ שֵׁם י"ה הַגְּדוֹל, וְגַם רַבָּא הוּא נָכוֹן, כִּשְׁהוּא בְּמִלּוּאוֹ נִקְרָא גְּדוֹל, וְאִזּוּ הוּא שֵׁם הַנּוֹכֵד יֵהָא מְבוֹרָךְ לַעֲלֵם וְכו', שִׁיחָא נִקְרָא כְּכַתִּיבְתוֹ, וְאִם כֵּן תַּפְלִיחָא אַחַת הִיא אֵיף לַפִּירוּשׁ הַמַּחְזוֹר וִיטְרִי הַפִּירוּשׁ הוּא נָכוֹן, וְדו"ק. ○ וְכוּזָה מְתוּרָץ מַה שִּׁכְתָּב הַאֲבוּדְרָהּ (סדר תפילת שחרית, קדיש וברכו) וז"ל, יִתְגַּדֵּל וִיִּתְקַדֵּשׁ וְכו', יֵשׁ מִפְּרִשִׁים שְׁמִיָּה רַבָּא, שְׁאֵנוּ מִתְפַּלְלִים עַל שֵׁם י"ה שְׁאֵינוּ שְׁלֵם, שִׁיתְגַּדֵּל וִיחֲזוֹר שְׁלֵם וְכו', וְאִם תֹּאמְרוּ אֵיךְ יִתְקַדֵּשׁ לַחֲצִי הַשֵּׁם רַבָּא, וִישׁ לֹמֵר מִפְּנֵי שְׁאֵין מִיעוּט כִּלְפֵי מַעַלָּה וְכו' עכ"ל. אֲבָל לִפִּי פִירוּשֵׁי לֹא קְשִׁיָּא מִיָּד, דִּהְיִי פִירוּשׁוֹ, יִתְגַּדֵּל שֵׁם י"ה רַבָּא, שְׁגַם עֲכָשִׁיו הוּא רַבָּא בְּמִלּוּאוֹ, רַק שְׁאֵינוּ נִקְרָא, וְאִזּוּ יִתְגַּדֵּל, שִׁיתְמַלֵּא מַחְצִיו וִיקְרָא כְּכַתִּיבְתוֹ, וְדו"ק. ¹¹ בְּסִמְכַת חֲכָמִים מִיָּרִי לַעֲנִין מַה שֶּׁלֹּא 'נִקְרָא' בְּשִׁלְמוֹתָ בּוֹזָה הָעוֹלָם. וְרַבֵּינוּ מִטְעִים דְּבָרֵינוּ לִפִּי דְרָכוֹ, וְהוּא בְּסִגְנוֹן דְּבָרֵי הַיִּשְׁמַח מִשֵּׁה בִּפְרִשְׁתָּ וִירָא, וז"ל: וְיִרְאָ אֱלֹוֹ ה' וְגו', עֵינֵין בְּאוּרֵי הַחַיִּים (וִירָא יח, א) שֶׁהִקְשָׁה וז"ל, יֵשׁ לְדַקֵּק לְמַה שִׁינָּה הַכְּתוּב לַהֲקִדִּים הַרְוָאָה קוֹדֵם הַנִּרְאָה שֶׁהַתְּחִיל לְדַבֵּר בּוֹ, שֶׁהוּא לִיָּה לְמִימַר וִירָא ה' אֱלֹוֹ וְכו'. וְאִנִּי לַעֲצָמִי נִרְאָה לִי לַתֵּת טַעַם אֵהָא דְכַתִּיב וְיִרְאָ אֱלֹוֹ ה', עַל דֶּרֶךְ הַרְמוֹז שִׁכְתָּב בְּעַל הַטּוֹרִים (שם) וְיִרְאָ אֱלֹוֹ ה', סוֹפִי תִּיבּוֹת אִירָא. כִּי אֵינָה לִשְׁכּוֹן בְּאֵהָלוֹ.

וְלִי נִרְאָה הַכוּוֹנָה בּוֹזָה, עַל פִּי מַה שֶּׁאֲמָרוּ אֵהָא דְכַתִּיב כִּי יָד עַל כֶּסֶּקָה, שְׁכִיכּוֹל אֵין שְׁמוֹ שְׁלֵם וְאֵין כִּסְאוֹ שְׁלֵם וְכו'. וּפְרִישְׁתִּי בְּמִקּוֹם אַחֵר (סו"פ בשלה, עה"פ כי יד על כס) שְׁכַחֲנִיתָ ו"ה שְׁנַעֲלָם מִן הַשֵּׁם וְא' מִן כִּסֵּא, בּוֹזָמִן הַגְּלוּת הוּא בַּחֲנִית 'הוּו' [הַרְמוֹז בְּשֵׁם הו"ה עַל הִיָּה 'הוּו' וְהִיָּה, עֵינֵינִי בְּסו"פ בְּשִׁלְחַן], וְהוּא בְּהַעֲלָם, כִּי וְאָמַר אֵי אֱלֹקִימוֹ (הַאֲוִינוּ לִב, לו). גַּם כִּסֵּא הַמּוֹרָה עַל גְּדוּלַת הַיּוֹשֵׁב עַל הַכִּסֵּא הוּא מְכוּסָה, וְהַפְּרֵשׁ בִּין זֶה לְזֶה הוּא, זֶה כִּסֵּא בֹא' וְזֶה כִּסֵּא בַח"א, וְבוֹזָמִן הַגְּלוּת נַעֲלָם הַדְּבַר, כְּמוֹ שִׁכְתָּב הַיְּעִירוֹת דְּבַשׁ (ח"א, דְּרוֹשׁ טו) אֲצַל בְּרוּךְ שֶׁם כְּבוֹד מְלִכְתּוֹ לְעוֹלָם וָעֶד שְׁאֵנוּ אֲוִרִים, וּמִבּוֹאֵר אֲצִילִי בִּפְרִשְׁתָּ נִשָּׂא (עה"פ וְהִי בֵּינֵם כְּלוֹת מִשָּׁה), וְלִכֵּן לֹא נִשְׁאָר רַק 'כִּסֵּא'. וְהִנֵּה אֵיף בְּדוּרוֹת שֶׁקִּדְמוֹ לְאַבְרָהָם שֶׁלֹּא הִיָּה שְׁמוֹ ית' רְגִיל כִּלָּל בְּפִי הַבְּרִיּוֹת, כְּמוֹ שִׁכְתָּב רִשִׁי בִּפְרִשְׁתָּ חִי (כד, ז) בְּפִסְקָה ה' אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם, עֵינֵין שֵׁם, אִם כֵּן וְדֹאֵי שְׁהִיָּה בַּחֲנִית הוּוֹ נַעֲלָם, וְגַם א' מִן כִּסֵּא, וְאַבְרָהָם הוֹדִיעֵנוּ בְּעוֹלָם, וְחַתָּם בְּרִיתוֹ בְּבִשְׂרוֹ וּבְבִשְׂרֵי כָּל הַהוֹלָכִים אַחֲרָיו, וּבּוֹדָאֵי נִזְכָּר אִזּוּ ית"ש וְנִתְפַּרְסֵם בְּעוֹלָם, עַל כֵּן 'אֵהָה' לְמוֹשֶׁה לֹו (ע"י מִהְרֵשׁ"א מִנְחוֹת פו), וְהֵבֵן.

וְעַל פִּי זֶה נִתְיַשֵּׁב אֵיף דְכַתִּיב וְיִרְאָ אֱלֹוֹ ה', וְלֹא וִירָא ה' אֱלֹוֹ, כְּדִי שִׁיחָה סוֹפִי תִּיבּוֹת ו"ה, כְּסִדֵּר שְׁנַעֲלָם מִה' וְנִתְגַּלָּה עַל יָדוֹ. כִּי אִם יִרְמוֹ ה"ו, אִם כֵּן הוּי בְּהַשֵּׁם דֶּרֶךְ אַחֲוִירִים, וְזֶה אֵינוֹ נִתְעַלֵּם בְּשׁוּם פַּעַם. עַל דֶּרֶךְ שֶׁאֲמַר הַמַּגִּיד ה'ק' מִקְּאֻזְאִנִּיץ זְצוּק"ל (כַּעֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל, אֲבוֹת פ"א מ"א) אֵהָא דְכַתִּיב (בְּשִׁלְחַן טו, יח) ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד בְּלִשׁוֹן עֲתִיד, וְהַתְּרֻגּוֹם מִפְּרֵשׁ ה' מְלִכְוִתָּהָ קֵאִים לְעֹלָם בְּלִשׁוֹן הוּוֹ, כִּי בַּחֲנִית פְּנִים עוֹד לֹא נִתְגַּלָּה כְּבוֹד מְלִכְוִתָּה, וְלִזֶּה כְּתִיב ה' יִמְלֹךְ וְגו', אֲבָל בַּחֲנִית תְּרֻגּוֹם שֶׁהוּא בַּחֲנִית אַחֲוִירִים וּבַהֲעֲלָם, מְלִכְוִתָּה קֵאִים לַעֲלָם, וְהֵבֵן. וְלִזֶּה אֲמַר אֱלֹוֹ ה', שֵׁם"ו"ה לְהוֹרוֹת שְׁנִתְגַּלָּה הַפְּנִים כְּסִדֵּר הַשֵּׁם, וְהֵבֵן.

¹² כְּמִבּוֹאֵר בְּנִתְחַמֵּא כִּי תִצָּא (סו"פ יא): כִּי זָמַן שִׁזְרַעוּ שֶׁל עֲמַלְק בְּעוֹלָם, לֹא הַשֵּׁם שְׁלֵם וְלֹא הַכִּסֵּא שְׁלֵם. אֲבָד זְרַעוּ שֶׁל עֲמַלְק, הַשֵּׁם שְׁלֵם וְהַכִּסֵּא שְׁלֵם. מִה טַעַם, הָאֲוִיב תִּתְמוּ חֲרִבוֹת לְנִצָּח וְגו' (תְּהִלִּים ט, ז), מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (שם, ח) וְה' לְעוֹלָם יִשָּׁב כּוֹנֵן לְמִשְׁפַּט פִּסְאוֹ, הִרִי הַשֵּׁם שְׁלֵם וְהַכִּסֵּא שְׁלֵם, אֲמֵן וְכֵן יִהְיֶה רְצוֹן.

וּבְרִשִׁי בְּשִׁלְחַן (יז, טז): כִּי יָד עַל כֶּסֶּקָה. יָדוֹ שֶׁל הַקְּבִי"ה הוֹרְמָה לִישְׁבַּע בְּכִסְאוֹ, לִהְיוֹת לוֹ מִלְחָמָה וְאִיבָה בְּעַמְלֶק עוֹלָמִית. וְמִזֶּה כֵּס וְלֹא נִאֲמַר כִּסֵּא, וְאֵיף הַשֵּׁם נִחְלַק לַחֲצִיו, נִשְׁבַּע הַקְּבִי"ה שְׁאֵין שְׁמוֹ שְׁלֵם וְאֵין כִּסְאוֹ שְׁלֵם עַד שִׁימְחָה שְׁמוֹ שֶׁל עֲמַלְק כּוֹלּוֹ, וְכִשְׁמִיחָה שְׁמוֹ יִהְיָה הַשֵּׁם שְׁלֵם וְהַכִּסֵּא שְׁלֵם, שְׁנִאֲמַר הָאֲוִיב תִּתְמוּ חֲרִבוֹת לְנִצָּח, זֶהוּ עֲמַלְק שִׁכְתּוּב בּוֹ (עֲמוֹס א, יא) וְנִקְרָתוֹ שְׁמָרָה נִצָּח, (תְּהִלִּים שם) וְעֵרִים נִתְשֶׁת אֲבָד זִכְרָם הֵמָּה, מַהוּ אֲוִיב אַחֲרָיו, וְה' לְעוֹלָם יִשָּׁב, הִרִי הַשֵּׁם שְׁלֵם, כּוֹנֵן לְמִשְׁפַּט כִּסְאוֹ, הִרִי כִסְאוֹ שְׁלֵם.

¹³ בִּישְׁמַח מִשֵּׁה עַל הַמּוֹעֵדִים (לִיח"כ, בְּדוּרֵשׁ שְׁקוּדֵם נַעֲלָה): וְהַנִּרְאָה לִי בּוֹזָה עַל פִּי שְׁפָרְשְׁתִּי בְּסִלְיֹחוֹת שֶׁאֲנַחֲנוּ נִאֲמַר

עַד שְׁאוּל תַּחֲתֶיהָ (פזמון י"ג מדרת), הָאֵט מֵעַן דָּאךְ [אסאך] אויף וואָס צו בעטן, [על שאנחנו בשפל המצב].

פונדעסטוועגן זאָגט מען, **וּבְכָל זֹאת**, אונז קער מיר זיך דער עיקר נאָר, אָנוּ לָקָה וְעֵינֵינוּ לָקָה, פֶּאָרוּוָאס ס'איז נאָר 'קָה', פֶּאָרוּוָאס איז נאָכנישט שְׁמוּ שְׁלָם דער גאַנצער שם, ס'איז נאָר אַ האַלבער שם, פֶּאָרוּוָאס איז נאָר קָה.

לג

ישוב קושיא א

ובוה יש ליתן טוב טעם על מה שנקרא יום זה הושענא 'רְבָה', כי עיקר התפילה והבקשה ביום זה צריך להיות על שיתגדל ויתקדש שְׁמִיה 'רְבָה', שיתגדל השם יו"ד ק"א להיות בשלימותו, וכפירוש המחזור ויטרי בוה

על כל פנים אין דעם טאָג הושענא 'רְבָה', מ'בעט לְמַעַנָה אֱלֹקֵינוּ, דער עיקר איז די יְשׁוּעָה כְּלָלִית, ממילא וועט זיין שְׁמִיה 'רְבָה', אזוי ווי מ'זאָגט יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיה 'רְבָה' [וכפירוש המחזור ויטרי].

איבערדעם הייסט דער טאָג הושענא 'רְבָה' אויכעט^{כח}.

לד

והוה גופא הוא לימוד זכות על ישועת ישראל, כי בוה תלוי גם ישועת שמו יתברך כביכול

דער אָמֶת, דעם אַלִיין איז אַ לימוד זכות אויף אידן, [אז] מ'זאָל געהאַלפֿן ווערן. ווייל ס'איז תְּלוּי אין יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל איז תְּלוּי שְׁמוּ יִתְבָּרַךְ, ס'זאָל זיין שְׁמוּ שְׁלָם.

אזוי ווי איך האָב געזאָגט פֿשׁט^{כט} [במה שאומרים] [בתפלת ר"ה ויו"כ, ד"ה באין מליך יושר] יצדקנו בְּמִשְׁפָּט, ווייל ס'איז הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט.

עכשיו, אָזְכְּרָה אֱלֹקִים וְאֶהְיֶה וכו', על פי [מה שאמר] אין שמו שלם, [שכל מה שאנחנו הומים וצועקים הוא רק בנוגע לכבודו יתברך שמו, וזה אָזְכְּרָה אֱלֹקִים', על זה ואהמיה, אם כי בְּרָאוֹתֵי כָל עֵיר וכו'] וְעֵיר הָאֱלֹקִים וכו', עס כל זה אין אנו צועקים על זה במה שאנחנו נשפל המצב, ושחה לעפר נפשינו ועבדים מושלים בנו, ואך אנו לִי"ק וְעֵינֵינוּ לִי"ק, כל תקותינו וצעקתינו הוא מה שהוא רק י"ק ואין שמו שלם]. ועל דרך משל, האהבה לא יוכר אם בעת הרווחתו משתדל בכל עוז להציל אהובו מצרות, אבל אם בעת צרת נפשו מניח את שלו ומשתדל להציל חבירו מצרות [אז הוא יוכר אהבתו], והיינו אף שאנו במדרגה התחתונה, מכל מקום עיקר צעקתנו על כבוד שמו, והבן. וכבר פירש הצדיק מניקלשפורג [רבי ר' שמעלקא ויזע], תַּפְּלָה לְעַנִּי כִּי יַעֲטֹף (תהלים קב, א), מלשון וְהַעֲטִיף הַצֶּאֱן (ויצא ל, מב), הַעֲטֹפִים לְלֶבֶן (שם), היינו שכל התפלה הוא מה 'שהעני' ורוכב על החמור, הוא משיח צדקינו, 'יעטוף', יאחר מועדו וזמנו לבוא. ואני מצאתי רמז כי בתפלת נעילה ראוי להיות דייקא על איחור ביאת העני הזה, כי נַעֲלֶיָה אוֹתִיּוֹת לְהַעֲנִי, והבן.

והנה פירשו על דברי הגמרא ברכות (ג.) ולא עוד אלא בשעה שישיראל נכנסין לבית הכנסת ועונים אָמֵן יְהֵא שְׁמִיה רַבָּה כו' אומר הקב"ה אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך וכו'. והפירוש הנ"ל ידוע. [אם כן כי עתה בזמן הגלות מה שאנו אומרים אמן יְהֵא שְׁמִיה רַבָּה הוא בדרך תפלה ובקשה ותחינה שיתמלא שמו הגדול ומבורך, אמנם בזמן שיכנה המקדש יהיה קילוס ושבח ותהלה לעולם. אחר זה מצאתי בתפלה למשה (תהלים סג, יב) כי כוונתו לדברי המהרש"א (ברכות שם), עיין שם, והן הם הדברים].

^{כח} עיין בחינה זו ביתר אריכות בדרשת הושענא רבה תשכ"ד, וכן בישוב קושיית התוספות על המחזור ויטרי. ועיין עוד בדרשת הושענא רבה תשי"ז (ובדברי יואל להור"א אות יז) מה שהאריך רבינו בכל זה לפי דרכו שם, עיי"ש באורך.

^{כט} בדרשת תקיעת שופר ראש השנה תשכ"ח. ונדפס בדברי יואל לראש השנה (אות ס) וז"ל שם (בתוך הדברים): ועל פי כל הדברים האלה נבוא לביאור הפייט באין מליץ ישר מול מגיד פֶּשַׁע וכו', על פי מה שפרשנו מה דאיתא בפתיחתא דרות רבה על הכתוב (דניאל יב, א) בְּצַת הָהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל וגו', מהו יעמוד, משתתק. ולכאורה יש סתירה על זה ממה שאמרו במדרש רבה פרשת בא (יח, ה) בְּצַת הָהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל הַשֵּׁר הַגָּדוֹל, שהוא תובע צרכיהן של ישראל ומלמד זכות עליהם. ופירשתי ודרווייהו אמת, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דלעתיד לבא יעמוד מיכאל לבקש רחמים על ישראל, כי כן מידתו תמיד להמליץ טוב על ישראל, אבל כאשר יראה תוקף הדין והתגברות המקטריגים, ושאיין זי זכותים לישראל לְנַצֵּחַ את המקטריגים ולדרווחם, יתן השי"ת דעת למלאך מיכאל שישתתק מלהמליץ, ואז הקב"ה בעצמו ילמד זכות עליהם, וכמו שאמרו שם במדרש שאמר

איבערדעם איז דאָס נגלע [פאַר] כביכול דעם בוראָ כּל עולָמים, [שיתמלא] שְמוּ וּפְסָאָ.

לה

ביאור הפסוק רַבָּה אֱמוּנָתָךְ

ובזה יתפרש הפסוק חֲדָשִׁים לְבָבְךָ רַבָּה אֱמוּנָתָךְ, דלפי פשוטו מפרשו רש"י על הבטחת הגאולה, שזהו דבר גדול להאמין בך, שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו

אָזוּי ווי זיי טייטשן [בפסוק] חֲדָשִׁים לְבָבְךָ רַבָּה אֱמוּנָתָךְ (איכה ג, כג). [דלכאורה] פאַרוואָס איז עפעס רַבָּה אֱמוּנָתָךְ [ומהו הכוונה בזה].

זאָגט רש"י, ס'איז אַ דָּבָר גְּדוֹל, די אֱמוּנָה אין הקדוש ברוך הוא, די הִבְטָחָה פון הקדוש ברוך הוא [גְּדוֹלָה היא, ונאמן הוא לקיימה] לא.

לו

ובמדרשו מפרשו גם כן על הגאולה באופן אחר, כי מהענין של חֲדָשִׁים לְבָבְךָ, שהארם נברא בריה חרשה בכל בוקר, מזה יש הוכחה כי רַבָּה אֱמוּנָתָךְ מה שהבטחת לנו על תחיית המתים

[און] אין די מדרשים איז דאָ אַסאַך פֿשְׁטִים.

[וודשו שם^ל, כי] מיט דעם וואָס אַ יעדן טאָג ווערט מען באַשאַפֿן אַ בְּרִיאָה חֲדָשָׁה, דאָס איז אַ הוֹרָאָה אויף תְּחִיַּת הַמֵּתִים. [וזה שאומר הכתוב, כי] ווייל ס'איז חֲדָשִׁים לְבָבְךָ, איז רַבָּה אֱמוּנָתָךְ.

קומט אַלץ אויס צו "רַבָּה" [לפרש לשון זה על הבטחת הגאולה העתידה], און אָזוּי נאָךְ כמה פֿשְׁטִים וואָס ער קומט אַלץ אויס [במדרש, לפרשו על לעתיד לבא].

הקב"ה חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני. ועל פי מה שכתב הרמב"ן ז"ל (האזינו לב, כו) דרך על ידי בני ישראל נתקיים תכלית הבריאה להתפרסם שמו ואלקותו ית' בעולם, ועל כן אי אפשר לאבד זכרם ח"ו, כדי שלא תהיה כוונת הבריאה בטלה יעיי"ש. ובטענה זו נסתמו פי המקטריגים ולא יהיה להם עוד פתחון פה, דמי לא יחוש על כבודו רב' [ועיין עוד בארוך בדברי יואל לר"ה אות סב, משנת תש"ח].

ולדרכינו אפשר לומר עוד, שמהאי טעמא יעשה הקב"ה שישתתק מיכאל מלמד סנווריא על ישראל, כדי שעל דרך זה יתבטל סדר המשפט, דמדרכי המשפט צריך שיהיו בהכרח מזכין ומחייבין, כמו שפירש רש"י ז"ל (מלאכים א' כב, יט) על הפסוק וְכָל צֶבֶא הַשָּׁמַיִם עִמָּד עָלָיו מִיָּמִינוּ וּמִשְׁמָאלוֹ, וכי יש ימין ושמאל לפניו, אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה, עכ"ל (והוא משרי השירים רבה פ"א, בספוק לסוסת'). מבואר דכן היה הבריאה שזה יהיה סדר המשפט למעלה, והבורא ית' מתנהג על פי משפטי התורה, ועל פי דיני התורה צריך להיות עדה שופטת ועדה מצלת כמו שאמרנו רז"ל בריש סנהדרין (ב). ומעתה שישתתק מיכאל ולא יהיה מי שילמד זכות, נתבטל בהכרח סדר המשפט, ומוכרח שהקב"ה בעצמו ילמד סנווריא על ישראל, ויצאו זכאים בדינם. נמצא דבמה שישתתק, בזה עצמו תובע צרכיהן של ישראל לזכותם בדין.

וזה שאמר הפייטן בְּאֵין מְלִיץ יִשְׂרָאֵל מוֹל מְגִיד פֶּשַׁע, שיהיה כח המקטרג חזק ח"ו, ולטעם זה ישתתק המליץ יושר, מיכאל סנוגורן של ישראל. על כן בקשתינו תגיד לַעֲקֹב דָּבָר חָק וּמִשְׁפָּט, ליעקב דוקא, דלפי שהם בגודל שפלות הגלות ובמדרגה קטנה, כרמוז בשם יעקב כנ"ל, על כן ילמד הקב"ה בעצמו סנווריא על ישראל, ויזכינו באחד משתי פנים, או בבחינת חק בלי טעם, כיאות במשפט התורה מדה כנגד מדה (כמבואר לעיל שם בהדרוש באורך), לפי שגם ישראל מקיימן מצות שהם חק בלי טעם, כמו שכתב הבני יששכר זל"ה (תשרי ג, ד. וכמוכא לעיל שם), או לצד הַמִּשְׁפָּט, כי המשפט לאלקים הוא, והוא היודע ערכם של המצות ונסיונות הקשים של תוקף הגלות, וראוי שיוזכינו במשפט. וזה שאמר וְצִדְקִינוּ בַּמִּשְׁפָּט הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט, שאנו בטוחים שתצדיקנו, כיון שאתה ית' בעצמך הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט.

^ל ברש"י על איכה (ג, כג): חֲדָשִׁים לְבָבְךָ. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רַבָּה אֱמוּנָתָךְ. גדולה היא הבטחתך, ודבר גדול הוא להאמין בך, שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו.

^{לא} ועיין עוד מה שביאר רבינו בזה בדרשת הושענא רבה תשי"ד (לשון קדשו לו, אות י-ד).

^{לב} באיכה רבה (ג, ח), וכן הוא בבראשית רבה (עח, א): חֲדָשִׁים לְבָבְךָ רַבָּה אֱמוּנָתָךְ. אמר רבי אלכסנדר, על שאתה מתחדש בכל בוקר ובקר, אנו יודעין שאמונתך רבה לתחית המתים. א"ר שמעון בר אבא על שאתה מתחדש בבקרן של מלכיות, אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו.

לו

אמנם לדרכינו יש להוסיף עוד, כי לכן נאמר לשון 'רבה' אמונתה, לרמוז על מילוי השם הוי"ה, וכמו שאנו מבקשים 'יהא שמי' 'רפא'.

נאָר [לענייננו] קען זיין איז טאַקע דאָס דער פֿשט [בלשון הפסוק 'רבה' אמונתה, רבוה רומז אויף] דער "רבה" וואָס מ'איז דאָ מתפלל יהא שמי' 'רפא', אַז ס'זאל זיין שמו שלם. [ונמצא שדבר גדול של שמו וכסאו ית' תלוי בהבטחת הגאולה, ועל כן רבה אמונתה, דגדול נאמנותך בהבטחת הגאולה העתיד שאז יהא שמך 'רבה'].

לח

ביאור המדרש בפסוק אוי מי יחיה וגו', הה"ד ל'מען שמך ה' וגו'.

ס'שטייט אין מדרש^{לג} [על הפסוק] אוי מי יחיה משמו אל (בלק כד, כג), זה שאמר הכתוב (תהלים כה, יא) ל'מען שמך ה' וסלחת לעוונת כי רב הוא. ס'קאן זיין איז טאַקע אויך דאָס [דער פֿשט].

לט

בפסוק אוי מי יחיה משמו אל, לפי פשוטו מירי מזמן הגאולה, וקאמר דאוי להם להרשעים באותו הזמן, שאז יהיה יום הדין הגדול והנורא

[דהנה הכתוב אומר שם] אוי מי יחיה משמו אל, ווער וועט זיך קאנען דערהאלטן ביים חיות, ווען ס'וועט זיין - דער תרגום זאגט אזולד - דעמאלטס ווען ס'וועט זיין, ווען מ'וועט געבן דעם שְׂכָר טוֹב פֿאַר די צדיקים, און דעם דין פֿאַר רשעים. ווער וועט בלייבן אויף דעמאלטס, ווער וועט זיך דערהאלטן, וי לחיבא דיהון ב'מים אלו ווען ס'וועט זיין משמו אל, ווען ס'וועט זיין די ישועה שלימה.

מ

ואם כן לכאורה אף שאין עצה אחרת לישראל, רק להושע בהישועה שלימה. אבל הלא מונח בזה גם פחד, דמי יוכל לעמוד בדין

נאָר וואָס דען, דער אַמֶת, ער פירט דאָך אויס [דמשמע] ס'איז קיין אַנדערע עצה נישטאָ, קיין אַנדערע עצה איז דאָך נישטאָ פֿאַר אידן זאָלן געהאַלפֿן ווערן, נאָר די גאולה שלימה.

אַבער דער אַמֶת, אין דעם ליגט אויך אַ גרויסער פֿחד, ווער וועט האָבן די זכיה דאָס צו זען, [אז] מ'זאל אַרויסגיין נקי במשפט. [איבערדעם] זאָגט מען [אוי] מי יחיה משמו אל, ס'וועט זיין אזא יום הדין הגדול אויכעט, [לשפוט] ווער ס'איז ראוי. ווי ס'שטייט^{לה} מ'וועט קומען אין דער מִדְבָּר, [און דאָרט] וועט מען דין זיין יעדן.

מא

אבל תקויתנו הוא שעבור שמו הגדול יצלו הכלל ישראל, ונוכה לחיות בהנהגו חבוקתא שיוכו לחיות ולראות את הגאולה שלימה

אַבער אידן האָפֿן אַבער 'דאָך' [שיצאו זכאי בדין הגדול].

^{לג} במדרש פליאה המובא בספרים.

^{לד} בתרגום אונקלוס (בלק כד, כג): וי לחיבא דיהון פד יעבר אלקא ית אלין. ובתרגום יונתן (שם): ווי מאן יתקיים בזמן דיתגלי מימרא דה' למתן אגר טב לצדיקא ולמתפרעא מן רשיעא, ומכחת אומיא ומלכיא ומגרי אליין באלין.

^{לה} ביחזקאל (כ, לד-לה) והושע (ב, טז), וכמו שמפרש ברש"י ורד"ק שם. ובפ"י הראב"ד על משנה דעדיות (ב, ט). וכמו שהזכיר רבינו ענין זה בכמה דרושים, ועיין בזה ביואל משה (א, כא-כב).

אידן וואָס זיי האָבן מתפלל געווען אויף שְׁמוֹ שְׁלֹם וְכִסְאוֹ שְׁלֹם, מיט דעם פֿחַ אַליין וועט מען ניצול ווערן, [וא] מ'זאל מיר זוכה זיין מ'זאל זיין בְּהִנְהוּ חֲבוּרָתָא¹.

מב

ולוה מביא המדרש לכאן את הפסוק לְמַעַן שְׁמַךְ ה', כי בשמו יתברך אנו בטוחים שיתקיים וְסִלַּחְתָּ לַעֲוֹנוֹ. ומסיים ב' רב' הוא, והיינו עבור שְׁמֵי ה' רַבָּא, שיתמלא שמו הגדול, וכמו שעל זה נאמר 'רַבָּה' אֲמוּנָתָהּ. ועל כן למען שמו יתברך יוושע הכלל ישראל

איבערדעם זאגט ער [במדרש הנזכר], אוי מי יְחִיָּה מְשֻׁמוֹ אֵל, [ואם כן] וואָס וועט זיין מיט אידן, זאָגט ער [דהעצה הוא כי] לְמַעַן שְׁמַךְ ה' בעט מען וְסִלַּחְתָּ לַעֲוֹנוֹ, ב' רב' הוא, ס'איז א דָּבָר גְּדוֹל, ס'איז 'רַבָּה' אֲמוּנָתָהּ, ס'זאל זיין שְׁמוֹ שְׁלֹם וְכִסְאוֹ שְׁלֹם.

מג

ביאור לשון הפייטן: בְּרִאיוֹתֵי קָל עֵיר וכו', וּבְכָל זֹאת אָנוּ לְקָה וְעֵינֵינוּ לְקָה איך האָב דאָ אינזין געהאַט נאָך, [לפרש לדרכינו בלשון הפייטן] וואָס ער זאָגט וּבְכָל זֹאת אָנוּ לְקָה - וואָס דער ישמח משה ברענגט (לעיל באות לב) - און וְעֵינֵינוּ לְקָה. קען 'נאָך' זיין [הכוונה] אין דעם שטיקל פייט.

מד

בפרי מגדים בשם רבי גרשון מקיטוב, דכשבא לירושלים בכה ואמר בלשון הפייטן אָזְכְּרָה אֱלֹקִים וְאֶהְמִיָּה בְּרִאיוֹתֵי קָל עֵיר עַל תְּלַה בְּנוּיָהּ, דירושלים שלמטה בנויה, אבל וְעֵיר הָאֱלֹקִים מְשַׁפֶּלֶת וגו', היינו ירושלים שלמעלה [דהנה] דער פרי מגדים ברענגט¹² אין סימן תקס"א¹³, ברענגט דער פרי מגדים, ווען רבי גרשון קיטוב'ער איז געקומען קיין אַרְץ יִשְׂרָאֵל, ער איז געקומען קיין יְרוּשָׁלַיִם, האָט ער געזען ס'איז שייך אויסגעבויט, האָט ער זייער געוויינט, האָט ער געזאָגט דאָס איז דער פֶּשֶׁט, אָזְכְּרָה אֱלֹקִים וְאֶהְמִיָּה בְּרִאיוֹתֵי קָל עֵיר עַל תְּלַה בְּנוּיָהּ, די שטאָט 'אונטן' איז טאַקע גוט אויפגעבויט, אָבער וְעֵיר הָאֱלֹקִים וואָס טוט זיך מיט יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה, מְשַׁפֶּלֶת עַד שְׂאוֹל תַּחְתֵּיהָ, [זה קאי] אויף יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה.

מה

אמנם לפי פירושו אכתי קשה מזה שמסיים ואומר מְשַׁפֶּלֶת עַד שְׂאוֹל תַּחְתֵּיהָ, דלשון זה לא שייך למעלה כלל נאָך דער אַמֶּת, ס'איז [נאָך] אַלץ שווער דאָס לשון עַד שְׂאוֹל תַּחְתֵּיהָ, ווי קען מען

¹⁰ מלשון פייט אקדמות לחג השבועות, דלאחר שחושב מעלתן וחשיבותן של ישראל בזמן הגאולה, מסיים שם: זְכָאִין כֹּד שְׁמַעְתִּין שְׁבַח דא שִׁירָתָא, קִבְעִין כֹּן תְּהוּין בְּהִנְהוּ חֲבוּרָתָא.

¹¹ בפרי מגדים [אור"ח תקסא, א"א ס"ק א]: ושמעתי מאדוני אבי הרב [רבי מאיר תאומים] ז"ל, שאמר כמדומה בשם החסיד ר' גרשון קוטב'ער ז"ל, שבא לירושלים וראה בְּשִׁלְתָּהּ, עמים יושבים בה, ובכה ואמר, שזה שאומרים בְּרִאיוֹתֵי קָל עֵיר יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה עַל תְּלַה בְּנוּיָהּ, וְעֵיר ה' מְשַׁפֶּלֶת, ירושלים של מעלה כו', שם ניכר החורבן, ודוממים כו'.

ועיין מזה בספר המגיד להפרי מגדים שהדפיס שם גם חידושי תורה של אביו בשם מאירת עינים, וכתוב שם בפרשת נח על ההפטורה וז"ל: הִרְחִיבִי מְקוֹם אֱהָלְךָ (ישעי' נד, ב). נקדים אָזְכְּרָה ה' וְאֶהְמִיָּה בְּרִאיוֹתֵי קָל עֵיר וכו' (ושפלת) [מְשַׁפֶּלֶת] עַד שְׂאוֹל תַּחְתֵּיהָ. כי ראיתי כתב מאריך הקדושה מה שכתב החסיד מוה"ר גרשון נ"י, לגיסו המפורסם בעל שם טוב מוה"ר ישראל נ"י, וזה לשונו, ואני בבואי לעיר הקודש יְרוּשָׁלַיִם וראיתי שמבונה בכל טוב, נפלתי על אפי ובכיתי ואמרתי אֵת יְרוּשָׁלַיִם נמשלת כאלמנה, היאך לבשת בימי אלמונותי בגדים נאים, הלאי שראיתי בחורבן, כמו שכתוב באורח חיים (שור"ע אור"ח קנא, י) בית הכנסת שחרב תולשין עשבים ומניחים מפני עצמת נפש, וזה שאמר וְעֵיר הָאֱלֹקִים וכו' 'למטה' נאה, אבל 'למעלה' המכוון כנגד מטה, חֲשֹׁךְ וְאוֹפֵל. וועד שמעתי, כי ארץ ישאל נתכוון ונקפל, וסומכיה דארעא [אלפי גרמדין] וכו' (סוכה גג:), וכשנתקפל ודאי מגיע לתהום רבה, וזה שאמר מְשַׁפֶּלֶת עַד שְׂאוֹל תַּחְתֵּיהָ. וזה שנאמר 'הִרְחִיבִי' מְקוֹם אֱהָלְךָ ככתבולה, ויריעות מְשַׁכְּנוֹתֶיךָ וכו' אֵל תַּחֲשִׁכִּי, רצה לומר אֵל תִּמְנְעוּ, כי אחם מונעים הגאולה בעו"ה.

¹² על הדינים דמירי שם בשלחן ערוך בדין הרואה ערי יהודה וירושלים בחורבן.

זאָגן [אזא לשון] אויף ירושלים 'דלמעלה', ס'איז טאָקע אַ שפּלות [בחילול כבודה], אָבער [דער לשון] עד 'שאל תחתיה' [איז שווער, דהלא] 'אויבן' איז נישטאָ קיין שאל תחתיה, שאל תחתיה איז ערגעץ אנדערש, נישט ביי די עולמות עליונים, דארטן וואו ס'איז ירושלים של מעלה.

אפילו וויאזוי ס'איז, אפילו אין גלות, [אָבער] ס'איז אַלץ שווער וואָס איז דעם לשון עד שאל תחתיה לט.

מו

אמנם עתה בעוה"ר יש לפרש בן לפי דרכו על ירושלים שלמטה, כי במצב הגשמי הוא מכונה על תלה, אבל במצב הרוחני שעבור זה שנקראה ירושלים עיר האלקים, יען שבכל הדורות היה שם מקום המיוחד לעבודת ה', וזה בעוה"ר משפלת עד שאל תחתיה, כי בעוה"ר עתה יוצא משם ניאוך ה' ודרכי הכפירה ושאל תחתית, ע"י כחות הרשעים נאָר וואָס'זשע דען, די הייליגע דבורים פון רבי גרשון קיטוב'ער, דאָס זעט מען היינט נעבעך על פי פשטות [גם בירושלים שלמטה].

מ'מוז נישט אַנקומען צו ירושלים שלמעלה מ'זאל זען דעם שפּלות.

מו

[ווייל] וואָס ווערט אנגערופן עיר האַלקים [הוא רק עבור שהוא העיר של עבודת ה', אזוי ווי] ס'שטייט [ויצא כח, כב] וְהָאֵבֶן הַזֹּאת יְהִיָּה בֵּית אֱלֹקִים, זאָגט דער תרגום, דאָהי פּלח עֲלֶיהָ קֶדֶם ה'.

דעם וואָס ס'איז אַ מקום עבדות הַשֵּׁם, הייסט עס בֵּית אֱלֹקִים. איבערדעם ירושלים האָט געהייסן עיר האַלקים, טאָקע ירושלים שלמטה האָט געהייסן עיר האַלקים, פאַרוואָס, ווייל ס'איז געווען דאָס מקום פון עבודה.

מח

אזוי ווי תוספות זאָגט אין בבא בתרא דף כ"א [על מה שאמרו שם בגמרא^ב כי] מ'האָט געשטעלט די 'תלמוד תורות' אין ירושלים, וואָרן [דכתיב] כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה [ישע"י ב, ג]. זאָגט תוספות^א פאַרוואָס [דוקא] מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה.

ווייל [ווען] מ'איז געקומען אַהין [לירושלים], האָט מען געזען די עבודה פון די כהנים, מ'האָט געזען דאָס עבדות הַשֵּׁם בְּרוֹךְ הוּא, האָט עס געברענגט יְרֵאת שָׁמַיִם, האָט מען מִשִּׁים אַל הַלֵּב געווען, האָט מען מער הַצִּלְחָה געהאָט [אויך] אין די תוֹרָה הַקְדוּשָׁה.

מט

[ולכן נקראה ירושלים בתואר זה, ווייל] ס'איז געווען אַן עיר האַלקים.

^{לט} ובאמת בלשון הפרי מגדים לא העתיק גם סיום הלשון עד שאל תחתיה, וכנראה שלא פירש הרה"ק מקיטוב גם לשון זה, ומטעם שהזכיר רבינו. [אולם לפי מה שמביא שם בספר המגיד מדברי אביו, שפיר נחית שם ליישב גם סיום הלשון עד שאל תחתיה, וכמוכא לשונו לעיל].

^ב בגמרא בבא בתרא (כא): שבתחילה, מי שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה וכו'. התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים, מאי דרוש, כי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה. ועדיין מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד וכו', עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר.

^{מא} בתוספות (שם): כי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה. לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה, היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה. כדרשין בספרי, לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה וגו' (ראה יד, כג), גדול מעשר שני שמביא ליד תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה. [ועיין מה שכתב רבינו בזה ביואל משה (ט, ג)].

און אזוי כסדר אפילו אין גלות - בגולה - האט מען עס נאך [אלץ] געהאלטן אן עיר האלקים. (ווייל) ס'האט זיך דאך דערקענט דאס אידישקייט, די קדושה, (כי במשך הדורות דרו שם רק בני עלייה והעוסקים בעבודת ה').

נ

[אמנם לא כן בדור האחרון, כי] בעונותינו הרבים היינט, ס'איז טאקע 'פל עיר' על תלה בנויה, די 'גאנצע' שטאט^{מב}, אבער 'ועיר האלקים טאקע דא מלמטה, משפלת עד שאל תחתיה! (כי בעוה"ר) דאס פריצות מיטן מינות, און די כפירה און דעס נאויץ השם וואס ס'איז דארטן, איז דאך עד אין חקר.

ווען אונזערע עלטערן העטן דאס געהערט, העט זיי גיווען דאס הארץ צוגאנגען! העטן זיי עס נישט אויסגעהאלטן!
ועל זה יש להתאונן^{נג}.

נא

ווי דער ב"ח זאגט^{נד} [לפרש] וואס מ'לאזט אויס [בברכת וליירושלים בשמונה עשרה, סמוך לחתימת הברכה] וְכִסָּא דְּדָוִד עֲבָדָךָ [מְהִירָה לְתוֹכָהּ תֵּכֵין, דלכאורה] וואו קומט דאס אריין [בברכה זו דמירין] אַז מ'בעט אויף ירושלים.

^{מב} הרברים רומזים על מצב התקופה האחרונה שבאותן הימים, לאחר שבתחלת קיץ תשכ"ז כבשו הציונים הרשעים גם את ירושלים 'העתיקה', ומקום המקדש, והתועים ומתעים היו שמחים ומריעים על שנכבשה תחת ידם 'כל העיר', אבל רבינו בעיניו הטהורים הבין את המצב לאשורו, ואדרבה היה מקונן על זה והשתתף בגודל צער השכינה על חילול התורה והמקדש. [וכן בכמה מקומות בדרשה זו, דברי רבינו סובכים על ענין זה].

^{נג} ולכן הפייטן ברוח קדשו כבר קונן על זה, ונרמז כל זאת בדבריו.

^{נד} בב"ח (אור"ח ק"ח, ב) על מה שהביא הטור נוסח אשכנז בברכת בונה ירושלים, כתב וז"ל: שאלני מה"ר שבתי סגי נהור נר"ו, למנהג אשכנז שאומרים בברכת בונה ירושלים וּבְנָה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב בְּיָמֵינוּ בְּנִין עוֹלָם, וְכִסָּא דְּדָוִד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תֵּכֵין, בְּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, דלא הוה כדקיימא לן כשמואל בפרק ערבי פסחים (קד). דצריך מעין חתימה סמוך לחתימה. ונוסח ספרדי שכתוב בו וכסא דוד וכו' קודם ובנה אותה וכו', נראה יותר מתוקן.

והשבתי דאם אינה מעין חתימה א"כ אינה נמי מעין פתיחה, ולא טעו בה בני בר, כל שכן רבותינו ז"ל גדולי ארץ אשכנז. אבל האמת יורה דרכו, שבקשת וכסא דוד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תֵּכֵין הוא מעין ברכה זו שמבקשים שיבנה ירושלים בקרוב, כדי שכסא דוד במהרה בתוך ירושלים תכין, כלומר שאין שאלתנו כי אם לצורך גבוה, כי אין כסא ה' שלם אלא כשכסא דוד על מכונו בירושלים. ◦ ועוד דבשאלתנו וְכִסָּא דְּדָוִד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תֵּכֵין, הרי בקשתנו ג"כ על ירושלים שיכונן בתוכה כסא דוד, והוה מעין חתימה. וזה גם כן טעם הפתיחה וְלִירוּשָׁלַיִם עֵינֶיךָ בְּרַחֲמִים תִּשׁוּב, לא לצורך עצמינו, אלא כדי להעלות השכינה בתוכה מן הגלות, וזהו שאומרים ותשכון בתוכה כאשר דברת. ואחר כך וּבְנָה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב וכו', כדי שפסא דוד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תֵּכֵין.

עוד נראה דשאלת וְכִסָּא דְּדָוִד וכו' היא שאלת בני ירושלים ממש, והוא דפרק ב' דמגילה (יז): איתא, וכיון שנבנית ירושלים בא דוד, שנאמר (הושע ג, ה) אַחֲרַיִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִיד מֶלֶכָם וּפְחָדְדוּ אֶל ה' וְאֶל טוֹבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, ופירש רש"י אחר שישבו לבית המקדש ובקשו את הקב"ה ואת דוד מלכם עכ"ל וכו'. דכאשר יבנה ירושלים יבנה בתוכו בית המקדש והשכינה תשרה בתוכו, ואז לאחר שישבו לבית המקדש יבקשו את ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִיד מֶלֶכָם, דכשנבנה ירושלים ובית המקדש הנה אז דוד בא ויושב על כסאו כמו שהגון למלך שיהא יושב על כסא מלכותו בעיר ממלכתו, ולכן אמר וְאֵת דָּוִיד מֶלֶכָם, כי יבקשו את דוד מלכם שיהא יושב על כסא מלכותו, ואם כן יאמר הכתוב שיבנה ירושלים ובית המקדש ויכונן כסא דוד בתוך ירושלים שיהא מוכן, ואז בא דוד ויושב על כסאו שהיכן לו הוא יתברך.

נמשך מזה שכל שאלתנו בברכת ירושלים הוא בבנין ירושלים והגולה לְבָנֵינוּ, וזהו אמרינו וְלִירוּשָׁלַיִם עֵינֶיךָ בְּרַחֲמִים תִּשׁוּב לבנותה, וְתִשְׁכַּן בְּתוֹכָהּ פֶּאֶשֶׁר דְּבִרְתָּהּ והוא שתשכון שכינתך בבית המקדש, וּבְנָה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב וכו' והוא שיהא בונה אותה הוא יתעלה בעצמו בקרוב וכו', הוא כולל בני העיר ובנין הבית 'בכללו', ואח"כ שואל 'כפרט' וְכִסָּא דְּדָוִד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תֵּכֵין, שיהא בונה כסא דוד שיהא מוכן כשיבוא דוד לישב על כסאו, ואם כן כל זה דהיינו בנין בית המקדש ובנין כסא דוד הוא מענין בנין ירושלים ממש, שהרי בית המקדש וכסא דוד הכל הוא נבנה בתוך ירושלים, וגם יש להם שייכות אל ירושלים, כי הלא הבונה עיר שתהיה עיר ממלכה אליו, הנה הכרח הוא שיבנה בית קדוש לתפילה ולעבודה לפניו יתברך, גם צריך הוא לבנות בית

אַסאַך קריגן וְשצריך לומר וכסא דוד וכו', ואחר כך ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם, ווייל ס'מוז זיין די חתימה [של כל ברכה] מַעֲיֵן הַפְּתִיחָה [וְהַחֲתִימָה] מ"ה.
זאָגט דער ב"ח [דגם נוסח דידן הוא כהוגן, ווייל] ס'איז טאַקע מַעֲיֵן הַפְּתִיחָה, ווייל מ'בעט נאָר אויף [אַזאַ] ירושלים [שיהיה שם ממשלת קדושה באופן] אַז דוד המלך זאָל קאַנען אַהיין קומען, ס'זאָל זיין אַ מקום קדוש.
[אַבער] טאַמער איז עס אויף אַזאַ אופן אַז ס'איז נישט פאַר דוד המלך, אויף דעם בעט מען גאַרנישט.
אַזוי זאָגט דער ב"ח, אַז דאָס איז איינס. איז דאָס מקושר, [די 'חתימה' פון בונה ירושלים, מיטן 'סמוך לחתימה' פון] וְכִסֵּא דָּוִד עֲבָדָךְ [מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תְּכִין].

נב

מיט דעם פאַרשטייט מען דעם פֿשט [בדברי הפייטן].
בְּרִאוּתִי כָּל עִיר עַל תְּלָהּ, און וְעִיר הָאֱלֹקִים איז מַשְׁפֵּלֶת בעונינו הרבים טאַקע עַד 'שְׂאוּל תַּחֲתֶיהָ', [והיינו] וְעִיר הָאֱלֹקִים [דלמטה], שנקרא כך על שם עבודת ה', ובעוה"ר] וויאָזוי זעט עס אויס.

נג

אבל עם כל זה מסיימין וּבְכָל זֹאת אָנוּ לָקָה וְעֵינֵינוּ לָקָה, שהקב"ה יעזרונו למען שמו יתברך, שיתמלא השם יי"ד ק"א, וכמו שפירשנו לעיל

[ואם כן לכאורה] וואָס קען מען דאָרט האָפֿן.
איבערדעם זאָגט מען ווייטער, נו וויאָזוי קאָן מען געהאַלפֿן ווערן, אַז ס'זעט אַזוי אויס. נאָר אָבער אָנוּ לָקָה, וּבְכָל זֹאת אָנוּ לָקָה וְעֵינֵינוּ לָקָה, מ'פֿאַרלאָז מיר זיך אויפֿן באַשעפֿער, דער באַשעפֿער זאָל זיך אָננעמען למען שמו הגדול, ס'זאָל יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא.

נד

[קושיא ג]

ביאור הלשון הוֹשַׁעְנָא לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ

יש להבין מה שאומרים הוֹשַׁעְנָא לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ, שהוא שם מדת הדין, והלא הישועה אי אפשר להיות רק על ידי מדת הרחמים, ואם כן היה ראוי לומר הוֹשַׁעְנָא לְמַעַנְךָ ה'

מ'זאָגט דאָ [הוֹשַׁעְנָא] לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ.
לכאורה דארף מען זאָגן מִדַּת הַרְחָמִים, [הושענא] לְמַעַנְךָ ה', [אבל בלשון לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ] בעט מען דען אויפֿן מִדַּת הַדִּין.
[והלא באמת הרי] נאָר מיט רַחֲמִים קאָן מען דאָך געהאַלפֿן ווערן, מ'בעט מיר דאָך ס'זאָל זיין חֲסִדִּי ה' [כי לא תִּמְנֹן] כִּי לֹא כָּלוּ רַחֲמָיו [איכה ג, כב].
[ואם כן היה לנו להזכיר] שם הוי"ה [שהוא] מִדַּת הַרְחָמִים, [און] מ'העט געדאַרפט זאָגן הוֹשַׁעְנָא לְמַעַנְךָ ה'.

שיהא נקרא בית המלך ובתוכו כסא מלכותו שישב המלך עליו לדון עמו. ובעל כרחינו צריכין אנחנו לפרש כך, דאם לא כן מה ענין כסא דוד לבנין ירושלים.

מ"ה דהכלל הוא דבכל ברכה צריך להיות הנוסח של סמוך לחתימה מעין החתימה (שהיא סוף הברכה), וכן מעין הפתיחה (שהיא תחלת הברכה). כמבואר בגמרא פסחים (קד), ובתוספות ברכות (מו. ד"ה כל), ובבית יוסף (או"ח מו, א) ומגן אברהם (שם, ה).

נה

הקדמה ליישוב קושיא ג (באופן ראשון)

בביאור פסוק הראשון שבקריאת שמע

רש"י מפרש ה' שהוא אלקינו עתה, ולא אלקי האומות, הוא עתיד להיות ה' אֶחָד, בפי הכל

נֶאֱרָר מ'זאגט יעדן טאָג שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֶלְקֵינוּ ה' אֶחָד (דברים ו, ד).

טייטשט רש"י¹⁰, ה' אֶלְקֵינוּ, אַז היצט איז נאָר אֶלְקֵינוּ (ולא אלקי האומות), און

לעתיד וועט זיין ה' אֶחָד, (ווייל דעמאָלטס) וועט יעדער מוֹדָה זיין (באמונת ייחוד ה').

נו

והקשה במורחיו, דלפי פירושו נמצא דפסוק זה הוא סיפור

והודיעה, והלא חז"ל פירשו דהוא "ציווי" על אמונת ייחוד ה'

פרעגט דער מזרחי¹¹, דאָס איז דאָך אַ ציווי אויף אַחֲדוּת הַבּוֹרָא בְּרוּךְ הוּא

(כמבואר בדברי חז"ל), און לויט דעם איז עס נאָר ווי אַ סיפור, אַז איך זאג נאָר היצט

אֶלְקֵינוּ (ולא אלקי האומות, מה שאין כן לעתיד יהיה ה' אחד בפי הכל).

[וועד קשה, דלכאורה] וואָס דאָרף ער דאָס זאָגן. [והלא העיקר וואָס] מ'איז דאָך מַצְוֶה

מ'זאָל מִיחֵד זיין הַשֵּׁם יְתָבָרֵךְ, [ואם כן] וואָס דאָרף מען מַזְכִּיר זיין אַז ס'איז נאָר

אֶלְקֵינוּ. צו דער ציווי איז דאָך עס איבעריג.

זאָגט ער דערויף פֿשֵׁט [לפי דרכו].

נד

אמנם כבר פירשתי דגם ענין זה שייך להציווי, כי יש תועים ומתעים אשר גם בפהם נמצא דבר ה' ואומרים

שמאמינים בה' אחד, וכן האומות עובדי עבודה זרה היו מאמינים בהקב"ה שהוא סיבה ראשונה, רק שעבודוהו

בשיתוף רח"ל, ולכן צריך לשלול ולומר אלקינו ולא אלקי האומות, שאין אנו מייחדים שמו על דרך האומות, וכן לא

על דרך הערב רב שבישראל

נאָר וואָס דען, איך האָב גערעכנט, - איך האָב שוין געשמועסט דערפון¹² - (דבא

הכתוב להודיע בזה, כי) ביז ס'ווערט נישט (ה' אחד בפי הכל, ביז) ס'איז נישטאָ דעם הַתְּגַלּוּת

[אַז] מ'זאָל זען דעם אָמֶת, [הרי] פונדעסטוועגן יעדער זאָגט דאָך ער מיינט אויך לְשֵׁם

שְׁמִים, נאָר [ס'איז באמת] מיט אַ פּֿנִינָה פאַרקערט, ס'איז אַ תְּמוּנָה, איבערגעטוישט.

[ולכן לאפוקי מזה, צריכין להזכיר 'ולא אלקי האומות', כי אנו מייחדין שמו רק בדרך ישראל סבא ועל

דעתו].

¹⁰ ברש"י (ו, ד): ה' אֶלְקֵינוּ ה' אֶחָד. ה' שהוא אֶלְקֵינוּ עתה, ולא אלקי האומות, הוא עתיד להיות ה' אֶחָד, שנאמר

(צפניה ג, ט) כִּי אֶזְאָהֶפֶךְ אֶל עַמִּים שִׁפָּה בְּרוּךְ לְקֹרֵא כָּל־בָּשָׂר ה', ונאמר (זכריה יד, ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד

וְשֵׁמוֹ אֶחָד.

¹¹ בפ"י הרא"ם שם: אך קשה, דלפי זה האי קרא, לאו בייחודו יתברך קמיייר, אלא שמודיענו שהוא עתיד להיות

אחד לכל האומות, ולא כמו עכשיו, שיש לכל אומה ואומה אלוה בפני עצמו. ואין הדבר כן, שהרי ייחודו יתברך

ושהוא מצות עשה, לא למדו אותו רבותינו ז"ל אלא מהאי קרא. ואמרו רבותינו ז"ל (ברכות יג:) שצריך להאריך

בדל"ת של אחד, עד שייגמור בכונתו מחשבה, שהוא אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם.

ולשמה יש לומר, ד"אלקינו" דהכא הוא דקא דריש, דהוה ליה למכתב שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֶחָד, או ה' אלקים

אחד, מאי "אלקינו", לומר לך שה' שהוא עכשיו אלוה שלנו בלבד ולא לשאר האומות, יבא זמן שיהיה אלוה

לכל האומות, ואז יהיה ה' אחד לכולם. אבל לעולם עיקר ייחודו יתברך מהכא נפקא. וכאילו אמר, שמע ישראל,

שעכשיו בלבד ה' אלקינו ולא לשאר האומות, אבל יבא זמן שיוודו בו כל האומות ויאמרו ה' אחד, שאין כייחודו

אחד מן האחדים (לשון הרמב"ם יסודי התורה א, ז), והוא אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם.

¹² בסעודת ערב יום כיפור תשכ"ח (לשון קדשו רה, אות כו-לז), ובס"ג ואתחנן תשכ"ז (לשון קדשו רע ח"ב). וכן

האריך רבינו בזה בסעודת ערב יום כיפור תשכ"ו (ובדברי יואל ליו"כ אות ט), ובדרשת הושענא רבה תשכ"ו (בפסקא

ייחידה ליחודך), ובס"ג ואתחנן תשכ"ו (לשון קדשו קא ח"א). ובס"ג ויחי תשכ"ו (לשון קדשו קלב).

נח

ועל דרך זה פירשתי מה שאמרו השבטים ליעקב כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. דהיינו שאנו מייחדים שמו לגמרי על דעתו של ישראל סבא, ולא בדרכים מסולפים

איבערדעם קען זיין, [וואָס] יעקב אבינו האָט געפרעגט^{מט} שמא יש בלבכם [מחלוקת על הקב"ה] און זיי זענען נישט ראוי לברכה, האָבן זיי געזאָגט כשם שאין בלבך אלא אַחד, כך אין בלבנו אלא אַחד.

[וקשה] וואָס דאָרף מען עפעס זאָגן [דער] "כשם", [והיה להם לומר רק] 'אין בלבנו אלא אַחד', איז דען דאָ צוויי ערליי אַחד [עד שהוצרך לומר כשם שאין בלבך, וסגי באומרים] אין בלבנו, וואָס דאָרפן זיי זאָגן [די הקדמה] 'כשם' שאין בלבך.

נט

[וביארתי בזה, דהכוונה] ווייל אַלעס איז נאָכנישט גענוג, [כי מצינו בכמה אנשים] ער זאָגט ער מיינט אַחד, און צום סוף איז גאָר [דאָ] נאָך חֲשֹׁבוֹנוֹת רַבּוֹת, [און גאָר] שלעכטע פֿונּוֹת. [ולכן] האָט מען געמוזט אַרויסזאָגן [ליעקב אבינו, כי אנו מייחדים שמו יתברך] אויף 'דיין' נוסח, אויף 'דיין' דִּיעָה.

'כשם' שׂאִין בַּלְבָּךְ אַלָּא אַחַד האָט מען געזאָגט פֿאַר יעקב אבינו, אַזוי ווי דו ביסט מִיַּחַד דעם באַשעפּער. דו לאַזט דיך נישט פאַרפירן פון דַּעוֹת רַעוֹת, פון דַּעוֹת נפֿסוֹת, כִּף אין בַּלְבָּנו אַלָּא אַחַד.

ס

ובמדרש מפרש גם הלשון שָׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' שאומרים תמיד בכל יום בקריאת שמע, דהכוונה שמע ישראל סבא שהוא יעקב אבינו. כי אנו מייחדין את ה' בקריאת שמע רק על דעתו של יעקב אבינו, וכדרך שאמרו השבטים ליעקב

דער מדרש זאָגט^י [ובאמירת] שָׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' [הכוונה] אויף יִשְׂרָאֵל סבא [שהוא יעקב אבינו], מ'זאָגט עס דעם אַחַד, אַזוי ווי מ'האָט דעמאָלטס געזאָגט, אַזוי זאָג מיר היינט אויך.

^{מט} כמבואר בגמרא פסחים (נו.): ואנן מאי טעמא אמרין ליה [לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, בשעת קריאת שמע]. כדריש רבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש, ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האקספו ואגידה לָכֶם [ויחי מט, א], ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכינה, אמר שמא חס ושלום יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו. אמרו לו בניו שָׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אַחַד, אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

ובבראשית רבה (ויחי צח, א): אלעזר בן אחרי אמר, מכאן זכו ישראל לקריאת שמע. בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא השנים עשר בניו אמר להם שמעו א-ל ישראל שבשמים אביכם [והכי פירושו, ושמעו שא-ל ישראל שבשמים הוא אביכם ואין זולתו. עץ יוסף], שמא יש בלבכם מחלוקת על הקב"ה. אמר לו שָׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' אבינו, כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה כך אין בלבנו מחלוקת, אלא ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אַחַד. אף הוא פירש בשפתיו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל, הדא הוא שישאל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים שמע 'ישראל אבינו ממערת המכפלה', אותו דבר שצויתנו עדיין הוא נוהג בנו, ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אַחַד.

^י בבראשית רבה המובא לעיל. וכן בדברים רבה (ואתחנן ב, לה): שָׁמַע 'יִשְׂרָאֵל'. מהיכן זכו ישראל לקריאת שמע, משעה שָׁנָתָה יעקב למיתה קרא לכל השבטים, ואמר להן, שמא משאני נפטר מן העולם אתם משתחוים לאלוה אחר, מנין, שכן כתיב [ויחי מט, ב] הִקְצֹצוּ וְשָׁמְעוּ בְנֵי יַעֲקֹב וגו' מהו וְשָׁמְעוּ 'אל יִשְׂרָאֵל' אַבְיָכֶם, אמר להן "א-ל יִשְׂרָאֵל" אַבְיָכֶם הוא, אמרו לו שָׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אַחַד, והוא אומר בלחשה בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. אמר רבי לוי, ומה ישראל אומרים עכשיו, שָׁמַע 'אבינו יִשְׂרָאֵל', אותו הדבר שצויתנו נוהג בנו, ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אַחַד.

[ויעיין מענין זה להלכה ברמב"ם (קריאת שמע א, ד) וז"ל: הקרא קריאת שמע כשהוא גומר פסוק ראשון]

[ולכאורה יש לדקדק] וואָס דאַרף מען דאָס זאָגן שְׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' [פאר יעקב אבינו], לויטן מדרש רבה. פאַרוואָס דאַרף מען דערציילן דעם שְׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' אַז מ'זאָגט פאַר יִשְׂרָאֵל סָבָא, פאַר יעקב אבינו. [והלא] מ'זאָגט דאָך פאַרן באַשעפער [אמירת הקריאת שמע]. נאָר [לדרכינו אתי שפיר, דצריכין להדגיש] אַזוי ווי דעמאָלטס. מ'זאָל דאָס מַרְמֵז זיין, מ'זאָל ווייזן [לאפוקי מאותן התועים במשאות שוא, ותולים גם זה על שם יחודו ית' ח"ו].

סא

[און מהאי טעמא] איבערדעם מוז מען זאָגן אַלְקִינוּ [וכפירש"י ולא אלקי האומות], מוז מען דאָס דערציילן, שְׁלֵא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת, נישט אַזוי ווי ביי די אומות, צי מיטן עַרְב רב, און מיט די אַלֵּע [אפילו מזרע ישראל] וואָס זיי האָבן דַּעוֹת נַפְסָדוֹת, וואָס זיי גייען נאָך [נאָך] דעם זָרֵם הַעוֹלָם, [נישט] ווי 'זיי' זענען מִיַּחַד דעם באַשעפער, איבערדעם זאָגט מען ניין, [נאר] 'אַלְקִינוּ' [ולא אלקיהם, דאנו מייחדים שמו על דרך ישראל סבא, און] מ'לֵאזֵט זיך נישט פאַרפירן פון דער וועלט. ס'איז נאָר אַלְקִינוּ, אַזוי ווי זיי [די שבטים] האָבן געזאָגט פאַר יִשְׂרָאֵל סָבָא אויך שְׁמַע 'יִשְׂרָאֵל', אַזוי איז ה' 'אַלְקִינוּ' [היינט אויך]. - [עד כאן ממה שפירשתי כבר בפסוק שמע ישראל].

סב

ובזה נראה עתה לפרש עוד מה שאומרים ה' אַלְקִינוּ, שמזכירין גם שם מדת הדין. כי בכל זמן שעדיין נמצאין הדעות כחובות בעולם, של האומות והעבר רב, עדיין שולט מדת הדין בעולם, משא"כ לעתיד כשיהיה ה' אֶחָד, אז ישולט רק מדת הרחמים. [ונראה להוסיף עתה למה מזכירין התואר אַלְקִינוּ, שהוא שם מדת הדין]. [דהנה] דער אָמֵת, [לעתיד לבא] אַז ס'וועט זיין רוּחַ הַטְּמָאָה יַעֲבִיר מִן הָאֲרֶץ [וזכר יג, ב], וועט זיין וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאֲרֶץ [שם יד, ט], וועט זיין כּוֹלֵל רַחֲמִים. אָבער היינט בעונינו הרבים, אַז ס'איז 'אַזוּי' [ווי ס'איז], איז נאָך אַלץ שוֹלֵט דער מִדַּת הַדִּין בעולם. [ולכן מזכירין התואר אַלְקִינוּ, שהוא מדת הדין].

סג

אמנם בזכות אותן ההולכים בדרך ישראל ומייחדים את ה' בראוי, אף בזמן שיש מסלפים בעולם, בזכות זה יתהפך גם מדת הדין לרחמים. וכדרך שמצינו בפסוק וַיִּזְכֹּר 'אַלְקִים' אֶת נַח, לנגי מדת הרחמים, שדרשו בו כי הצדיקים מהפכים גם מדת הדין לרחמים. נאָר אין דעם זְכוּת, אַז מ'גייט נישט נאָך דעם זָרֵם הַעוֹלָם, זאָל מען נישט נִלְכַּד ווערן אין מִדַּת הַדִּין, זאָל מען מִהַפֵּךְ זיין מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הַרַחֲמִים.

סד

אַזוי ווי ס'שטייט ביים מבול, שטייט (נח, ח א) וַיִּזְכֹּר 'אַלְקִים' אֶת נַח, זאָגט דער מדרש^א, צִדִּיקִים זענען מִהַפְּכִים מדת הדין לְמִדַּת הַרַחֲמִים.

אומר בלחש בְּרוּךְ שֶׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם נֶעַד, וחוזר וקורא כדרכו וְאֶהְבֶּתָּ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ עד סופה. ולמה קורין כן, מסורת היא בידינו, שבשעה שקבץ יעקב אבינו את בניו במצרים בשעת מיתתו, ציום וזרום על יחוד ה' ועל דרך ה' שהלך בה אברהם ויצחק אבינו, ושאל אותם ואמר להם בְּנֵי שְׂמָא יֵשׁ בְּכֶם פְּסָלוֹת, מי שאינו עומד עמי ביחוד ה' כענין שאמר לנו משה רבינו (נצבים כט, יז) פֶּן יֵשׁ בְּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה וגו'. ענו כולם ואמרו שְׁמַע 'יִשְׂרָאֵל' ה' אַלְקִינוּ ה' אֶחָד כלומר שְׁמַע מִמֶּנּוּ אַבִּינוּ 'יִשְׂרָאֵל', ה' אַלְקִינוּ ה' אֶחָד. פתח הזקן ואמר בְּרוּךְ שֶׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם נֶעַד, לפיכך נהגו כל ישראל לומר שְׁבַח שִׁשְׁבַּח בו ישראל הזקן אחר פסוק זה].

^א בבראשית רבה (ג, א): ויזכור אלקים את נח וגו'. אמר רבי שמואל בר נחמני, אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין, בכל מקום שנאמר ה' מִדַּת רַחֲמִים וכו', וכתב (בראשית ו, ה-ז) וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת

און ביים מבול [כשנגזר המבול], שטייט (בראשית ו, ה) וַיֵּרָא ה' (כי רָבָה רַעַת הָאָדָם), ווייל [רָשָׁעִים] זיי זענען מְהִיפֵף מִדַּת הַרְחָמִים לַמִּדַּת הַדִּין.

סה

ולוה בוכות שאומרים ה' אֶלְקֵינוּ, ולא אלקי האומות, נוכח להגאולה שלימה שיהיה ה' אֶחָד, ויהיה הכל רק במדת הרחמים

איבערדעם זאָגט מען דאָ אָט [בקריאת שמע], אפילו ס'איז מִדַּת הַדִּין שולט בעולם, [ווען מ'איז] אין אַזאַ נידעריגער צייט. אַז ס'איז אָבער 'אַלְקֵינוּ' [ולא אלקי האמות], אַז מ'איז מִיָּחִיד דעם באַשעפער [על דרך האמת], אַז מ'גייט אויף 'דעם' אופן [של ישראל סבא, דעמאלטס] ווערט נְתִיפֵף דער מִדַּת הַדִּין [למדת הרחמים].

איבערדעם דאָרטן איז מען מִזְכִּיר דעם מִדַּת הַדִּין [בתואר אֶלְקֵינוּ], ווייל ס'ווערט נִתְּהַפֵּךְ [למדת הרחמים, וכמו שהזכיר שם אלקים אצל ויזכר אלקים את נח, מהאי טעמא].
[ווייל] דער מִדַּת הַדִּין ברויך אויך מִסְפָּים זיין [למדת הרחמים, ווען] אין אַזאַ שְׁפָלוּת אַז מ'האַלט זיך [בזיי אמונת ויחוד ה'].

סו

ישוב קושיא ג (באופן ראשון)

ובזה יבואר מה שאומרים הושענא למענה אֶלְקֵינוּ, דבא לרמוז כי עתה עדיין צריכין לומר ולא אלקי האומות, ושבוכות אלו העומדים בנסיון, יתהפך מִדַּת הַדִּין לַמִּדַּת הַרְחָמִים

איבערדעם זאָגט מען דאָ אָט [בהושענות] איז אויכעט זאָגט מען הושענא למענה אֶלְקֵינוּ.

[כי] בעונותינו הרבים קען מען נאָר זאָגן 'אַלְקֵינוּ' [ולא אלקי האומות והתועים, שהרי נשאר רק] יְחִידִי סְגוּלָה, אַבִּיסֵל אֵידִן וואָס ס'איז דאָ, וואָס זיי האַלטן זיך אין דער אַמֶת־דיגער אָמוּנָה.

[וממילא] פון דעם אַליין זאָל מיר געהאַלפן ווערן [עבור כבוד שמו יתברך, כדי] מ'זאָל מיר קענען עומד בִּנְסִיוֹן זיין.
הָשֵׁם יִתְּבָרֵךְ יִרְחֵם עַל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

סז

ישוב קושיא ב

ולכן גם כופלין תיבת הושענא, כי מקודם צריכין ישועה להנצל מנסיונות הזמן ודיעות הכובות, בזמן הזה כשעדיין שולט מִדַּת הַדִּין בעולם, ושוב אחר כך נושע בישועה השלימה לעתיד לבא כשהיה הכל במדת הרחמים

איבערדעם זאָגט מען נאָכאַמאָל הושענא, צוויי מאל.
'קודם' איז הושענא למענה אֶלְקֵינוּ, מ'זאָל ניצול ווערן פון מִדַּת הַדִּין [בזמן הזה], אַזוי ווי איך האָב פריער געזאָגט.
און 'דערנאָך' [בזמן דלעתיד], ווען דער בורא כל עולמים וועט העלפן אַז ס'וועט

הָאָדָם בְּאֶרֶץ, וַיִּנָּחֵם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם, וַיֹּאמֶר ה' אֲמָתָה וגו'. אַשרִיהֶם הַצַּדִּיקִים שֶׁהֵן הוֹפְכִים מִדַּת הַדִּין לַמִּדַּת רַחֲמִים, כִּלְכֵּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמָר אֱלֹקִים הוּא מִדַּת הַדִּין וכו', וְכַתִּיב (שמות ב, כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת בְּרִיתוֹ וגו', וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת רַחֲלֵל וגו', וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת נַח.
וכן הוּא בְּרִשְׁתִּי נח (ח, א): וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים. זֶה הָשֵׁם מִדַּת הַדִּין הוּא, וְנִתְּהַפֵּךְ לַמִּדַּת רַחֲמִים עַל יְדֵי תַּפְלַת הַצַּדִּיקִים. וְרַשְׁעֵתָן שֶׁל רַשְׁעִים הוֹפְכָה מִדַּת רַחֲמִים לַמִּדַּת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמָר וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם וגו' וַיֹּאמֶר ה' אֲמָתָה, וְהוּא שֵׁם מִדַּת רַחֲמִים.

זיין ה' לַמֶּלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, דעמאַלטס איז הערשט הוֹשַׁענָא [מיט די ריכטיגע ישועה, ולכן] איז עס כָּפוּל.

סח

אַזוי ווי דער מדרש זאָגט²² [דלכן] ביי שבת שטייט שִׁיר כָּפוּל [מזמור שיר' ליום השבת, אויף] עוֹלָם הַזֶּה, און עוֹלָם הַבָּא. ס'שטייט טאַפֿלט.

סט

איבערדעם [איז] הוֹשַׁענָא לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ, היצט ביז דערווייל. [און] פון דעם וועט נאָכקומען די רעכטע הוֹשַׁענָא.

ע

לִבְקַשׁ רַחֲמִים לְהַצִּיל יִשְׂרָאֵל בְּאַחֲרִית הַיּוֹמִים
ובפרט מגלות הערב רב, שהוא קשה יותר מגלות האומות, וכמבואר בייטב פנים
דער אָמֶת, ברויך מען גרויס רַחֲמִים.
די גאַנצע וועלט ברויך רַחֲמִים, מ'האַלט היצט פאַר אַן 'איבערגאַנג'.
ווייסט מען דען די 'חֲבִלֵי מְשִׁיחַ' ווי ווייט דאָס גייט.

עא

דער אָמֶת האַלט מען דאָך שוין 'קְרוֹב' צו בִּיאַת הַמְּשִׁיחַ, און דער קטרוג איז דאָך זייער גרויס.
ס'שטייט דאָך²³ [אויף] אַלעמאַל, [אַז] פאַרדעם ווען ס'איז געווען אַ קֶץ [המסוגל לגאולה] און ס'איז פאַרדאַרבן געוואָרן [שלא זכו לזה], איז געווען גרויסע צָרוֹת, [אזוי שטייט אויף] שַׁנַּת ת"ח, און נאָך אַזעלעכע יאָרן.

²² במדרש תהלים (מזמור צב, א): מְזֻמֹּר שִׁיר לְיוֹם הַשָּׁבֶת וכו'. אמר רבי יצחק, כל עיסקא דשבתא כְּפוּל. עומר כְּפוּל, שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאָחָד (בשלח טז, כב). קרבנו כְּפוּל, וְכִיּוֹם הַשָּׁבֶת שְׁנֵי כְּכֹשִׁים (פנחס כח, ט). עונשה כְּפוּל, מחלליה מות יומת (תשא לא, יד). שכרה כְּפוּל, וְקִרְאָתָא לְשַׁבָּת עֲנֵג, וְלִקְדוּשָׁהּ מְכַבֵּד (ישעי' נח, ג). אזהרותיה כְּפוּלוֹת, זכור ושמור. מזמורו כְּפוּל, מְזֻמֹּר שִׁיר לְיוֹם הַשָּׁבֶת.

ויעיין בגור אריה למהר"ל (ואתחנן ה, יב) שביאר כך בדברי המדרש הנזכר, וז"ל שם: ויש בזה דבר עוד מופלג בחכמה, כי זהו ענין שבת שיש בו כפל תמיד. אמרו במדרש (המובא לעיל) כל ענין שבת כְּפוּל וכו' מזמור כְּפוּל, מזמור שיר ליום השבת (תהלים צב, א). וכל זה קָמוּ כי השבת כְּפוּל בעולם הזה ובעולם הבא, ולפיכך כל ענין שבת כְּפוּל, מפני זה באו אזהרות שלו כְּפוּל. [ויעיין בזה גם בספרו נצח ישראל (פרק ט)].
ובזהר הק' (תרומה דף קלח): מְזֻמֹּר שִׁיר לְיוֹם הַשָּׁבֶת וכו'. תוֹשֶׁבֶת־תָּא דָא עֲלָמָא תַתָּאָה קָא מְשַׁבַּח לגבי עֲלָמָא עֲלָאָה, יוֹמָא דְאִיהוּ כּוּלָּא שַׁבָּת, מְלָכָא דְשִׁלְמָא דִּילָיָה. וְדָא אִיהוּ מְזֻמֹּר שִׁיר, וְלָא כְּתִיב מֵאֵן קָאָמֶר לִיָּה, כְּמָה דְאֹקִימָנָא. לְיוֹם הַשָּׁבֶת, יוֹמָא עֲלָאָה, שַׁבָּת עֲלָאָה וכו'.

²³ בס"ג וארא תשכ"א מביא רבינו ענין זה בשם הישמש משה על נ"ך (איכה ד, יח) בשם ספר שבט מישראל.
וז"ל הישמש משה שם: צִדּוֹ צְעָדֵינוּ מְלָכָת בְּרַחֲבֵיתֵינוּ וְקָרֵב קִצְּנוֹ מְלָאוֹ יְמֵינוּ כִּי קָא קִצְּנוֹ. כי ידוע לכל בזמן שיש עת רצון שיהיה הקץ, אַז מְקֻטְרִיגִים, ונהפך מששון ושמחה לאבל. ועל פי זה פירש הרב המגיד מקרעמניץ הפסוק כָּל רִדְפֶיהָ הַשִּׁיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים (איכה א, ג) [בספרו שבט מישראל בתהלים קט"ז וז"ל, שענין המיצר הוא גבול שבין השדות, וזה משל על הזמנים שהיו גבולים וסיום להשלמת הקץ, ונתבטלו בעונותינו הרבים, וכתב בזהר שזמן הגאולה אם יתבטל בעון ישראל, יתפך לאבל וצרה, ודבר זה נודע ומפורסם. וזה שאמר כָּל רִדְפֶיהָ הַשִּׁיגוּהָ לִישְׂרָאֵל בֵּין הַמְּצָרִים, היינו בין הזמנים וסיומם שהיו מעותדים לגאול, אַז נהפך לרועץ, עד כאן].
וזה שאמר כאן צִדּוֹ צְעָדֵינוּ מְלָכָת בְּרַחֲבֵיתֵנוּ, שהם אורבים את פסיעותינו שלא ללכת לרחובותינו כמו שפירש רש"י, והיינו שלא יגיע הקץ. ואימתי הוא כן כאשר קָרֵב קִצְּנוֹ, שמתקרב הקץ שהוא עת רצון. וידוע כי בעתו יבא בודאי, אַךְ שְׁנַעֲלֵם מֵעֵין כָּל חַי [הזמן של בעתו]. והרמזים אנו יודעים, כגון [שנת] ת"ח שנתנו בזהר (ח"א דף קלט:). או בשאר ספרים, היינו עת רצון. אבל הקץ האמיתי לית מאן דידע. ולפי זה אף שידענו שיש

[ואם כן עתה כשכבר עומדין סמוך להגאולה] איז דאך דער קטרוג זייער גרויס, פאר ביאת המשיח.

[ולכן] ברויך מען גרויס רחמים.

עב

עקסטערדעם [וואָס] אין די גאנצע וועלט וויאזוי מ'שטייט, און בפרטיות אחינו בני ישראל [שהם] במקום הקדש, מ'זאל נישט מיטגעריסן ווערן מיטן זרם [העולם, בדיעות נפסדות השוררים בעולם, והיא הצלה רוחניות].

[נאָר] מ'ברויך נאָך אין פשטות גרויס רחמים [גם בהצלה גשמיית, כי] ווער ווייסט דען נאך וואָס דאָרט וועט זיך נאָך טון.

[וועל כן] מ'דארף נישט פארגעסן^י [פון] מתפלל צו זיין אז אידן זאלן ניצול ווערן.

וואָס ס'וועט נאך פאריבער גיין 'דארט', ווייסט השם יתברך, דאָס ווייס מיר אונז נישט.

לאָמיר איינרייסן פאר אידן'ס וועגן !

[אז] אידן זאלן ניצול ווערן, - וואָס קאָן מען זיך העלפן [כשהרשעים מתגברים כל כך], - זיי זאלן נישט נכשל ווערן בעצת החטאים האלה בנפשותם.

עב

דער זיידע זכרוננו לברכה אין ייטב פנים, זאָגט ער^ה.

עת רצון, מכל מקום יש לחוש שלא יהיה קטרוג חס ושלום. ואם כן לפי זה אין אנו יודעים מתי ימלאו ימינו, אם לא כאשר יבוא משיחנו ויבנה בית המקדש במהרה בימינו, אז יתוודע לנו שמלאו ימינו, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל. וזה שאמר כאן, בהתקרבות הקץ יש קטרוג, ואימתי מלאו ימינו, פי בא קצינו, שכבר בא, אז יתוודע לנו שמלאו קצינו. והשתא ניחא שאמר לשון עבר, 'בא', ודו"ק.

י"ד פירוש, שאין להסיח דעת.

^{י"ה} בייטב פנים לראש השנה (אות נב): וכל אלה באחת יבוארו, והוא בהקדם מה שפירש מורי זקני זלה"ה בפתיחה לספר ישמח משה אמרנינו (בפזמון ליום י"ג מדרות) אָזְכְּרָה אֱלֹקִים וְאֶחָמֶינָה וכו'. על פי דאיתא בברכות (ד:) מפני מה לא נאמר נ"ן באשרי (תהלים קמה), מפני שיש בה מפלת שונאי ישראל, שנאמר (עמוס ה, ב) נִפְלָה וְלֹא תִסִּיף וּגו'. במערכת מתרצי לה הכי, נִפְלָה וְלֹא תִסִּיף לנפול, [עוד] קום וגו'. אמר רבי נחמן בר יצחק אפילו הכי חזר דוד וסמכה ברוח הקודש, שנאמר (תהלים שם, יד) סוֹמֵךְ ה' לְכָל הַנִּפְלִים.

והביא שם [היש"מ] בשם דודינו בעל המחבר אבן פינה (הוא הרה"ק ר' ארי' לייב ב"ר יודא מסטירוב בעל דרישת ארי, והיש"מ כותב עליו בהסכמתו להאבן פינה בזה"ל, מורי ורבי וש"כ בן דודי הרב מוהר"ר ארי' לייב הלוי זצ"ל כן לאותו צדיק ה"ה זה דודי הרב הגאון מוה"ר יודא הלוי זצ"ל אשר הניח ברכה אחריו חיבור נפלא וכו') שיש לדקדק לפי בני מערבא, דהיה צריך לומר הקימה ואחר כך לא תוסיף לנפול. ותייץ [האבן פינה] על דרך דמצינו בתוכחה כתיב (תבוא כח, מג) הוא יִעֲלֶה עֲלֶיךָ מַעֲלָה מַעֲלָה וְאֵתָה תִרְדּוּ מִטָּה מִטָּה, כלומר שהוא יעלה ממדריגה למדריגה ואתה מטה מטה, ואם יגיעו לתכלית השפלות, אז בהכרח שיהפוך היסבוב. אבל בטובת ישראל (כתיב שם, יג) וְהָיִיתָ רַק לַמַּעֲלָה וְלֹא תִהְיֶה לַמִּשְׁחָה], אתה תהיה לַמַּעֲלָה כלומר נשאר למעלה, והם יהיו נשארים למטה. ואם כן הכי פירושו, נפלה ולא תוסיף לנפול, דהיינו אם יהיה נפילה בגדר שפל זה [עד כן] אין להוסיף נפילה, דהיינו במדריגה התחתונה, אז קום וגו'.

ובזהוה הקדוש ויקרא (דף ו:) מפרש, בכל זימנא דכנסת ישראל בגלות, היא אתיאת והיא אהדרת קמי מלכא, והשתא לאו הכי, אלא קוב"ה יוחד בידה ויוקים לה, דהא כתיב נִפְלָה לֹא תוֹסִיף 'קום', כלומר מעצמה, כי אם כדכתיב (עמוס ט, יא) בָּיִת הָהוּא 'אֶקְוִים' אֶת סֶפֶת דְּוִיד הַנִּפְלָה, ודא הוא יִקְרָא דבתולת ישראל ותושבתה, עד כאן דבריו. וזה שאמר רבי נחמן בר יצחק חזר דוד וסמכה שנאמר סוֹמֵךְ ה' לְכָל הַנִּפְלִים.

וזה שאומרים אָזְכְּרָה וּגו' בראותי כל עיר על תלה בגויה, ועיר האלקים משפלת עד שאול תחתיה במדריגה התחתונה, ובכל זאת, כלומר שכך הוא ואפילו הכי לא נושענו ולא קמנו, על כרחך כפירוש הזהוה, לכך אנו לקה כר', שהוא קיימינו ונחיה, עד כאן דבריו [של הישמח משה בפתיחה].

וצריך להבין דברי הזהוה מה שאמר כי בגליות הקודמים היא אתיא והיא אהדרת קמי מלכא, והשתא קוב"ה יוקים לה שנאמר 'אֶקְוִים'. והענין כי הנה עינינו הרואות נפילתנו עכשיו בגלות בדור הזה בשפל המדריגה

- ער זאָגט אפילו [על המצב שבימין] זעט אויס וואָס ער האָט געמיינט [במה שסבלו מן כתות המשכילים, אָבער] אָף על פי כן פאַרשטיי איך עס, [אז] ס'איז ענדערשט גיכער [על דורות שלאחריו], ס'איז נאָך מער רוח הקדש דאָ דערינען [על המצב של דורותינו אלה]. - זאָגט ער דאָרט [לפרש מה שאומרים בסליחות (ד"ה אשמנו מכל עס, לעינינו עשקו עמלינו)] עבדים מְשֻׁלוּ בְּנוּ פֶּרֶק אֵין מִיָּדָם¹¹, - [והוא בייטב פנים] ערגעץ ביי די דרושים פון ראש השנה ערגעץ, דאכט זיך מיר [אות] נ"ב. - דאָרט זאָגט ער, אַ פֿלאַ.

[אז] דאָס גלות פון די אומות, איז נאָך מיט חֶסֶד, דאָס קען מען נאָך אויסהאַלטן. נאָר דאָס גלות פונעם עַרֵב רַב [והרשעי ישראל], דאָס איז [נקרא בחינת] עבדים, [על דרך הכתוב] כִּי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים¹² [בהר כה, נה], פונעם עַרֵב רַב [אז] 'עבדים' מְשֻׁלוּ 'בְּנוּ', אינעווייניג צווישן אונז, [אז] די וואָס זענען אויסגעמישט צווישן אידן, פאַרלייגן זיך אויף אידישקייט.

עד

לְעֵינֵינוּ עֲשָׂקוּ עֲמָלָנוּ¹³ טייטשט ער, [ווי] ס'שטייט (בהגדה של פסח) עֲמָלָנוּ אֵלוּ הַבָּנִים, פֿאַר אונזערע אויגן, נעמט מען אידישע קינדער, און מ'שְׁמַדֵּט זיי אויס. 'לְעֵינֵינוּ' עֲשָׂקוּ עֲמָלָנוּ [אלו הבנים], אַזוי טייטשט ער אין ייטב פנים.

עה

[ועל זה נאמר 'עבדים' מְשֻׁלוּ בְּנוּ] פֶּרֶק אֵין מִיָּדָם, [ווייל] פון גלות האומות קען מען נאָך

שאין למטה הימנה, לא בעניני הגוף, כי אדרבה המלך ושרי המדינה נתנו לנו חירות בכמה ענינים לרוממינו ולנשאינו, אלא שעיקר גליותינו 'מבני עמינו' הקמים עלינו להרוס מוסדי הדת תורה, ולהשביט תינוקות כל בית רבן מללמוד תורתנו כפי רצונינו, כי אם בילדי נכרים יספיקו קו לקו אשר יושנו שמם ולשונם, ויתעברו בגוים וילמדו ממעשיהם, או לאזנים כו' ולעינים כו', ומה בצע בחיינו אם לעינינו עשקו עמלנו אלו הבנים (ע"י בדבר רבא י, ד), להשביטם ממלאכת הקודש ולפרוק מעליהם עול מלכות שמים, ולהפילם ברשת חיק נכרים חלילה בדעות נפסדות. על ידי חכמות חיצוניות אשר לא יועיל כי אם זיוק לדת התורה, לפרוץ גדריה ולעקל נתיבותיה ללכת בעקבי מחרפים ומגדפים אשר מעמינו, כדכתיב (ישעי' מט, ח) מְהָרְסֶיךָ וּמְחַרְבֶיךָ מִמֶּךָ יֵצְאוּ, ואנחנו לא נדע איך ננצל מהם, כי הם היושבים בתוכינו, ואתנו הם פרוצים להרוס הדת תורה וכל מעמדינו ומצבינו. וזה שאומרים בסליחות טירותינו [היתה לשמה] וכו' יפי אדמתנו לזרים, כחינו לנכרים, ולעינינו עשקו עמלנו אלו הבנים, נתנו עֵלָם עֵלָנוּ לשאת משא הקשת והחרב, מִמֶּשֶׁךְ וּמִמָּרֶט מִמֶּנּוּ את הפאות והזקן, וכל זאת סבלנו על שכמינו, כי המלך והשרים יטו עלינו חסד למצוא מקום להנצל בכמה אופנים, כי בן יחיד ואיש חולה וכדומה פטור מזה, ולחפשי ישלחנו, והם מרחמים עלינו. אבל עתה עבדים משלו בנו, לא אמר 'עלינו' כי אם 'בנו', כלומר אותן בני ישראל הנקראים עבדים, כדכתיב (בהר כה, נה) כִּי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, הם מְשֻׁלוּ בְּנוּ, כלומר שהם בְּנוּ ובתוכינו, היודעים מעשינו ומחשבותינו ותחבולותינו להעמיד הדת תורה, וְהֵם יוֹדְעִים 'פֶּדֶת' מֶה לַעֲשׂוֹת לְהֵרֵס וּלְאַבֵּד, על כן פֶּרֶק אֵין מִיָּדָם, ואין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים להושיענו ולהצילם מהם וממהומם, ויקיים עֲצוֹ עֲצָה וְתַפְרִי וְגו' (ישעי' ח, י), ולהרים קרן התורה וקרן ישראל, נגילה ונשמחה בישועתן.

ואפשר זה דברי הזוהר, כי בגלות הקודמים היא אהדרת, כלומר בתשובה, והשתא לאו הכי, רמז לדור הזה, כי אנו בגדר נפילה לבלי יקום בתשובה מעצמינו, אלא קודשא בריך הוא יוחד בידה ויוקים לה, כלומר יעורר לבבינו לתשובה, ובזה יקימו. ודא הוא יקרא ותשבחתא דבתולת ישראל, כלומר מה שהבטיחנו שאפילו אם נהיה בגדר נפילה אשר כָּשֶׁל כחינו לקום מעצמינו בתיובתא, עס כל זה אַל יַעֲבֹנוּ וגו', כי אם יוקים לנו בתיובתא. ודברי בני מערבא ורב נחמן בר יצחק עולים בקנה אחד, והכי קאמר נִפְלָה וְלֹא תוֹסִיף לִנְפֹל עוד, הכוונה בזה כי נִפְלָה עד גדר לא תוסיף קום מעצמה בתיובתא, אפילו הכי סוּמָךְ ה' [לְקַל הַנְּפִילִים] וגו', כדכתיב 'אָקִים' אֶת סֵכֶת דָּוִד, והבן.

¹¹ והוא מלשון הפסוק באיכה (ה, ח).

¹² וכמבואר במגרא בבא בתרא (י, ד) דאף בזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום ואינם קרויים 'בנים', אבל קרויים על כל פנים 'עבדים'.

נִיצוֹל וּוְעָרַן [מִיָּדֵיהֶם עַל יְדֵי שׁוֹחַד וּכְדוּמָה], אָבֵעֵר פֿון 'דעם' גִּלּוֹת אִיז זײַער שׁווער, דעם גִּלּוֹת פֿון דִּי רִשְׁעִי יִשְׂרָאֵל וואָס זענען צווישן אידן.
מײַט דעם זאָגט ער [לפרש הלשון] מִשְׁלֹ 'בְּנוֹ', [שהם] צווישן אונז.
אָזױ פֿאַראַרבעט ער דאָרט [להרעיש על מצב זה].

עו

ס'איז נישט צו פֿאַרשטיין [דבריו לפי פשטות, שהרי] ס'איז נאָכנישט געווען אויף אַזאַ אופן דעמאָלטס בִּימִיּוֹ.
[כאָטש] ס'איז געוועזן דִּי כְּתוּת [המשכילים] וואָס זיי האָבן זיך פֿאַרלייגט [בימים ההם], אָבֵעֵר זיי האָבן נאָכנישט געהאַט אַזאַ גרויסן כֹּחַ [להיות 'מושלים' בנן].
אָבֵעֵר הײַנט בעונונו הרבים [בכתות הציונים וגירוריהם] גײַט עס מײַט אַ שטאַרקע מִשְׁלָה, וּבִיד חֲזָקָה.

עו

האַט מען דען אַ הַשָּׂגָה, וויפֿיל מאַות אַלפֿים אידישע קינדער מ'האַט געברענגט צו כְּפִירָה, מײַט דער געוואָלד !
ווי קאָן מען זיך מײַט דעם באַרואיגן ? !
אוי וויי, ווי קאָן אַ אידיש האַרץ לעבן בְּמִנוּחָה ? !
ווי גײַט מען דורך דעם יאָר און מ'לעבט בְּמִנוּחָה ? !
וויאָזוי קאָן מען זיך טרייסטן ? !
ס'איז נאָך אַרגער^נ, [ווען] ס'איז אין פֿנימיות הַלֵּב [פוגם, אַז] ס'קען זיין אידן שוֹמְרֵי הַתּוֹרָה וּמִצְוֹת [וואָס] זענען נאָך נִהְיָה פֿון דעם.

עו

איך האָב מײַט דעם געטײטשט - ערגעץ נישט לאַנגט^ט [צוריק, - דעם וואָס] ס'שטייט ביי מלחמת גוג ומגוג, זאָגט די גמרא^א, למה נסמכה לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם [תהלים ב] [שהוא ענין מלחמת גוג ומגוג] צו אַבְשָׁלוֹם^ז [שם ג], שאַם יאמר לך אדם כלום יש עָבֵד שְׁמוּרַד באַדוֹנוֹ, [כן יאמרו על נבואת] גוג ומגוג, וועט מען נישט גלייבן [דברי הנבואה, ווייל] מ'וועט נישט גלייבן אַז עָבֵד מוֹרֵד בְּאֶדְוֹנוֹ, מ'וועט עס קאָנען שווער די אַמוֹנָה [בדברי הנביא] אַרײַננעמען [בלב]. ולכן] האָט מען געוויזן אַבְשָׁלוֹם^ז, כלום יש בן מורד באביו. אלא הִנֵּה, הִנֵּה נָמִי הִנֵּה.

^נ ממה שמבואר שם בדברי הייטב פנים.

^ט ב"ס"ג כי תצא תשכ"ז [לשון קדשו רפ ח"א], ועיין שם באורך. ועיין זה גם בעל הגאולה ועה"ת [סימן סא-סג].

^ז בגמרא ברכות (י): אמר ליה ההוא צדוקי לרבי אבהו, כתיב (תהלים ג, א) מִזְמוֹר לְדָוִד בְּכַחַח מִפְּנֵי אֲבִשָׁלוֹם בְּנוֹ, וְכָתִיב (שם נז, א) לְדָוִד מִכְתָּם בְּכַחַח מִפְּנֵי שְׂאוּל בְּמַעֲרָה, הִי מַעֲשֶׂה הוּא בְּרִישָׁא, מְכִידִי מַעֲשֶׂה שְׂאוּל הוּא בְּרִישָׁא, לְכַתּוּב בְּרִישָׁא. אָמַר לֵיהּ, אַתּוּן דְּלֵא דְרִישִׁיתוֹן סְמוּכִין, קְשִׁיא לְכוּ, אֲנִי דְרִישִׁינן סְמוּכִים לֹא קְשִׁיא לָךְ, דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן סְמוּכִין מִן הַתּוֹרָה מְנִין, שְׁנֵאמַר (שם קיא, ח) סְמוּכִים לְעֵד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בְּאֶמֶת וְיֶשֶׁר [פירש"י: בדברי תורה כתיב, אחרי נאמנים כל פקדיו. סמוכים, סימכת כל פקדיו עשׂוים בְּאֶמֶת וְיֶשֶׁר ולצורך, ולא דבר רָק]. למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג, שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שְׁמוּרַד בְּרָבוֹ [ויבא להכחיש את דברי הנביא], אף אַתָּה אָמַר לֹא כְּלֹם יֵשׁ בֶּן שְׁמוּרַד בָּאֲבִיו, אֲלֵא הִנֵּה [הא חזינן הכא דהוּא], הִכָּא נָמִי הִנֵּה [סופיה להיות].

עט

פרעגן זיי אַלע די קשײאַס^ט, מ'זעט ס'איז דאָך געווען נַמְרוֹד, און נאָך אַזאַלעכע, וואָס זיי האָבן מוֹרד געווען באדונם, (עד כדי אַז) מ'האָט אַריינגעוואָרפֿן אברהם אבינו'ן אין כְּבֶשֶׂן הָאֵשׁ פֿאַר דער אַמוֹנָה. פּלאַגן זיי זיך^ט עפעס צו פֿאַרענטפּערן, שווערע תּירוּצִים.

ב

נאָר (לדרכינו ביארתו כי) דאָס איז דער פֿשֿט. ס'שטייט (כלום יש) 'עבֿד', (והכוונה) אַזוי ווי ס'שטייט אין ייטב פנים (המובא לעיל) (דהלשון) 'עבֿדים' מָשְׁלו בְּנו מיינט מען (אותן שהם) צווישן אידן. [און] ס'שטייט דאָך אין זוהר הקדוש^ט - איך ברענג דאָך דאָס דאָרט^ט - אַז די פֿרייַצֵי עַמֵּךְ יִשְׂרָאֵל וועלן מִלְחָמָה האַלטן מיטן מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ, זיי וועלן מיטגיין מיט מִלְחָמַת גּוֹג וּמָגוּג (ללחום) מיטן מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ. (ובמדרש^ט איתא דגוג ומגוג) זיי וועלן זיך מַזְדַּג זיין לְפָטְרוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שטייט^ט (דער פשט דערין), אַז זיי וועלן לוחם זיין אקעגן דער אַמוֹנָה, דאָס איז דער פֿשֿט, אַזוי זאָגן זיי, [ווי] איך ברענג דאָך עס דאָרטן באריכות^ט.

^ט ובס"ג כי תצא הנ"ל מביא רבינו קושיא זו ותירוצו, בשם הצ"ח בברכות שם.

^כ בזוהר הק' (שמות דף י:): רבי שמעון זקן ר'דוי ורבה ואמר, ווי מאן זינדמן ביהוה זמנא, וזכא חולקיה מאן זינדמן וישתכח ביהוה זמנא. ווי מאן זינדמן ביהוה זמנא, בגין דכד ייתי קודשא בריך הוא לפקדא לאיליתא (היא השכינה הק'), יסתכל מאן אינען דקימין בהיה, בכל אינען דמשתכחי עמה, בכל עובדיו דכל חד וחד, ולא ישתכח זכאי, דכתיב (ישעי' סג, ה) ואביט ואין עוזר, וכמה עקתין על עקתין לישראל. וזכא מאן זינדמן וישתכח ביהוה זמנא, בגין דההוא יתקיים בההוא זמנא במהימנותא, וזכא לההוא נהירו דחדה דמלכא. ועל ההוא זמנא כתיב (זכריה יג, ט) וצרפתים כצרוץ את הכסף וכבנתים ככחון את הזהב וגו'.

לכתר דאינען עקתין מתערי על ישראל, וכל עמין ומלכיהון יתייעטון כחדא עליהו, ומתערי כמה גזירין ישיין, כלוה סלקי בעיטא חדא עליהו, וייתון עקתא על עקתא, בתרייתא משכחן קמייחא, כדון יתחזי חד עמודא דאשא, קאים מעלא לתתא, ארבעין יומין, וכל עמין דעלמא קמאן ליה. בההוא זמנא יתער מלכא משיחא לנפקא מגו גנתא דעדן וכו', ויתער בארעא דגליל, וההוא יומא יפוק לתמן, יתרגו כל עלמא, וכל בני עלמא מתחבאין גו מערתי וטערי, דלא יחשבו לאשתוקא. ועל ההוא זמנא כתיב (ישעי' ב, יט) וכבאו במערות צורים ובמחלות עפר מפני פחד ה' ומקדר גאווה בקומו לערוץ הארץ. מפני פחד ה', דא ההוא רגיוו דכל עלמא. ומקדר גאווה, דא משיח. בקומו לערוץ הארץ, כד יקום ויתגלי בארעא דגליל, בגין דאיהו הוא אתר קדמא דאתחברא בארעא קדישא, ובגין כף יתגלי תמן קדמא לל כל אתר, ומתמן יתער קרביין לכל עלמא וכו'.

ויתגלי לכתר משיח, ויתכנשון לגביה עמין סגיאין, ויתער קרביין בכל עלמא. ובההוא זמנא יתער קודשא בריך הוא גבורתיה לכל עמין דעלמא, ומלכא משיחא יתידע בכל עלמא, וכל מלכין דעלמא יתעורו לאתחברא לאגחא קרבא ביה. וכמה ספורצי יהודאין, יתחפכו לאהדאין לגבייהו, וייתון עמהו, לאגחא קרבא על מלכא משיחא. כדון יתחשף כל עלמא חמש עשרה יומין, וסגיאין מעפא דישאל יתון מתין בההוא חשוכא, ועל דא כתיב (ישעי' ס, ב) כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים.

^כ בעל הגאולה ועה"ת (ריש סימן סא), שהביא שם דברי האבות על בנים שמביא דברי זוהר אלו, ומתמה שם על זה האין אפשר שיהיה כזאת שיתתפז מורע ישראל ללחום נגד משיח.

^ט במדרש תהלים (פרק ב:) ויתצבו מלכי ארץ ורזונים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו (תהלים ב, ב). מְשָׁל לגבור שהיה במדינה, וכשהיו הגייסות באות לאותה מדינה היו יראים מאותו גבור, ואומרים מה נעשה, בואו ונהרג אותו גבור ואחר כך נזדווג למדינה. כך אלו. ○ אמר רבי ברכיה בשם ר' לוי, אורורים הם הרשעים שהם מקיימים עצה על ישראל, וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעטתן. עשו אמר, שוטה היה קין שהרג הבל בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו פרה ורבה. אני איני עושה כן, אלא יקרבו ימי אכל אבי ונאחזה את יצחק אחין (תולדות כז, מא). פרעה אמר, שוטה היה עשו שאמר כן, ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו. אני איני עושה כן, אלא עד דיהון דיקיקין תחת כורסייא דאימחור, אנא מחינא להון. הדא הוא דכתיב (שמות א, כב) כל הֶבֶן הַלֵּילִד הַיֶּאֱהָה תִּשְׁלִיכֶהוּ. הֶמָּן הרשע אמר, פרעה היה שוטה שאמר כן, ולא היה יודע שהבנות נישאות לאנשים, והן פרות ורבות. אני איני עושה כן, אלא להשמיד להרג ולאבד וגו' (מנער ועד זקן טף ודגים) (אסתר ג, יג). ○ גוג ומגוג עתידין ליומר כן, שוטים היו הראשונים שמעקיפין עצה על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים. אני איני עושה כן,

[וממילא] אז מ'וועט הערן אזא מאָס¹⁰, אז אידן גייען לוחם זיין אַקעגן דער אַמונה, מיטן מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ, וועט מען שווער קאַנען גלייבן, [וואמרו] פֿלום יֵשׁ 'עֶבֶד' שְׁמוֹרֵד בְּאֶדְנוֹ, [שהרי] מ'איז דעך דאָך [על כל פנים נקרא] אַן 'עֶבֶד' [אף כשחטאו, דהרי] זיי זענען דאָך מְזַרַע יִשְׂרָאֵל, [ואם כן גם עליהם נאמר] פִּי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל 'עֶבְדִּים'.

פא

הגם ער זאָגט טאַקע דער רשב"א¹¹ אַז [המינים וכופרים] די זענען נישט מְזַרַע יִשְׂרָאֵל, [נאָר] זיי זענען פון די וואָס אדם הראשון [הוליד] אין די ק"ל שנה¹², [ואם כן הם] נִיטאַמאַל פון זַרַע גוֹיִם.

און דער רמב"ם זאָגט¹³ אויכעט, אַז זיי זענען [על כל פנים] מזרע הגוים, [אבל לא] מזרע ישראל¹⁴.

אלא בתחלה אני מזדווג לפטרונו ואחר כך אני חוזר על ישראל. הדא הוא דכתיב על ה' ועל משיחו. והקב"ה אומר להם, גוג ומגוג, לי אתם באים להזדווג? כמה גדודים יש לפני, וכמה רשפים וברקים ולפידים, ואני יוצא עמך במלחמה, שנאמר (ישעי' מב, יג) ה' כְּגִבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעִיר קִנְיָה. מה כתיב שם, וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ [זכריה יד, ט].

ובאסתר רבה (ז, ג): אמר רבי לוי, ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך. עֲשׂוֹ אמר שוטה היה קין וכו' [וכדלעיל במדרש תהלים]. פֶּרַע אמר שוטה היה עֲשׂוֹ וכו'. הֶמֶן אמר פרעה שוטה היה וכו' [וכדלעיל שם]. וְאֵף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר, שוטים היו ראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל, ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים. אני איני עושה כן, אלא הריני מזדווג עם פטרוני תחלה ואחר כך אני מזדווג להם, הדא הוא דכתיב יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. אמר לו הקב"ה, רשע, לי אתה בא להזדווג? כמה גדודים יש לפני, כמה ברקים כמה רעמים, כההיא דכתיב (שמואל א' ז, י) וַיִּרְעַם ה' בְּקוֹל גָּדוֹל, וכמה שרפים וכמה מלאכים, אלא גבורתי תצא ונלחמת עמך, הה"ד [זכריה יד, ג] וַיֵּצֵא ה' וַיִּלָּחֶם בְּגוֹיִם הָהֵם כִּיֹּם הַלְחָמוֹ כִּיֹּם קָרִב, וכתיב ה' כְּגִבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעִיר קִנְיָה וגו'. מה כתיב תמו, וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ. ובעל הגאולה ועה"ת (סימן ג) הוסיף רבינו דכן דרשו ליה להאי קרא בזוהר הק' פרשת בשלח (דף נח:).

¹⁰ ביפה ענף [מהפ"ת, על אסתר רבה שם], ובביאור הרא"מ [על מדרש תהלים שם], ובשל"ה הק' [תורה שכתב ריש פ' שמות, בדרוש לשוברים"ם ת"ת אות ב], וכמו שהזכיר רבינו בס"ג כי תצא, ושם כבר העתקנו לשונם. [ולהלן העתקנו מלשון רבינו בעל הגאולה בשם].

¹¹ בעל הגאולה ועה"ת (סימן ג). וז"ל רבינו שם: וכתב היפה ענף על המדרש [אסתר רבה] הנ"ל, דלא יתפרש זה כפשוטו, כי מי הוא הַאֲוִיל אשר יצא למלחמה נגד ה'. וממה נפשך, אם יאמינו בהש"ת, הרי יודעין שאי אפשר להלחם עמו, ואם לא יאמינו, לא יחשבוהו גם כן לפטרונם של ישראל ומה בצע ללחום עמו. אמנם יתחכמו גוג ומגוג להפריד הרבוק האלקי בין ישראל לאביהם שבשמים ויבטלו התורה והמצוות מישראל, ובזה יתְקַדֵּשׁ את הַמוֹסְרוֹת המְקֻשָּׁרוֹת את ישראל לפטרונו זה הקדוש ברוך הוא. וזה כוונת אומרם שידווגו בפטרונו של ישראל, שיתעמלו להדיח את ישראל מתורה ומצוות כדי שלא יציל אותם פטרונו.

וכן כתב בהגהות [ביאור הרא"מ] על מדרש תהלים, שהעתיק מה שכתב הגאון רבי שמואל יהודה מינץ בן הגאון מוה"רם פאדוואה זלה"ה בספר י"ב דרשות, כי כוונתו לבטל את ישראל מתורה ומצוות, והיינו שידווגו לפטרונו, כי כאשר יחטאו, אז אין הקדוש ברוך הוא בתוכם, ויכולו להרע להם חס ושלום כרצונם, עכ"ל.

¹² פירוש: אזא מִקְדָּה [לא טובה].

¹³ בשו"ת הרשב"א חלק א' (סימן תיד): על מה שמקצת אנשי הארץ הלזו מתמידים ושוקדים על ספרי הַיּוֹנִים, ומחברים ספרים בתורה ודורשים בהם הגדות של דופי וכו'. חלילה לך, כי על זה גדלה הזעקה את פני ה', שהמתמיד בהם עושה אותם עיקר עוקר תורת ה' וכו'. גם שמעתי גם ראיתי את הלחץ אשר הם לוחצים ונחלצים כנגד התורה והחכמה, וכמעט עוקרין כל תחומיה. ומי מהם ימלט את נפשו וכו'. האנשים האלה תיפח רוחם ותאכלם אש לא נֶפֶח, וצורם לבלות שאול, כי אין די בזכות אבות לגאול וכו'. ואותם אנשים האנושים שאמרת, שמגלים פנים וכו'. ובאמת האיש ההוא העיד – ונאמן על עצמו יותר ממאה עדים – שאינו מזרעו של אַבְרָהָם, ותפלתו לא ישמע קל, שאינו אפילו מזרעו של עֲשׂוֹ וְיִשְׁמָעֵאל, רק מאותן שדין ולילין שנולדו מחוה ואדם הראשון, על כן תקללם בכל לשון, וכל ישראל נקיים וכו'. ובעל הכרם יכלה את קוציו, וישמח אברהם ביוצא הלציו.

¹⁴ כמבואר בגמרא עירובין (יח:).

¹⁵ באגרת תימן להרמב"ם (פרק ג): ואל יבהילו אתכם השמדות אם תכפו אתכם, ואל יפחיד אתכם תוקף יד האויב

[והכוונה כי שורש נשמתם אינם משורש ישראל רק משורש האומות, או משורש הרוחין ושדין] עב.

פב

אַבער היצטערט [בגלגול זה] זענען זיי דעך דאָך [גופם] געבוירן ביי אידן, [כאָטש] דאָס הַשְׁתַּלְשָׁלוֹת [פון] דִּי נַשְׁמוֹת [אינם משורש ישראל].

[וממילא מצד גופם] זענען זיי דאָך נְכָלֵל אין דעם כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, [ואם כן] יתמהו ויאמרו] ווי קען זיין [שיש 'עבד' מזרע ישראל שהוא] מורד באדוניו, אויף 'דעם' וועט זיין די קְשִׁיָּא.

[און] איבערדעם ברענגט מען די רֶאִיָּה פון אַבְשָׁלוֹם' [שהיה מזרע ישראל, וכפר ומרד במלכות בית דוד אביו].

פג

נאָר בעונינו הרבים היינט זעט מען שוין דאָס כּפּוּעַל, דעם מוֹרְדִים פּאַדוֹנֶם ווי ווייט דאָס גייט, בעונינו הרבים אַז מ'גייט עפנטליך אַ מְרִידָה אין הקדוש ברוך הוא כּפִּירוש, [וואָס] ס'איז נאָכנישט אַזוינס געווען מִיּוֹם הַנִּסָּה הָאָרֶץ. און ס'געפינט זיך נאָך אידן 'שומרי תּוֹרָה וּמִצְוֹת', וואָס זיי גייען מיט זיי מיט.

פד

אוי נאָ לָנוּ אַז מ'האָב מיר זיך אַזוינס דערלעבט ! ווען אונזערע עלטערן העטן דאָס דערלעבט, העטן זיי עס נישט געקאָנט אויסהאַלטן !

נאָר בעונינו הרבים זעמיר נְתַגְשֵׁם ! [און] אפשר איז דאָס אַ חֶסֶד הַבּוֹרָא [גודל ההגשמה, כדי] מ'זאָל עס קאָנען אויסהאַלטן.

פה

מוֹרֵי רַבּוּתִּי ! לאָמיר זיך באַרעכענען. מ'זעמיר דאָ אין דעם טאָג הוֹשַׁעֲנָא רַבָּה. מ'וועל מיר נישט האָבן נאָך אַזאַ טאָג ביז איבער אַ יאָר.

און ווער ווייסט וואָס אין דעם יאָר וועט זיך נאָך טון.

עליהם וחלישת אומתנו. שכל הענין הזה אינו רק נסיון ובחינה, להראות אמונתכם וחבתכם בעולם, ושללא חיזוקי בדת האמת בעתות כאלו אלא החכמים יראי ה' מזרע יעקב הזרע הטהור והנקי שנאמר עליהם (ויאל ג, ה) ובשָׁרִידִים אֶשֶׁר ה' קרא, ביאר שהם יחידים, והם האנשים שעמדו אבותם על הר סיני ושמעו הדיבור מפי הגבורה ושלחו ידיהם ואמונתם לברית וקבלו על עצמם המעשה והקבלה ואמרו כל אֶשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כד, ז), וחיובו דבר זה עליהם ועל הבאים אחריהם, שכן כתוב (נצבים כט, כח) לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם. ○ וכבר הבטיחנו הבורא יתברך כאדם הנכנס עָרֵב לחבירו, ודי לנו בערבותו, והודיענו שכל מי שעמד על הר סיני, שהם מאמינים בנבואות משה רבינו בכל מה שבא על ידו, הם ובניהם ובני בניהם עד עולם, שכן אמר הקב"ה יתברך (שמות יט, ט) הִנֵּה אֲנִי בָּא אֵלֶיךָ כְּעַבְדְּךָ הָעֶנְן בְּעִבּוֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם בָּךְ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם. לפיכך יש לדעת, שכל מי שנטה מדרך הדת הנתונה במעמד ההוא, שאינו מזרע האנשים ההם. וכן אמרו רבותינו ז"ל (עי' נדרים כ.) על כל המסתפק בנבואה, לא עמדו 'אבותיו' על הר סיני. המקום יצילנו ויצילכם מן הספק, וירחיק ממנו ומכם המחשבות המביאות לידי ספק ולידי מכשול.

^א ועיין זה ביתר ביאור בעל הגאולה ועה"ת (סימן סא-סב).

^ב וכמבואר בוויאל משה (ג, כז), ובדרושי רבינו בכמה מקומות, בשם אור החמה.

לאָמיר נישט שווייגן דעם היינטיגן טאָג.
לאָמיר נישט אַרויסגיין פון בית המדרש מיט גאַרנישט.

פ

ישוב קושיא א (כאופן שני)

בגמרא דרשו בפסוק תִּדְבֹּר ה' הַגְדֹּל, דבריו של גדול. ולכן נקרא הוֹשַׁעְנָא 'רִבְה',
כי התפילות ביום זה צריכין להיות על הישועה עבור כבוד ה', שהם דבריו של גדול
די גמרא זאָגט^{עג} [בפסוק תִּדְבֹּר ה' הַגְדֹּל], [שמזה דרשו] דבריו של גדול.
ס'ווענדט זיך וועגן וואָס די רעדע איז.

[איבערדעם] אַז מ'בעט לַמַּעַן כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, הייסט עס הוֹשַׁעְנָא 'רִבְה', [כי
בקשת הישועה הוא] לֹא לַמַּעַנְנוּ, נאָר לַמַּעַן כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, [והם 'דבריו של גדול']^{עד}.

פז

ישוב קושיא ג (כאופן שני)

ומכיון שהוא עבור כבוד ה', אם כן גם מצד מדת הדין צריך להיות הישועה, ולכן אומרים לַמַּעַן "אַלְקִינוּ" דייקא
איבערדעם קאָן זיין זאָגט מען [לַמַּעַן] "אַלְקִינוּ" און מ'זאָגט נישט [לַמַּעַן] ה',
וואָרן אַז מ'בעט לַמַּעַן כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, דעס איז דאָךְ דער 'דין' אַזוי.
אונז בעט מיר [אַז כביכול] הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ זאָל געהאַלפֿן ווערן, [ווי] ס'שטייט דאָךְ
[יחזקאל כ, ט] וְאַעֲשֵׂה לַמַּעַן שְׁמִי וְלִבְלֹתִי הַחֵל לַעֲיִנִי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָמָּה בְּתוֹכָם].

פח

און דער סוף וועט דאָךְ זיין [אַז] אידן וועלן תְּשׁוּבָה טון [בשלימות] אחר ביאת
המשיח.
על כָּל פְּנִים אידן וואָס זיי גלייבן אין באַשעפּער, און זיי האָבן הַשְׁתוֹקָקוּת,
מ'האָט רצוֹן צו דינען דעם בוראָ כָּל עוֹלָמִים.
נאָר נעבעך די נסיונות, און דאָס חֲשֻׁכוֹת הָעוֹלָם, דאָס פאַרשטעלט דעם דַּעַת.
די וואָס זיי האָבן רצוֹן על כָּל פְּנִים, צו דינען דעם באַשעפּער, [און אַז] מ'זאָל זוכן
דעם אָמֶת. וועט זיי 'דאָךְ' דער בוראָ כָּל עוֹלָמִים העלפֿן [שיזכו לעתיד לעשות תשובה
שלימה].

פט

ממילא אַז מ'בעט פאַרן בוראָ כָּל עוֹלָמִים אַליין, קומט טאַקע [להזכיר לַמַּעַן]
'אַלְקִינוּ', מיטן דין.
[ווייל] אַז מ'זאָגט פאר כְּבוֹד שְׁמִים, דאָרף מען מְזַכֵּיר זיין טאַקע די מַדַּת הַדִּין,
אַזוי ווי איך האָב פריער געזאָגט (כאות פז).

הוֹשַׁעְנָא לַמַּעַן אַלְקִינוּ הוֹשַׁעְנָא

^{עג} דאיתא במשנה סנהדרין (ב): אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

ובגמרא שם (טז): ולא את כהן גדול. מנהגי מילי, אמר רב אדא בר אבהו, דאמר קרא (יתרו יח, כב) כָּל הַדְּבָר הַגָּדוֹל לְבִיאוֹ "אַלִּיף" [פירשי: ומשה במקום שבעים ואחד קאין], דבריו של גדול.

^{עד} ועיין בחינה זו גם בדרשת הושענא רבה תשי"ג, ותשי"ח.

למענה בוראנו

כשנושע בישועה השלימה, יהיו נעשין כבראה חדשה, וכדכתיב ועם 'נברא' יהלל קה

היצט זאגט מען [למענה] בוראנו.

[הנה כתיב] (תהלים קב, יט) תִּכְתֹּב זֹאת לְדֹר אַחֲרָיון וְעַם 'נִבְרָא' יִהְלֵל קָה.

דער אַמַּת, אין [דעם] תּוֹקֶף הַגְּלוּת זענען די הערצער פֿאַרשטאַפֿט.

[אָבער] דער איד וואָס האָט אין זיך אַ נִיצוּץ שֶׁל אַמַּת, וועט אים דער בורא כל עולמים העלפן [לבסוף].

[ולזה נאמר על הדור אחרון] וְעַם 'נִבְרָא', [ווייל] מ'וועט זיין אַ בְּרִיאָה חֲדָשָׁה^ע.

וואָרן אַז מ'וועט נאָר הערן אַ שטיקל יְשׁוּעָה, ווען אידן וועלן נאָר הערן שוֹפָר שֶׁל מְשִׁיחַ, האָט גאָרנישט קיין ישיעור וואָס אידן וועלן תְּשׁוּבָה טון דעמאלטס.

צא

וצריכין להיות מוכנים לזה, כי בכל רגע אפשר להיות הגאולה, ובפרט עתה כשכבר עומדים בומנים האחרונים

[און] מ'דאַרף זיך אויסמאַלן !

מ'דאַרף זיין גרייט !

מ'קאָן נישט וויסן די מינוט און די רגע, וועלעכן טאָג אידן וועלן געהאַלפן ווערן !

צב

איבערהויפט אין די לעצטע זמנים.

ס'איז [שוין] נישט קיין זמן פון גרויסע הַכָּנוּת.

אזוי ווי ער זאָגט דער ארץ החיים^ע, אַז [אויב] ס'וועט לאַנג דויערן, וועט קומען אַלעס אויפֿאַמאַל^ע.

^ע וועיין בויקרא רבה (ל, א): פֿנה אַל תַּפְּלַת הָעֶרְעָר [ולא כִּזָּה את תַּפְּלָתָם] (תהלים קב, יח) וכו'. ר' יצחק פתר קרייא בדורות הללו שאין להם לא מלך ולא נביא לא כהן ולא אורים ותומים, ואין להם אלא תפלה זו בלבד, אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם אל תבזה את תפלתם. תִּכְתֹּב זֹאת לְדֹר אַחֲרָיון (שם, יט), מכאן שהקב"ה מקבל השבים, ועם נִבְרָא יִהְלֵל קָה, שהקב"ה בורא אותן בריה חדשה וכו'. דבר אחר תִּכְתֹּב זֹאת לְדֹר אַחֲרָיון, אלו דורות הללו שהם נטויין למיתה, ועם נִבְרָא יִהְלֵל קָה, שהקב"ה עתיד לבראות אותן בריה חדשה. ומה עלינו לעשות, ליקח לולב ואתרוג ולקלס להקב"ה, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר (אמור כג, מ) וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן.

^ע בתהלים ארץ החיים (עא, כ). לרבי אברהם חיים כהן, ב"ר שמואל ב"ר יחפא בן הסמ"ע והפרישה): אֲשֶׁר הִרְאִיתֶנִי צִרּוֹת רַבּוֹת וְרַעוּת תְּשׁוּב תַּחֲנִי, וּמִתְהוּמֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלִי. הנה בהושע (ב, ב) כתיב וְנִקְבְּצוּ בְנֵי יִהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִתְּדוּ וְשָׁמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יוֹרְעָאֵל. כי הנה יש כמה דיעות, יש אומרים שביאת המשיח יהיה תחלה, ואחר מ' שנה יחיו המתים, ואחר כך יבנה בית המקדש, ויש אומרים הכל יהיה ברגע אחד, והראיה בגמרא דיומא (ה: כ) כיצד הלבישן, ומקשה בגמרא מאי דהוה הוה, אלא כיצד מלבישן לעתיד לבא, לעתיד לבא נמי יבא אהרן כו'. אם כן משמע שהכל יהיה בבת אחת. אך הענין הוא, אם יהיה בַּעֲתוֹ, יהיה הכל בבת אחת, ואם יהיה אַחֲשֵׁנָה קודם הזמן, יהיה לפי המדריגות.

וכבר כתבתי קודם למעלה (מזמור ב, י) בשם האר"י ז"ל (ע"י שער הפסוקים על ישעי' ס') על מה שאמרו רז"ל (סנהדרין צח.) על פסוק אֲנִי ה' בַּעֲתָה אֲחִישָׁנָה (ישעי' ס, כב), זכו אחשיננה לא זכו בעתה. ומה יעשה בנשמות, כי אין

צג

[וממילא] קאָן מיר גאַרנישט וויסן, [און] מ'דאַרף זיין גרייט.
[ווייל אויב נישט] וואָס פאַר אַ פֿנים וועט מען האָבן.

צד

וואויל איז דעם איד, וואָס - ער וועט קאָנען - דעמאָלטס ווען ס'וועט דערלייכט
ווערן דער אור הגאולה, און מ'וועט דארפן אקעגן גיין משיח'ן, מ'וועט אקעגן גיין,
[און] מ'וועט האָבן מיט וואָס, מיט עפעס.
מ'וועט וויסן:

מ'איז איבערגעשטאנען פון די שווערע נסיונות, און מ'האט זיך געפירט [כראוי].
מ'האט געהאט אַ האַרץ צום באַשעפער אין דעם גרויסן חשכות.
[ולעזמת זה] איז ווי גרויס בושָה וועט זיין, אַז מ'איז אינגאנצן פאַרפירט געוואָרן.

צה

לאָמיר זיך באַרעכענען!

מ'וועט דאָך געהאַלפן ווערן, אונז גלייב מיר דאָך אין ביאת המשיח.
וואָס פאַר אַ פֿנים וועל מיר האָבן, [אַז ווען] מ'וועט אקעגן גיין דעם מלך המשיח,
וועט מען זאָגן וויאַזוי זעהסטו אויס? !
וואָס האָסטו עפעס געטון אין די ביטערע יאָרן? !
[ווען] ס'איז געווען אזוי ווייט די שכינה הקדושה.
קוק דעם גלות און דאָס שפּילות [וויאַזוי ס'האט אויסגעזען], דער מצב התורה און דער
מצב פון אידישקייט און דער מצב האַמונה.
דעם אלעס וועט זיך דאָך אַרויסשטעלן [לכסוף, שיכירו הכל את האמת].

צו

השם יתברך זאל זיך מרחם זיין אויף אונז.
מ'זאל מיר נאך נתקרב ווערן צום בורא כל עולמים.
[ווען] מ'וועט אקעגן גיין משיח'ן זאל מען האָבן מיט וואָס צו גיין.
וויאַזוי וועל מיר 'אויפהייבן דעם פֿנים' פאַרן מלך המשיח? !
אַז מ'וועט זאָגן: ביסט דורכגעגאנגען אַזעלעכע ביטערע צייטן, און דו האָסט
גאַרנישט משים אַל הלב געווען!

בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף (יבמות סב.), ומתרחץ שיתחברו מאה נשמות או אלף נשמות בגוף אחד,
זה שאמר הכתוב (שם) הקטן יהיה לאלף כו' אני ה' בעתה אחישנה.
ובזהר (ח"ג ער.) מה שאמר הכתוב (ויצא כט, ז) עוד היום גדול, רצ"ל כי הקב"ה אמר כל היום דוה (איכה א,
ג), שיהיה יומו של הקב"ה הגלות, ורמז יעקב ואמר עוד היום גדול, כי יתארך היום, לא עת האסף המקנה, קץ
הגאולה, והתיקון הוא השקו הצאן, בזכות התורה יבא משיח. זה שאמר הכתוב ונקבצו בני יהודה וישאל
יתדיו, רצ"ל יתחברו כמה נשמות בגוף אחד, ושמנו להם ראש אחד, רצ"ל משיח, לא יתחלק עוד מלכות בית
דוד, וגם בעת ההוא יהיה תחיית המתים, וזה שאמר ויעלו מן הארץ, והטעם פי גדול יום ויפא. וזה שאמר
אשר הראיתי צרות רבות וקרעות, ולכן תשוב תחינו בביאת המשיח, ומתהוות הארץ תשוב תעלני, תחיית
המתים.

¹⁹ ועיין בזה בויואל משה (א, סוף סימן סא).

צו

וכן כשעושין תשובה נעשין כבריאה חדשה

איבערדעם איז חדשים לבקרים [רבה אמונתך, אז] מ'ווערט א בריאה חדשה.

איין טייטש איז דאך אין די מדרשי חכמינו ז"ל^ע, פון דעם וואס ס'איז חדשים לבקרים, וואס מ'ווערט באשאפן יעדן צופרי א בריאה חדשה, מ'באקומט צוריק די נשמה, פון דעם איז רבה אמונתך, דאס איז א ראיה, דורכדעם גלייבט מען אין תחית המתים.

[ווייל] דאס איז א בחינה פון תחית המתים, אז מ'שטייט אויף מיט א הארץ צום באשעפער.

צח

וכן להיפוך ח"ו אם נופלין ומתדרדרין בעומק הגלות, ולכן אומרים למענך 'בוראנו' בלשון הנה, כי צריכין תמיד ישועה להעשות כבריאה חדשה לטובה, ולא להיפוך ח"ו

דער אמת, היינט בכל רגע ורגע ברויך מען סיעתא דשמיא [אז] מ'זאל חלילה נישט נשתנה ווערן [מצב הכריאה של האדם].

איבערדעם שטייט נישט "בראנו" [לשון עבר, כאטש] מ'האט דאך נאר איין מאל באשאפן [דעם מענטש, בעת לידתו], נאר [ס'שטייט למענך] "בוראנו" [בלשון הנה, ווייל] יעדעס מאל ווערט מען א בריאה חדשה.

אז דער אייברשטער העלפט [אז] מ'איז משים אל הלב, מ'ווערט א איד, מ'גלייבט דאך אין דער אמונה שלימה, מ'איז משים אל הלב מ'זאל דינען דעם באשעפער באמת. [הרי זה כבריאה חדשה].

צט

מ'זאל זיך בעטן ביים בורא כל עולמים:

[אז] מ'זאל מיר זוכה זיין צו גיין אין דרך האמת.

מ'זאל מיר נישט חלילה פארפאלן ווערן אין דעם גלות, אין דעם שפלות.

[דאס לא כן] וואס פאר א פנים וועט מען האבן פארן מלך המשיח.

ק

מורי רבותי!

מ'זעמיר זיך דא צוזאמגעקומען הושענא רבה - אין דעם טאג - אין בית המדרש.

לאמיר נישט ארויסגיין מיט גארנישט.

לאמיר משים אל הלב זיין.

דאס זאגט מען:

הושענא - מ'ווערט א בריאה חדשה - למענך בוראנו הושענא

^{עב} באיכה רבה (ג, ח) ובראשית רבה (עב, א). וכמובא זה לעיל באות לו, ובהערה לב.

קא

לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלָנוּ

אומרים לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלָנוּ בלשון הוה, וקאי על גאולת הנפש מכוחות היצר הרע והסטרא אחרא, שוה שייך בכל יום, והוא גאולה פרטיית מעין גאולה העתידה הכללית.

היצט זאָגט מען [לְמַעַנְךָ] גּוֹאֲלָנוּ.

ס'שטייט דאָך אַזוי, גּוֹאֲלָנוּ איז לְשׁוֹן הָהָ, [ווייל] ס'גייט אַרויף אויף גאולת הַנֶּפֶשׁ [מכוחות היצר הרע והסטרא אחרא, שזה גאולה השייך תמיד בכל יום].^פ

אַז מ'זוכט דעם אָמַת, העלפט דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים מ'ווערט אויסגעלייזט פון די סטרא אחרא.

טאַקע [בַּעוֹדָם] אין גלות, דאַרף מען יעדע רגע אַ גאולה, מ'זאל נישט פאַרפאַלן ווערן אין זרם העולם.

און דעס איז מַעִין פון די גאולה העתידה.

קב

והשי"ת יעזור שנוכח לגאולת הנפש, ואז נתהווה בריאה חדשה, וכמו שפירשנו בבקשת לְמַעַנְךָ בּוֹרָאנוּ

הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ זָאל אונז העלפן:

מ'זאל מיר זוכה זיין אלע, מ'זאל מיר דערלעבן ביאת המשיח, מ'זאל מיר דערלעבן די גאולה העתידה.

און ביז דערווייל, [נאך] אין יום טוב, זאל מיר אויסגעלייזט ווערן פון די עמקי הקלפות, אויסגעלייזט ווערן פון די סטרא אחרא, [און] אזוי ארומער וועל מיר ווערן אַ בְּרִיאָה חֲדָשָׁה, אַז ס'וועט זיין גאָלנו, מ'וועט אויסגעלייזט ווערן פון די כוחות הטומאה.

הוֹשַׁעְנָא לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלָנוּ הוֹשַׁעְנָא

קג

לְמַעַנְךָ דוֹרְשֵׁינוּ

בגמרא דרשו בפסוק עד דרש אחיה אתו, הנאמר באבירה, שהמוצא אבירה ידרוש את בעל האבירה אם הוא רמאי או לאו

היצט קומט לְמַעַנְךָ דוֹרְשֵׁינוּ.

ס'שטייט ביי אַן אַבִּידָה (תצא כב, ב), וְהָיָה עִמָּךְ עַד דְּרַשׁ אַחִיךָ אִתּוֹ.

^ט באבדרהם (סדר תפלת שחרית, בפירוש תפלת י"ח, בברכת אבות): וזוכר חסדי אבות, שנאמר (בחקותי כו, מב) וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְגו', וכתוב (ירמי' ב, כ) זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ. ומביא גואל, על שם (ישעי' סט, כ) וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל. ואמר חסדי אבות אצל הגאולה, כלומר זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם, ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל לבני בניהם. למען שמו, על שם גאָלנו מעולם שְׁמֶךְ (שם סג, טז). באהבה, על שם (ירמי' לא, ג) נֶאֱהָבְתָּ עוֹלָם אֶהְבֶּתִּיךָ. ○ וכל זה הלשון הוא הווה, על העבר ועל העתיד, כלומר בכל יום גומל חסד וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם, כי גאל את ישראל ממצרים, והם היו בני בניהם של אבות, וגם גואלנו בכל יום, ועתה לגאלנו.

ובכל בו (סימן נא): אבל בברכה שביעית של י"ח חותמין אותה גואל ישראל, לפי שהיא תפלה להיות גאלנו מצרת השעבוד ההוה עלינו תמיד.

^פ ועיי' עוד באורך בזה בדרשת הושענא רבה תשכ"א, ותשכ"ו.

דער טייטש פונעם פסוק איז [לפי פשוטו], ד'רש אַחיקָה, אַז 'יענער' וועט פאָדערן [את האבידה שלו].

פרעגט די גמרא^{פא}, וכי תעלה על דעתך זאָלסט אים געבן טרם ש'יִדְרְשֶהוּ. אלא ד'רש זאָלסט אים פאָדערן אם הוא רמאי^{פב}, זאָלסט דו 'אים' פאָרשטן [שהמוצא האבידה ידרוש את בעל האבידה].

קד

ובאמת לפי פשוטו משמעו להיפוך, שהבעל אבידה ידרוש ממך את האבידה. אבל הכוונה שנכללו בזה דרישה לשתי הצדדן, ממנו לך, וממך אליו

[ובאמת הלא] אין פסוק שטייט דאָך פאָרקערט, ד'רש 'אַחיקָה' אתו, אַז דער ברודער וועט פאָרשטן, און דער ד'רש זאָגט [אז] 'דו' זאָלסט אים פאָרשטן אם הוא רמאי. [אלא צריך לומר, דהכוונה כי] די פסוקים גייען אַזוי [שנדרש לכאן ולכאן, און] ס'איז נכלל אַ טאָפלטע' ד'רִישָה [ממנו לך, וממך אליו].

קד

וכן יתפרש בפסוק ד'רש'ה' פְּהַמְצָאוּ, דאָף שלפי פשוטו קאי שאנו נדרוש ונבקש את ה', אבל משמעו גם לאידך גיסא, שהקב"ה דורש מאתנו אם אנו דורשים אותו באמת ואין אנו בגדר רמאי

[ועל דרך זה יש לפרש וואס] דער פסוק זאָגט ד'רש'ה' פְּהַמְצָאוּ (ישעי' נה, ו), [דלפי פשוטו הכוונה] מ'זאָל פאָדערן [דהיינו] מ'זאָל 'זוכן' דעם באַשעפער, [ופירשו בגמרא^{פב} אימתי הוא נדרש] [בין ראש השנה ליום הכיפורים].

ס'איז אָבער 'פאָרקערט' אויך טייטש, דער בורא כל עולמים פאָדערט [פון אונז], [והדרישה הוא על דרך] ד'רִישָהוּ אם הוא רמאי, צי איז מען אַמְת'דיג צוגעקומען [להתקרב אליו, אין] די הייליגע טעג.

ס'איז [שוין] דורכגעגאנגען ראש השנה, יום כפור, עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, די הייליגע טעג סוכות, [והקב"ה דורש מאתנו] צי איז מען צוגעגאנגען מיט אַן אַמְת'דיג האַרץ. ד'רש'ה' - לויטן ד'רש - [מיינט אז] דער בורא כל עולמים פאָדערט.

דאָס ווערט [אז] אָנגערופן בלשון ד'רִישָה, [והגם דבאמת] דער בורא כל עולמים ווייסט בְּרָגַע אַחַד, אומגעפאָדערט, נאָר ס'ווערט 'אָנגערופן' בלשון ד'רִישָה, [וכענין שנאמר] אַרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיהָ "ד'רש" אוֹתָהּ^{פב} [עקב יא, יב]. אלע הַשְּׁפָעוֹת מִן הַשָּׁמַיִם, ווערט אָנגערופן בְּלִשׁוֹן ד'רִישָה.

קד

וזהו שאומרים לְמַעַנֵּה דוֹרְשֵׁינוּ ובלשון הרה, שהקב"ה דורש אותנו למצוא תנועה של אמת בלבנו

איבערדעם זאָגט מען לְמַעַנֵּה דוֹרְשֵׁינוּ [ובלשון הרה]. [ווייל] השם יתברך דוֹרֵשׁ אוֹתָנוּ תָּמִיד, דער בורא כל עולמים קוקט אַרְיִין אין די

^{פא} בגמרא בבא מציעא (כו:): וְהִיא עֵמָּה עַד דְּרוֹשׁ אַחִיקָה אֹתוֹ, וְכִי תַעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שִׁיתַּנְּנוּ לוֹ קוֹדֵם שִׁידְרַשְׁנוּ, אֲלֵא דְרַשְׁהוּ אִם רִמָּאִי הוּא אוֹ אִינוּ רִמָּאִי [פירש"י: והכי משמע עד ד'רש אַחִיקָה אֹתוֹ, עַד דְּרַשְׁךָ אֶת אַחִיקָה].

^{פב} שלא יחזיר האבידה שמצא, עד שהלה יתן סימנים, או שיביא עדים שהוא שלו.

^{פג} בגמרא ראש השנה (יח:). וכמוכא לעיל בהערה ב.

^{פד} ועיין בחזקוני על פסוק זה וז"ל: ד'רש אוֹתָהּ. לַפְקוֹד אֶת יוֹשְׁבֵיהָ, וְלִדְקוֹק אֶת מַעֲשֵׂיהֶם.

הערצער, [ומחפש] וואו געפינט מען א תנועה של אמת, [ועל דרך שאמרו] דרשהו אם הוא רמאיפה.

קז

לאָמיר זיך באַרעכענען.

מ'האָב מיר היינט דעם לעצטן טאָג, פאַר דער חתימה.

השם יתברך פאָדערט פון אונז, [צו] זען דעם אמת.

[און] היינט קען מען נאָך מתקן זיין דעם אלעס וואָס מ'האָט אויסגעפעלט^פ פון די הייליגע טעג, ביז היצטערט.

קח

מוֹרֵי וְרִבּוּתִי !

אַלע אינאיינעם זעמיר 'אַזוי ווי מ'זעמיר', בַּשְּׁפֶל הַמָּצֵב.

מ'האָב מיר זיך נישט וואו צו קערן, און וואו צו ווענדן ! אוי ווי !

נישט אַזוי ווי דורות הָרָאשׁוֹנִים, [ווען] ס'איז געווען א בית המקדש, [און] ס'איז געווען נביאי אמת, ס'איז געווען די פריערדיגע קדושים, אוי ווי !

בעונינו הרבים, מ'האָט אונז געלאָזט הַפֶּקֶר !

מ'האָב מיר זיך נישט וואו צו קערן און וואו צו ווענדן ! אוי ווי !

מ'האָב מיר נישט וואו צו בעטן א שטיקל השפּעה, נאָר פון בורא כל עולמים אליין. [וכאמרם ז"ל (סוטה מט.) על דור של עיקבא דמשיחא] אין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

קט

[ולכאורה, וכי] פאַרצייטנס איז דען געווען עפעס אנדערש [מלהשען על אבינו שבשמים].

נאָר וואָס'זשע דען : ס'איז געווען [אויך] א בית המקדש מיט כהנים גדולים, בעלי רוח הקדש אמתיים, [און] אידן וואָס זיי האָבן געדינט דעם באַשעפער בָּלֵב שְׁלֹם, מ'איז נישט געווען אַזוי געזינקען בעונינו הרבים.

קי

איין באַשעפער זאָל אויף אונז רחמנות האָבן !

לאָמיר מערר רחמים זיין !

לאָמיר נישט שווייגן דעם היינטיגן טאָג !

מוֹרֵי וְרִבּוּתִי ! לאָמיר זיך נעמען צום האַרץ !

[און] אויסגיסן די הערצער פאַרן לעבעדיגן באַשעפער !

לאָמיר נישט שווינען קיין טרערן פאַרן בורא עולם !

הוֹשַׁעֲנָא לְמַעַנֵּה דוֹרְשֵׁינוּ הוֹשַׁעֲנָא

^פ וועין קרוב לזה בדרשת הושענא רבה תשכ"ב (לשון קדשו רנה, אות צא-צג).

^פ פירוש : פאַרפעלט.

ק"א

למען אמתך

היצט קומט למען אמתך.

קיב

בישמו משה מפרש הפסוק כל ארחות ה' חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו, חסדו הוא בעולם הזה, ואמתו הוא שכל עולם הבא, ואצל אומות העולם שמשלם להם חסד בעולם הזה, זה מגרש מהם את האמת בעולם הבא, אבל בישראל שהם שומרי בריתו מנהגו יתברך להשפיע חסד עולם הזה, בכדי להגיע להאמת שהוא עולם הבא דער ישמח משה זאגט^פ אין תהלים^ל, אין תפלה למשה קאפיטל כ"ה [על הפסוק כל ארחות ה' חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו, למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא].
ביי די אומות העולם .. [נאצט] 'החסד' שעושה עמהם לשלם שכרם בעולם הזה, זה מגרש את 'האמת' דהיינו שכר עולם הבא שהוא נצחי, מה שאין כן בישראל].
[והדרך הנכון, כי] ס'מוז קודם זיין אמת, און דערנאך קומט חסד.

קיג

ער זאגט אזוי:

אמת ווערט אנגערופן דער עולם האמת, עולם הבא. [און] חסד ווערט אנגערופן עולם הזה, דא גיט מען אלעס נאך מיט חסד, [וורק] דארטן איז דער עולם האמת.
[און פאר] אידן גיט מען ביידע [חסד בעולם הזה ושכר בעולם הבא].
מ'גיט זיי חסד [בעולם הזה], כדי מ'זאל צוקומען צום אמת [לעולם הבא].
מ'גיט [השפעות, כדי] מ'זאל זיך קאנען, מ'זאל האבן מיט וואס, מ'זאל האבן כח [לעסן בתורה ובעבודת השי"ת ולהגיע להאמת, כדי שיזכו לעולם הבא]^{פב}.

^{פא} בתהלים תפלה למשה (כה, י-א): כל ארחות ה' חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו, למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא. הנה באומות העולם חסד מגרש האמת, דהיינו החסד שהוא לפי שעה בעולם הזה, מגרש האמת שהוא נצחי, שהוא עולם הבא, כאמור (ואתחנן ז, י) ומשלם לשנאיו אל פניו להאבדו, וכתרגומו [ומשלם לסנאוהי שכן די אנון עבדין קדמוהי בטייהון לאובדיהון, לא מאחר עבד טב לסנאוהי, שכן די אנון עבדין קדמוהי בטייהון משלם להון]. אבל לשומרי בריתו מנהגו של ית"ש להשפיע חסד עולם הזה, בכדי להגיע להאמת שהוא עולם הבא, אם אין קמח אין תורה (אבות ג, יז), וכן חולי הגוף מבטל מעבודת השי"ת.

ושמא תאמר במה יכופר עון, כיון שישפיע טוב עולם הזה וטוב העולם הבא. אבל יובן על פי שהארץ הפרשת דרכים (ברדוש חמישי) בראיתו, דלרעה אין דנין את האדם על שם סופו, אבל לטובה דנין על שם סופו. והנה לפי שכבר ביארתי בדרושים (ישמח משה פרשת שמות, בהפטורה), דכל ישראל עתידין לשוב קודם ביאת המשיח, בתשובה תתאה על כל פנים, ולאחר ביאת המשיח בתשובה עלינו, אם כן לפי זה ראוי לדון אותם לטובה על שם סופם, כאילו כבר שבו.

ושוורש הדבר שראוי לדון על שם סופו נצמח משמו הקדוש, כי שמו מורה היה היה ויהיה, והלא כל הדברים מלבד הרגע הראשון והרגע האחרון הוא היה היה ויהיה תמיד בעת מציאתו [היינו שיש לפניו ויש אחריו], אבל בו ית"ש הוא באחדות השווה, דהוא כראו הומן, אבל אצלו אין זמן, ועבר והווה ועתיד אחד הוא, על כן [אף] מה שעתידי להיות כבר היה והבן [וא"כ מחשבים כאילו כבר חזרו בתשובה עלינו].

ועל פי זה יתבאר התכת הפסוק הנ"ל, כל ארחות ה' הנהגת הבורא ית"ש הוא חסד ואמת, לנצרי בריתו ועדתיו וכו' [היינו חסד בעולם הזה ואמת לעולם הבא]. ושמא תאמר במה יכופר עונם, לזה אמר למען שמך ה' המורה כי עבר ועתיד לפניו ית"ש אחד הוא, אם כן ראוי לדון לטובה על שם סופו, לכך וסלחת לעוני, דהוי כאילו כבר שבו, כי רב הוא, אף שרב הוא, מכל מקום אין לך דבר שעומד בפני התשובה (ירושלמי פאה א, א), והתשובה מכפרת בעד הכל, והבן.

^{פב} וכמו שביאר הרמב"ם (תשובה ט, א) על דרך זה, כל היעודים והברכות שבתורה בענין שכר עולם הזה, שהם רק סיוע לתורה ולמצות, ולבא לידי עולם הבא, עיי"ש באורך.

קיד

ושמא תאמר אם כן במה יכופר עון, כיון שישפיע טוב עולם הזה וטוב העולם הבא. לזה ממשיך הכתוב ואומר לְמַעַן שִׁמְךָ ה' וְסִלְחָתָהּ לְעֹנֵי כִּי רַב הוּא, דשמו יתברך מורה שהיה היה ויהיה ברגע אחד, והוא דן גם בהנה על שם העתיד, אשר כל ישראל עתידין לשוב קודם ביאת המשיח בתשובה תתאה, ולאחר ביאת המשיח בתשובה עילאה, אם כן לפי זה ראוי לדון אותם עתה לטובה על שם סופם, כאילו כבר שָׁבוּ.

ער טייטשט מיט דעם, לְמַעַן שִׁמְךָ ה' - [כַּל אֲרָחוֹת ה'] חֶסֶד וְאַמֶּת שְׂטִיט פֿריער, - דער בורא כל עולמים איז הִיָּה הָיָה וְיִהְיֶה [ברגע אחד, ועל זה רומז שם הוי"ה, ולזה אמר לְמַעַן שִׁמְךָ הוי"ה שאתה דן לפי העתיד, ולכן תשפיע חסד ואמת] אויף דעם אַרְוִיף אַז מ'וועט תְּשׁוּבָה טון [בעתיד] פֿאַר ביאת המשיח, [ולכן וְסִלְחָתָהּ לְעֹנֵי אף על פי כן רב הוא]. אַזוי טייטשט ער דאָרטן אין תהלים'ל.

קטו

ובזה יתפרש הושענא לְמַעַן אַמֶּת, שתשפיע לנו חֶסֶד גם בעולם הזה, כדי שנוכל להגיע אל האֶמֶת שהוא עולם הבא

[ועל פי דבריו יתפרש בקשת הושענא לְמַעַן אַמֶּת, דבקשתינו שישפיע לנו הקב"ה חֶסֶד גם בעולם הזה, כדי שנוכל להגיע אל האֶמֶת שהוא עולם הבא, כי הדרך להגיע אל שלימות עולם הבא הרי הוא על ידי שלא יחסר לנו כל טוב גם בְּעוֹלָם הַזֶּה, ונוכל לעסוק בתורה ועבודה, וזהו לְמַעַן אַמֶּת]. (דברי יואל).

קטז

אופן שני:

כתיב תתן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם, ופירשו הכוונה, כי ההבטחה לאברהם אבינו שהיה רק מצד החסד, כבר נעשה אצל יעקב כחינת אֶמֶת, שכביכול צריך לקיים הבטחתו [עוד אפשר לפרש גם] על פי פשוט, לְמַעַן אַמֶּת.

[דהנה] זיי טייטשן דאָן^ט מיט דעם [במאמר הכתוב] תתן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם (מִכָּה ז, כ), [דהכוונה כי] דִּי הִבְטָחָה פֿאַר אברהם אבינו'ן איז געווען אַ חֶסֶד, מ'האָט נישט געמוזט צוזאָגן, [אָבער] ביי יעקב אבינו'ן איז עס שוין געווען אַן אֶמֶת, וואָרן מ'האָט דאָך שוין צוגעזאָגט פון פריער, [ולזה נאמר] תתן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד [לְאַבְרָהָם, שהחסד עצמו של אברהם, נעשה אמת אצל יעקב], ביי אברהם'ן איז עס געווען אַ חֶסֶד, ביי יעקב אבינו איז עס שוין געווען אַן אֶמֶת.

קז

ואם כן אנו מבקשים על השפעת חסדים גדולים, אף מצד מִדַּת הָאֶמֶת, מכיון שהבטיח כן להאבות הקדושים

[וכמו כן] אונז קום מיר בעטן גרויסע חֶסֶדִים [אָבער דאָס איז] מיטן מִדַּת הָאֶמֶת, [צוליב] דִּי הִבְטָחָה פונעם בורא כל עולמים.

^ט בפ"י הרד"ק (מִכָּה ז, כ): תתן אֶמֶת לְיַעֲקֹב. החסד הוא לאברהם, שנתן לו בחסדו הארץ, ולבניו אחריו, ובניו הם בני יעקב. והאמת הוא ליעקב, כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו, 'האמת' הוא לקיים המתנה לבניו, כי הוא אלקי האמת, ולא ישוב דבריו הטוב אחרו.

וכן כתב בביאור הגר"א על יהושע (י, יב) וז"ל: וזה שאמר הכתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם, כי הבטחה החדשה שהיתה לאברהם הוא הנקרא חסד, אבל ליעקב הוא אמת, שְׁמֵאֶת הבטחתו שהבטיח לאברהם. וכן בביאור הגר"א על משלי (יד, כב): וזהו תתן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם, כי לאברהם היתה ההבטחה בתורת חסד, כי אינו מחויב לעשות לו. אבל ליעקב, כיון שכבר הבטיח לאברהם ומחויב לקיים הבטחתו, לכן הוא אמת.

[ועיין עוד קרוב לזה בדעת זקנים לבעלי התוספות סוף פרשת וירא (כב, יד) בשם המדרש, ומזכירו רבינו בדרשת הושענא רבה תשס"ו (אצל למען אמינת), אבל הוא קצת באופן אחר].

ק"ח

ועוד יש לפרש, כי צריכין לבקש על זה גופא שישפיע בנו הקב"ה
נקודת האמת, ואז יתעורר מדת האמת של הקב"ה במדה כנגד מדה

נאָר [אז] מ'זאָל קוקן אויף דעם אַמת פונעם בורא כל עולמים, איז מְדָה פִּנְגָּד מְדָה
[גם עלינו להתנהג במדת האמת].

[און] בעונינו הרבים, מ'איז זייער ווייט פונעם אַמת.

[וועל כן בקשתינו הושענא לַמַּעַן אַמְתָּךְ, כִּי] הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ זָאל מְשַׁפִּיעַ זיין אויף אידן [אז]
מ'זאָל באַקומען אין די הערצער א' נְקוּדָה שֶׁל אַמְתָּךְ.
מיט א' נְקוּדָה שֶׁל אַמְתָּךְ, ברעכט מען אלעס דורך !

ק"ט

אוי ! ווי ווייט איז מען פון א נְקוּדָה שֶׁל אַמְתָּךְ.

הושענא לַמַּעַן אַמְתָּךְ הושענא

קכ

לַמַּעַן בְּרִיתְךָ

בְּרִית בְּרוּתָהּ עַל אִמִּירַת י"ג מִדּוֹת שֶׁל רַחֲמִים שְׁאִינִם חוּזְרוֹת רִיקָם. וְעִיקַר
הַכְרִיתָת בְּרִית הוּא עַל דּוֹרוֹת שְׁאִינִם רְאוּיִים, שְׁאִין יְכוּלִין לִזְכּוֹת מִצֵּד מַעֲשֵׂיהֶם

ס'איז דאָ אַ בְּרִיתָת בְּרִית [על אִמִּירַת י"ג מִדּוֹת שֶׁל רַחֲמִים, שְׁאִינִם חוּזְרוֹת רִיקָם].³

[און] דער אַמְתָּךְ, ווען אידן זענען אַליין רְאוּי (מִצֵּד מַעֲשֵׂיהֶם), האָט מען דאָךְ נישט
געדאַרפֿט קיין בְּרִיתָת בְּרִית, [שהרי] מ'איז דאָךְ אַליין רְאוּי.

נאָר אין א' דוֹר הַשִּׁפְלָה [וואָס] מ'איז אַזוי 'פֶּאָרדֶרענגט' אין שְׁפָלוּת, [און] מ'קאָן זיך
נישט קיין עֲצָה געבן, דעמאָלטס, אויף דעם איז דאָ דער בְּרִיתָת בְּרִית.

קכא

ואם כן הדור היותר ראוי שיתקיים בריתו יתברך בהשפעת י"ג מִדּוֹת שֶׁל רַחֲמִים, הוּא כְּדוּר שֶׁפֶל כּוּה

[ובאמת] ווען איז נאָךְ געווען אַ זְמַן, וואָס ס'זאָל אַזוי אויסגענוצט ווערן דער
בְּרִיתָת בְּרִית וואָס דער בורא כל עולמים האָט פֿוֹרַת בְּרִית געווען, שְׁאִינִן רִיקָם חוּזְרוֹת,
ס'זאָל נישט גיין רִיקָם די תְּפִלוֹת יִשְׂרָאֵל, מיט די שְׁלֹשׁ עֲשָׂרֵה מִדּוֹת [של רַחֲמִים].

קכב

ועל ידי זה נזכה להישועה שלימה, שיתקיים הכתוב וְהִקִּימוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם

[און מיט דעם] וועט זיך דאָךְ דערקענען [דעם] בְּרִית עוֹלָם [כשנושע בישועה השלימה,

שעל זה אמר הכתוב (יחזקאל טז, ס) וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ בִּימֵי נְעוּרֶיךָ] וְהִקִּימוֹתִי לָךְ בְּרִית
עוֹלָם.^{3א}

הושענא לַמַּעַן בְּרִיתְךָ הושענא.

³ בגמרא ר"ה (יז:): וְעִבְרָה ה' עַל פְּנֵי וִיקְרָא (תשא לד, ו), אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישאל חוטאין יעשו לְפָנֶי כסדר הזה, ואני מוחל להם. ה' ה' (שם) [פירש"י: מדת רחמים], אני הוא [מרחם] קודם שיחטא האדם, ואני הוא [מרחם] לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה, קל רחום וחנון. א"ר יהודה ברית כרותה לשלש עשרה מדות [הללו] שְׁאִינִן חוּזְרוֹת רִיקָם [אם יזכירום ישראל בתפלת תעניתם], שנאמר (שם, י) הִנֵּה אֲנִי כֹרֵת בְּרִית [על האמור למעלה].

^{3א} ופירש הרד"ק (ביחזקאל טז, ס): אִקִּימוֹנוּ עוֹד בְּרִית עוֹלָם, שלא יהיה לוֹ הפסק.

קבג

[הקפה ב]

בית הבחירה

בית הבחירה הושענא.

קען זיין [וואָס] מ'זאָגט דאָ [הושענא] בית הבחירה.

קכד

בתורה לא נזכר היכן הוא מקום המקדש, רק נאמר בלשון סתום במקום אשר יבחר ה'

[דהנה] מ'פרעגט די קשׂא, פאָרוואָס האָט מען געזאָגט [בתורה] (ראה יב, יד, ועוד בכ"מ)

במקום אשר יבחר ה', [און] מ'האָט נישט מגלה געווען [וואו דאָס פלאץ איז].

ס'איז דאָך אַ נבואה [והכל גלוי לפניו], ער זאָגט [להביא הקרבנות] אויף דעם [פלאץ], און ער זאָגט נישט 'וואו'.

קכה

וכבר ביארתי דבא הכתוב להודיע כי אי אפשר ליטול מקום המקדש

בורע בשר, שאז הוא צרה גדולה, רק צריך להמתין עד שיבחר בו ה'

[אמנם ביארתי בזה, כי] דער פסוק איז מודיע, אַז דאָס ברויך 'השם יתברך' בוחר צו

זיין, [אָבער] 'אליין' קאָן מען דאָס נישט נעמען ..

[והגם] מ'האָט דאָך געוואוסט פון אברהם אבינו נאך, 'וואו' דעם פלאץ איז²³

[שהוא בחר המורה]. נאָר 'פונקטליך במכּוּן' האָט מען נישט געוואוסט [עד שנתגלה לדור].

[והפסוק מודיע בזה, כי] ס'ברויך נאָר זיין נבחר פון הקדוש ברוך הוא, מ'קאָן זיך

נישט 'אליין' נעמען.

קכו

[און] דאָס דאָרף מען דאָך נישט צו זאָגן, וויאזוי ס'זעט אויס [כמה רע ומר הוא] אַז

מ'נעמט זיך אליין.

קכז

אַלעמאָל איז געווען על פי נבואה [כל פעם שבנו את הבית המקדש].

מילא [ביים] בית שלמה איז דאָך נישט קיין שמועס, ס'איז דאָך געווען נביאי

אַמַת.

און ביים בית שני שטייט דאָך אויך²⁴ ג' נביאים עלו, האָבן זיי געוויזן דאָס

פלאץ.

און לעתיד איז דאָך קיין שמועס ניטאַמאָל, [ווען] ס'וועט זיין משיח ואלהיה²⁵.²³ כדכתיב (וירא כב, יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראָה, אָשר יאָמר היום בְּהַר ה' יראָה. ופירש"י: ה' יראָה. פשוטו כתרוממו, ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינונו ולהקריב כאן קרבנות.

וכן כתב הרמב"ם בספר המורה (ח"ג פרק מה), ושם הקשה קושיא זו למה נאמר בתורה המקום אשר יבחר ה', ולא גילה המקום, ותיקן שם ג' תירוצים בזה, וכבר האריך רבינו בכל ענין זה בס"ג ראה תשכ"ז (לשון קדשו רמח, ח"ב), ומתוך שם קרוב לתירוצו בכאן, ועיי"ש כל הענין באורך, ובהערות שם.

²⁴ בגמרא זבחים (סב:). אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה [פירש"י: חגי זכריה ומלאכי], אחד שהעיד להם על המזבח [שיש לו מקום להוסיף עד ששים אמה (עיי"ש בהסוגיא)], ואחד שהעיד להם על מקום המזבח [היכן היה (במקדש ראשון)], ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית [נדקדושת הבית קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא]. במתניתא תנא, ר' אליעזר בן יעקב אומר שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית, ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורות [שמתחילה ניתנה להם בכתב עברי, כתב ליבנאה, כדאמר בסנהדרין (כא:)].²⁵ ועיין בזה באורך ביואל משה (א, נה-סה).

[ווייל] ס'דארף זיין נבחר פון הקדוש ברוך הוא, מ'קאן זיך נישט אליין נעמען, [בכדי] די קדושה זאל שולט זיין [דארט].

קבא

איבערדעם זאגט ער המקום אשר יבחר [און] ער זאגט נישט ארויס [וואו, ווייל] אז מ'וועט אנווייזן דעם פלאץ, וועט מען מיינען מ'קאן זיך עס אלעמאל גיין אליין נעמען, איבערדעם זאגט דער פסוק ניין, דעס איז נאך אשר יבחר ה'. ווען השם יתברך וועט עס בוחר זיין, השם יתברך וועט עס געבן פאר אידן, וועט עס זיין זייער גוט, וועט עס זיין א מקום [וואס] דארט וועט מען קענען [משרה זיין] די גאנצע קדושה, [און] מ'וועט געהאלפן ווערן דער גאנצער כלל ישראל.

קבט

אבער חלילה אז מ'נעמט זיך אליין, רחמנא ליצלן איז עס א ביטערע צרה. אזוי ווי מ'זעט - איך דארף נישט צו זאגן - בעונינו הרבים דעם נאויך ה' במקום הקדש, [אשר] פ'מוהו לא נהיתה, ס'איז נאך אזוינס נישט געווען.

קל

ווער האט זיך גערעכט אויף דעם, אז מ'וועט אזוי מחלל זיין דעם מקום המקדש, בכל התועבות שבעולם.

וויי איז דאס דור, וואס מ'איז צו דעם געקומען!
די פריערדיגע דורות העטן אזוינס נישט גיווען געקאנט אויסהאלטן!
נאך דעם התגשמות פון עולם הזה [הוא גורם] אז מ'פארטראגט [דאס].

קלא

וזהו שמבקשים הושענא בית הבחירה, שנוכה לבנין בית המקדש על ידי אליהו ומשיח, בעת שיבחר בו ה' [וזה שאנו מבקשים הושענא בית הבחירה, שנוכה לביאת אליהו המשיח, אשר הם יגידו לנו בדבר ה' כי הוא המקום אשר בו בחר ה', ועל דרך זה יהיה המקום ראוי להשראת השכינה. (דברי יואל)].

הושענא בית הבחירה הושענא

קלב

דיביר המצנע

דיבור הנבואה הוא טמון ומוסתר בזמן הגלות, ולעתיד כששוב יתגלה דיבור הנבואה, אז נדע שהמקום הוא ראוי להשראת השכינה

דיביר המצנע.

די זעלבע איז דא דער דיביר המצנע, דער דיבור דארט איז באהאלטן, [און] ווען ס'וועט נתגלה ווערן [דיבור הנבואה על ידי אליהו ומשיח], וועט מען וויסן [אז] דארטן איז דאס מקום וואס ס'רוהט די שכינה הקדושה^צ, און ס'איז [פריער] געווען בגולה.

קלג

במהרה - דער בורא כל עולמים זאל רחמנות האבן - מ'זאל מיר געהאלפן ווערן.
[און] מ'זאל מיר זוכה זיין צו 'באקומען' די מקומות מיט אליהו ומשיח.

^צ אבל לא כן עתה כשנכבש על ידי רשעים מזרע ישראל, לשמחה מה זו עושה, והוא רק צרה גדולה וניאויך ה', וכמו שהאריך רבינו באותה תקופה, בס'ג שלח וקרח תשכ"ז, ובקונטרס על הגאולה ועה"ת. [וזה נרמז בקצרה בלשון רבינו: און ס'איז (פריער) געווען בגולה].

מ'זאל מיר די זכיה האבן נאך תשובה צו טון, מ'זאל מיר נאך די זכיה האבן צו דינען דעם באשעפער' במקום הקדש.

בעונינו הרבים [עתה הוא בשפלות המצב, אבער דעמאלטס] וועל מיר שוין נישט סובל זיין אזא ביטער שפלות, [און] ס'וועט נישט זיין [מער] דער כח היצר, המסמא עינים.

הושענא דביר המצנע הושענא

קלד

הר המוריה

בגמרא אמרו רלכן נקרא הר המוריה, לפי שמשם יצאה הוראה לישראל. ובעוה"ר כהיום יוצא משם ניואין ה' ופריצת גדר, ועל זה אנו מקוננין ומבקשין הושענא הר המוריה

ס'איז דא פשטים אין [קריאת שם] הר המוריה.
די גמרא דרש'נט¹² [מאי הר המוריה], שמשם יצאה הוראה לעולם.

קלה

דארף מען וויסן:

דעמאלטס האט השם יתברך געגעבן, ווייל פון דארט קומט ארויס הוראות אמתיות.

אבער ווען ס'איז חלילה פארקערט [שמקבלין אלו המקומות] דורך מנאצי ה', קומט ארויס פון דארט - השם ישמרנו - גרויסע חציפות, מיט פריצת גדר.
[וואס כן] 'וויאזוי' ווערט עס אנגערופן הר המוריה.

קלו

[וועל זה אנו מבקשין עתה הושענא הר המוריה].

מ'איז מקונן פאר הקדוש ברוך הוא, [אויף] דעם מקום הקדש וואס דארף ארויסגעבן הוראות אמתיות, [און] בעונינו הרבים וואס גיט עס ארויס היינט ? !

קלו

אוי נא לנו כי חטאנו, אז מ'האב מיר אזוינס צוגעזען בלימו.

בעונינו הרבים דער צון הדור האט דאס גורם געווען.

מ'קאן נישט אזויפיל מאריך זיין.

[אבער] דאס ווייזט אז ס'איז עת צרה היא ליצקב [ירמ' ל, ז], [און אז] ס'איז שוין די העכסטע צייט [אז] השם יתברך זאל אויף אונז רחמנות האבן, מ'זאל מיר שוין 'געהאלפן ווערן' במהרה, מ'זאל מיר ארויס פון דעם חשכות, [וכמו שמסיים הכתוב וממנה יושע, דגודל הצרה עצמה היא סיבת הישועה].

הושענא הר המוריה הושענא

¹² בגמרא תענית (טז): מאי הר המוריה, פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא, חד אמר הר שיצא ממנו הוראה לישראל [פירש"י: תורה לישראל, כי מציון תצא תורה יושע"ב, ג. מידה ד, ב], יורו משפט'ף ליצקב [בכרה לג, י], ולשכת הגזית שבה עמדו הנביאים המוכיחים לישראל], וחד אמר הר שיצא ממנו מורא לעובדי כוכבים [ששומעין גדולות ישראל וירושלים, ומתפחדים עליהם].

קלח

חֲנָה דָּוִד

בב"ח כתב דבנין ירושלים וכסא דוד הם ענין אחד, ואין אנו מבקשים רק על בנין ירושלים כזה שהוא ראוי להיות מושב וכסא לדוד המלך. ולפי זה מובן שפיר כוונת הבקשה הושענא חֲנָה דָּוִד

מ'זאגט דא חֲנָה דָּוִד.

[ויש לפרש על פי] ווי איך האָב פריער (באות נא) נאָכגעזאָגט דעם ב"ח, [אז] איבערדעם זאָגט מען [בברכת ולירושלים עירך] וְכִסֵּא דָּוִד עֲבָדְךָ, [ווייל] אונז בעט מיר אויף אַזא ירושלים אז דוד המלך זאל דארט פלאץ האָבן, און נישט אויף אַזא בחינה וואָס דוד המלך קען נישט סובל זיין.

אן אנדערער ערליכער איד, קען עס אויך נישט פארטראָגן, [וכל שכן] וויאזוי קאָן דוד המלך אַזוינס פארטראָגן.

קלט

דער ב"ח זאָגט אַזוי פֿשט אין די ברכת וְלירושלָיִם (שבתפלת י"ח), וואָס מ'לאָזט אויס וְכִסֵּא דָּוִד עֲבָדְךָ, אז דאָס איז מעין הפתיחה [והחתימה] מ"ה. איבערדעם בעט מען זיך [הושענא] ס'זאל זיין חֲנָה דָּוִד, מ'בעט מיר אויף אַזא ירושלים, [און] אַזא מקום המקדש, אז דוד המלך זאל דארט קומען^{צו}.

קמ

אוי נאָ לָנוּ, אַז מ'דערהער מיר זיך אַזוינס, בעונינו הרבים אַז די מְנַאֲצֵי ה' פארלייגן זיך דארט.

ווער קאָן דען וויסן דעם צער השכינה הקדושה, און דעם צער המקום. דאָס האָב מיר אונז גורם געווען, מיט די חטאים.

הושענא חֲנָה דָּוִד הושענא

קמא

[הקפה ג]

כְּבוֹשָׁה בְּגוּלָה, לוֹמַדֶּת יִרְאָתְךָ

יש להבין שייכות ענין לימוד היראה, לענין מה שאנו כבושים בגולה

מ'זאָגט דאָ כְּבוֹשָׁה בְּגוּלָה, לוֹמַדֶּת יִרְאָתְךָ, [ויש להבין] וואָס איז דאָס שייכות [וקישור ב' ענינים אלו זה לזה].

קמב

ולמה אמר לשון 'לוֹמַדֶּת' יִרְאָתְךָ, והלא צריכין להיות ירא שמים בפועל, ולא רק בלימוד

און וואָס איז טייטש 'לוֹמַדֶּת' יִרְאָתְךָ, [והלא] בְּאֵמֶת ברויך מען דאָך צו 'האָבן' יִרְאָה [בפועל, ואין זה 'לימוד' בלבד].

^{צו} ועיין פירוש זה על חֲנָה דָּוִד ביתר אריכות, בדרשת הושענא רבה תש"י, ותשכ"ב. - ובתשכ"ב סיים רבינו בקצרה לקשר זה גם עם מה שלפניו ושל אחרי, וז"ל שם: איבערדעם זאָגט מען, זבול תפארתך אז ס'איז חֲנָה דָּוִד, אַזוי ווי דער ב"ח זאָגט, זבול תפארתך איז מקושר מיט חֲנָה דָּוִד, און דעמאלטס איז עס טוב הלקבון.

קובץ

אמנם יבואר הכוונה, כי בזמן הגלות אנו רחוקים מלהשיג בחינת יראת שמים כראוי, ועלינו רק ללמוד דברי יראה, כדי שנהיה מוכן ליראה בעת הגאולה. ואתי שפיר השייכות, וגם לשון 'לימוד'

נאָר בענוותיגו הרבים, דורכן פֿון הַגְלוּת, (ווען) דאָס נַפֶּשׁ איז אין גְלוּת, דאָס האַרץ איז אין גְלוּת, און אפילו מ'העט געוואָלט (ליראה את ה'), איז דאָס גרויסע חֲשֻכּוֹת הָעוֹלָם (און) דאָס חֲשֻכּוֹת הַגְלוּת (מונע מלהשיג היראה כראוי). איבערדעם זאגט מען נאר 'לומדת' ו'ראתך', מ'לערנט זיך.

קמך

[והוא על דרך שמציעו^{צח} כי] **הַצִּיבִי לָךְ צִיּוּנִים שְׂטִיט** (ירמ' לא, כ), [שיקיימו את המצות גם בגולה, כדי] **די מצות זאלן נישט זיין כּחדשים, ווען משיח וועט קומען**.

וּכְמוֹ כֵּן בַּעֲנֵן יִרְאֵת שָׁמַיִם, מִ'לַּעֲרֹגַת דִּי קָלִילִים [אִין] דִּי דִּיעוּת, מִזְאָל הָאֵבָן דִּיעִיָּה
 'וּרֹאֵס' ס'הֵיִסֵּט יִרְאֵת שָׁמַיִם, [כַּדִּי אִין] וּרְעָן דְּעַר אֵיבִירֶשְׁטֶער וּרְעָת הָעֶלְפֵּן אִין סִ'וִּרְעָט
 זִיִּין דִּי גְאֻלָּה שְׁלִימָה, מִ'וִּרְעָט קֹמֶעֶן צֹרֵם מְלֶךְ הַמְּשִׁיחַ אִין מִ'וִּרְעָט אֲרִינְשֵׁינְעֵן יִרְאֵת
 שָׁמַיִם, וּרְעָט עֵס נִישְׁט זִיִּין קִיִּין 'נִיעֵס'.

מ'וועט זיך דערמאנען מ'האט עפעס ע׳סך געווען אין דעם [בזמן הגלות]. נאָר מ'האט נישט פארשטאנען, מ'איז געווען ווייט דערפון.

קומה

ס'איז אַ למוד פון יראָה, דאָס גלות איז אַ למוד פון יראָה.
מ'לערנט זיך אויס [האיך ליראה את ה'].

אין דעם עומק תגלות, וויאזוי מ'ווערט 'פארפירט', [און] דאָס דעַת איז אין גלות, מ'ווייסט נישט [און] מ'פארשטייט נישט.

וויאזוי וועל מיר צוקומען צום מלך המשיח ? !

וועל מיר דען קענען זאגן מ'האט געהאט יראת שמים? !

[והלֹא] בעוֹנֵינוּ הַרְבִּים זַעֲמִיר דָּאךְ זִיעֵר ווִיט פֿון אַ נְקֻדָּה [הַפְּנִימִית] פֿון אֲמִתִּית פֿון יִרְאָת שָׁמַיִם.

[באר] אַזויפיל וועל מיר זאגן כאטש: מ'האב מיר זיך 'פרובירט לערנען' יראת שמים.

קמו

הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְאֵל אוֹיֵף אוֹנֵנוּ רַחֲמָנוּת הָאֶבֶן, מִזֹּאֵל מִיר נִתְקָרֵב וְעֵרֶן צוּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

מִזָּאֵל מִיר נֶאֱךְ טוֹן תְּשׁוּבָה שְׁלִימָה.

מִזָּאֵל מִיר זֹכֶה זֵיין צו זען יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל.

בספרי (עקב, ספאק י'): דבר אחר ואֲבָדְתֶּם מִהֶרָה וגו' וְשִׁמְתֶּם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים עַל לִבְכֶּכֶם (עקב יא, יז-יח). אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוץ לארץ, הוי מצויינים במצות, שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חרשים וכו', שירמיהו אמר הציבי לך ציונים, אלו המצות שישיראל מצויינים בהם.

וכן הוא ברש"י (עקב סו): ושמעתם את דברי. אף לאחר שתגלו, היו מצויינים במצות, הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו. וכן הוא אומר הציבי לך ציונים.

[ועיין ברמב"ן (עקב שם) מה שנדחק שם בפירוש הענין, דהלא מחוייבין ועומדין גם בחוץ לארץ לקיים המצות. ולדברי רבינו כאן בביאור ענין לומדת יראת, יתיישב גם זה, הדכוונה כי מקום עתה חסר לנו ההבנה וההשגה בקיום המצות, אבל יהיה מזה תועלת גדול לעתיד לבא, שעי"ז נוכל להשיג אז יותר בשלימות, והכן. • ועיין עוד בשלחן ערוך ההניח (י"ד הל' תלמוד תורה, פ"ב סי"ג) ח"ל: אבל בתורה שבעל פה אם אינו מבין הפירוש, אינו נחשב לימוד כלל, ואף על פי כן יש לאדם לעסוק בכל התורה, גם כדברים שלא יוכל להבין, ולעיתים לבא יוכל להבין ולהשיג כל התורה שעסק בה בעולם הזה ולא השיגה מקודם דעתו (ומציץ שם מקורו מביא הוזהר פרשת וישב דף קפ"ה).]

מִזְאָל נִישַׁט נְדָחָה ווערן דורך די הֶטָאִים.

קמז

איבערדעם זאָגט מען [אַז ווען מ'איז] פֿבוֹשֶׁה בַּגּוֹלָה איז לומֶדֶת יִרְאָתָךְ, מ'לערנט זיך.

קמח

אופן שני:

או יאמר, כי בזמן הגלות בעוה"ר באין לידי יראות זרות, ולזה צריכין ללמוד ולהשיג שלא לירא רק מהקב"ה, ולא מורם העולם

מ'קען זאָגן אפילו, אַז מ'נעמט דאָך אַרױס [לאַפּוקי פּון] וואָס מ'פּאַרעכט זיך פאַר שְׁטוּתִים, פאַר הֶבְלִים.

מ'פאַרגעסט גאָר צו האָבן אָמֶת'דיג יִרְאָה, פאַרן בּוֹרֵא פֶּל עוֹלָמִים.

קמט

ס'איז דאָך [דאָ גענין של] הַעֲלָאָת הַמִּדּוֹת [שכתוב בספרים^{צט}, דרשנופל לו מחשבה זרה של יִרְאָה, יש להעלות המדה לשורשה, לבוא על ידי זה ליראת ה'].

קנ

איבערדעם [ווען מ'איז] פֿבוֹשֶׁה בַּגּוֹלָה [ובאים שם לידי יראות זרות, הרי] על כל פנים איז עס אַ 'למוד' [פון יִרְאָה, כי צריכין ללמוד ולהשיג האריך שלא לירא משום דבר רק מהקב"ה].

הוֹשַׁעְנָא פֿבוֹשֶׁה בַּגּוֹלָה הוֹשַׁעְנָא

הוֹשַׁעְנָא לומֶדֶת יִרְאָתָךְ הוֹשַׁעְנָא

^{צט} ענין הַעֲלָאָת הַמִּדּוֹת מבואר בספרי גדולי תלמידי בעש"ט, והוא בקבלה מהבעש"ט והמגיד ממעזריטש. אמנם כתבו גם כן תלמידיהם, וזהו רק לצדיקים וקדושים שאינם שקועים בתאוות גשמיות, וכמו שהביא רבינו זה ביואל משה (א, קפא). וכאן מביא רבינו ענין זה רק בקוצר אמרים ממש, כדי לפרש לשון ההושענות גם על דרך זה, ובמכוון לא האריך בזה, כי אין זה שייך באנשים פשוטים.

וז"ל רבינו ביואל משה שם: ובספר יושר דברי אמת מהקדוש הרב ר' פייבוש מזבאריו זצוק"ל, כתב (בחלק א, סימן טז) בדבר [מה] שנתגלו כתבים של הקדוש מורינו הרב ר' דוב בער ז"ל לכמה אנשים, ומועטים הם שיכלו להתדמות אליו לעשות כמעשהו, אפילו לנגוע בקצהו, והם רואים שם שכתב בכמה מקומות סגנון זה, והיינו שמאהבה רעה שבאה לאדם יכול לאחוז באהבת הבורא, בחשבו קל וחומר, אם רצוני נוטה לאהוב שטות זה שהוא פסולת שנפל בשבירה, קל וחומר לשורשו, לאהבת הבורא שממנו נלקחה זאת האהבה. וכן ביראה רע, וכן בהתפארות הגרוע, וכן בניצוח וכו'. והם חושבים - אותם שאינם בעלי שכל שרואים זה - חושבים שדבר פשוט הוא ללמוד קל וחומר זה, כמו שלומדים קל וחומר בגמרא. אבל שם הוא ללמוד, וכאן הוא לעשות, שאי אפשר ללמוד קל וחומר זה אם לא יהיה מופשט מגשמיות, כי אם הוא דבוק בגשמיות ובתאוות ומקבל תענוג מהם בודאי אינו יודע כלל מאהבת הבורא ומיראתו ומתפארתו וכו', וחס ושלום יפול בשוחה עמוקה אם לא ישמור את עצמו מאוד, וצריך להרחיק את עצמו בכל ההרחקות הנמצאים בספרי מוסר וכו', עכ"ל. יעיי"ש שהאריך עוד, וגם בפרקים שלאחריו האריך שכמה ענינים כתבו בכתבים שאינו לסתם בני אדם אלא לבני עליה כמותם. וראיתי בני עליה והם מועטים (סוכה מה:).

וכעין זה הוא בספר התניא (חלק א, פרק כח) וזה לשונו באמצע דבריו, אֵל יְהִי שׁוּטָה לַעֲסוֹק בְּהַעֲלָאָת הַמִּדּוֹת של המחשבה זרה, הנודע. כי לא נאמרו דברים ההם אלא לצדיקים שאין נופלים להם מחשבות זרות שלהם כי אם משל אחרים, אבל מי שנופל לו משלו מבחינת הרע שבלבו בחלל השמאלי (עיין שם בפרק ט ופרק יב), איך יעלה למעלה והוא עצמו מקושר למטה.

והגם שענין זה של הַעֲלָאָת הַמִּדּוֹת מבואר בספרי תלמידי הבעש"ט בכמה מקומות אין מספר בסתמא, ולא הזכירו מאומה כי סתם בני אדם יוכלו ליפול על ידי זה בשוחה עמוקה כמו שכתוב בספר יושר דברי אמת, אלא בשביל שאמרו זה אז לתלמידיהם, שהזכירו אותם שראויים הדברים אליהם, לכן לא הוצרכו להזכיר מאומה, וכמו שהבאתי (בריש סימן זה) כהאי גוונא מדברי הש"ס. והרבה ענינים אין מספר הם בכהאי גוונא בספרי תלמידי הבעש"ט, וצריך בינה יתירה להתבונן אם ימצא איזה דיבור המגיע אליו לשורש נשמתו. ולא באתי לפרט הרבה בזה, כי לא ראיתי להאריך כעת בדברים כאלו וכיצא בו וכו'.

קנא

סִבְלַת סִבְלָה, עֲנִיָּה סוּעָרָה

סִבְלַת סִבְלָה, הוא מלשון מתנה וסבלנות, ויבואר על דרך שאמרו בזהר דמאן דרחים ליה קוב"ה משרד ליה דורן, שידרמן לו עני הגון לקיים בו מצות צדקה. ובוה יבואר שייכות הענינים, שמבקשים הושענא סִבְלַת סִבְלָה, עֲנִיָּה סוּעָרָה, דוהו כביכול מתנה להקב"ה במה שיושע את ישראל בזמן שהם עֲנִיָּה סוּעָרָה

סִבְלַת סִבְלָה, עֲנִיָּה סוּעָרָה. (ואפשר לבאר שייכות אלו הב' דברים).

(דהנה) ס'שטייט אין זוהר הקדוש^א, מאן דרחים ליה הקדוש ברוך הוא, וועם הקדוש ברוך הוא האט ליב, שיקט ער אים א דורן, אן עני, נכדי שיוכל לעשות עמו צדקה וחסד).

[ביי] אידן אין גלות שטייט (תהלים יח, כח) עם 'עני' תושיע, הקדוש ברוך הוא וועט העלפן ארימע לייט.

[און] לויטן זוהר הקדוש, אז הקדוש ברוך הוא גיט אן עני פאר א גוטן פריינד א מתנה. (והנה לשון) סבלנות איז דאך לשון דורן^א.

[ולפי זה יתפרש כאן הלשון] סִבְלַת סִבְלָה, [דאס] איז פארן בורא כל עולמים א מתנה, [צו העלפן די] עֲנִיָּה סוּעָרָה.

הושענא סִבְלַת סִבְלָה הושענא

קנב

[חקפה ר]

יבול להשפיע

"יבול" נקרא מה שמובילין לשדה בשעת הזריעה, אשר מזה נצמח אח"כ יותר תבואה ופירות

הושענא יבול להשפיע.

(הנה בפסוק) ונתנה הארץ יבולה^א, זאגט רש"י^א, מה שאתה 'מוביל' לה^א. דעס וואס מ'זייפט.

^א בזהר הק' (וירא קד): תנינן, בשעתא דקודשא בריך הוא רחים ליה לבר נש, משדר ליה דורנא, ומאן איהו, מסכנא, בגין דזכי ביה. וכיין דזכי ביה, איהו אמשיף עליה חד חוטא דחסד דאתמשך מסטר ימינא, ופריש ארישיה ורשים ליה, בגין דכד ייתי דינא לעלמא, תהוא מחבלא ידהר ביה, וזקיף עיניו וקמא להוא רשימו וכדין אסתלק מניה ואזדהר ביה. בגיני כף אקדים ליה קודשא בריך הוא במה דזכי. [פירוש: שנינו, בשעה שהקב"ה אוהב את האדם, שולח לו דורן, ומי הוא, זה העני, כדי שיוכה בו, הוא מושך עליו חוט של חסד שנמשך מצד הימין ופורס על ראשו ורושם אותו, כדי שכשיבא דין לעולם, אותו המשחית יזהר בו, ומרים עיניו ורואה אותו הרושם, ואז מסתלק ממנו ונוהר בו. ומשום כך מקדים לו הקדוש ברוך הוא שיהיה לו במה שיוכה].

^א כמבואר במשנה וגמרא בכמה מקומות (פסחים מט. כתובות עג: קידושין נ. בבא קמא עט. ובבא בתרא קמו). ופירש"י בפסחים: סבלנות. דורונות, כלים נאים. – ובקידושין פירש"י: דורונות שדרך חתן לשלוח לארוסתו.

^א בפרשת בחוקותי (כו, ד): ונתנה הארץ יבולה. – ועוד שם (כו, כ): ולא תתן ארצכם את יבולה. – ובפרשת עקב (יא, יז): והאדמה לא תתן את יבולה.

^א ברש"י בחוקותי (פסוק כ): ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע. [ומקורו בתורת כהנים שם].

וכן ברש"י עקב (שם): את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה, כענין שנאמר (חגי א, ו) וזרעכם הרבה והבא מקצת. [ומקורו בספרי שם].

^א פירוש: מה שמוליכין אל השדה, כדי לזרוע בה.

מ'שמועסט פון תבואה, [און] דעם וואָס מ'זעצט אַריין [לזרוע], ווערט דאָך אָנגערופן לשון יבול. וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ, שאתה מוביל לה.

קנב

והחילוק הוא דהיבול נתן האדם, אבל השפעת הברכה בגידול הפירות, זה נתן הקב"ה

איז אַזוי.

דעם וואָס מ'זייעט, טוט דאָך דער מענטש [בידי אדם], ברויך מען האָבן [עזר בידי שמים] אַז ס'זאל כאַפֿן [קליטת הזריעה בארץ, און] ס'זאל האָבן אַ בְּרָכָה [אז] ס'זאל וואַקסן, ס'זאל דורכפירן דעם וואָס די זומען ברויך דורכצופירן.

[אבל עצם הובלת והולכת היבול לזרוע] דעם טוט דאָך דער מענטש, [נאָך] ס'איז אַמאָל פאַרהאַנדן [אז] מ'האַט נישט [מיט] וואָס צו זייען [אויך נישט], מ'האַט נישט וואָס צו ברענגען, [און דעמאָלט] ברויך מען האָבן אַ יְשׁוּעָה מ'זאל האָבן 'וואָס' צו זייען.

קנב

וכן הוא גם בעניני רוחניות ומדות הקדושות, שהאדם צריך לעשות אתערותא דלתתא, והקב"ה ישפיע אתערותא דלעילא

[ועל דרך זה אנו מבקשים הושענא] יבול' להשפיע, [דעם] גייט דאָך אַרויף אויף די זעלבע [בענין רוחני], אויף די מְדוּת [הקדושות]. און בְּשָׂמִים דאַרף מען האָבן הַשְׁפָּעָה, אַז ס'זאל וואַקסן דעם וואָס מ'טוט^{קא}.

קנב

אבל בעוה"ר כשאין לנו הכח לאתערותא דלתתא, צריכין לבקש על זה גופא, שגם זה ישפיע לנו הקב"ה מלעילא

בעונינו הרבים מ'האַט נישט וואָס צו ברענגען, מ'האַט נישט [מיט] וואָס צו זייען אפילו, פון וואָס ס'זאל וואַקסן. פון דעם אַליין איז מען אויך ווייט.

[כי] בעונינו הרבים [איז] דאָס שְׁפִלוּת הַדּוֹר, מ'האַט זיך נישט וואו צו קערן און וואו צו ווענדן, דעם זומען אַליין ברויך מען האָבן מן הַשָּׂמִים, [אז] דער בורא כל עולמים זאל מְשַׁפֵּיע זיין אַז מ'זאל האָבן 'וואָס' צו זייען. און דערנאָך ברויך מען [עקסטער] אַ הַשְׁפָּעָה, אַז ס'זאל וואַקסן דערפון.

קנב

זה שאנו מבקשין הושענא 'יבול' להשפיע, דגם בזה אנו צריכין להשפעה מן השמים

איבערדעם זאָגט מען [הושענא] 'יבול' להשפיע, דעם יבול וואָס מ'ברויך צו ברענגען [אויף] אַריינצוזעצן [לנטוע שיוכל לצמוח מזה], דעם זאל מען [אויך] מְשַׁפֵּיע זיין מן הַשָּׂמִים^{קא}.

הושענא יבול' להשפיע הושענא

^{קא} וועיין עוד בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ג, ד"ה והרביעי) וז"ל: כי העבודה שהיא מן התורה, כמבוא אל העבודה אשר היא מן השכל, והיא כגרגיר הזרוע. והתורה לה כעבודה לאדמה, וחרישתה ונקייתה. והעזר שהוא מן האלקים, כמטר המשקה אותה. ומה שהיא ממציאה ומצמחת, במה שיתקיים בלבבות מעבודת האלקים לשמו, לא ליחול ולא לרהות, כמו שהזהירו חכמינו ז"ל עליו (אבות א, ב) אַל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.

^{קא} ויש לציין כי רבינו היה רגיל לחזור על פירוש זה בכמה שנים, עיין זה גם בדרשת הושענא רבה תשט"ו, תשי"ז, תשי"ח תשי"ט, תשכ"ו, תשכ"ז. וכנראה שהיה לו עבודה מיוחדת בזה לעורר רחמים להמשיך ולהשפיע כח העבודה והתפילה לבני ישראל.

קטו

[הקפה ה']

הוד להָבֵל דָּמָה

מדת הוד הוא מדה קדושה, ומן הספירות העליונות

מ'זאגט דאָ הוד להָבֵל דָּמָה.

די ספירת הוד איז דאָך אַ גרויס ענין, פון די ז' מדות הקדושות, מדות העליונות.

[והנה] די שבועת הגלות איז געווען אויף ספירת הוד [דהיינו על אלף החמישי בלבד, וזה

שנרמז באומרינו] הוד להָבֵל דָּמָה.

[דאָס] האָב איך שוין פריער געזאָגט (באות יד) [כי גזירת הגלות עבור החטא של דורות

הקודמים, היה רק על אלף החמישי], און דערנאָכדעם די ספירת יסוד [שהוא האלף השישי],

דאָס איז דאָך שוין פאַר די 'אייגענע' עֲוֹנוֹת [של אותן הדורות עצמן].

קנח

אבל בעוה"ר כשאין משתמשין במדה זו כראוי, רוצין למצוא חן בעיני העולם ולהתדמות לאנשי הדור, והוא אחד מיסודי המכשולות במה שהולכין בבגדי פריצות

לאָמיר נאָר זען.

איינס פון די יסודי המכשולות פון די וועלט, [איז דעס] אַז די מֵדַת הוד נוצט מען

אויס אויף גִּשְׁמִיּוֹת, [מ'וויל זיך] צוגלייכן צו די וועלט.

די אַלע פֿריצות וואָס מ'גייט, [איז דאָך] ווייל ס'איז שוין פאַר די וועלט.

מ'האָט גענומען אַ ספירה עֲלִיּוֹנָה, מֵדַת הוד, און מ'האָט עס אַריינגעברענגט אין

'נאַרישקייט' אַריין.

[און] דעס איז רחמנא ליצילן, דעס איז מִחְרִיב הָעוֹלָם.

אַז מ'העט גיווען געוואוסט וואָס דאָס איז [בודאי היו בורחין מזה].

די אַלע פֿריצות וויאזוי זיי גייען אָנגעטון די נָשִׁים, מיט די בִּגְדֵי פֿריצות.

קנט

ולאחר מדת הוד הוא מדת יסוד, ועל ידי שמשתמשין בהוד שלא כהוגן, ח"ו הוא נוגע לפרוץ במדת הקדושה

און דערנאָך [לאחר מדת הוד] קומט נאָך די מֵדַה פון יסוד, ווייל ס'רירט אָן אין דער

מֵדַה, [ווען] מ'איז פֿוגם אין די מֵדַה פון הוד, די מֵדַת הוד, און מ'ברענגט עס אַריין אין

'נאַרישקייט', אין פֿריצות אַריין.

קס

והוא שמקונני הושענא הוד להָבֵל דָּמָה, על מה שמשתמשין במדה קדושה של הוד להתדמות לדברי הבל ושטות

[והנה באמת הרי] הוד איז אַ מֵדַה עֲלִיּוֹנָה.

איבערדעם באַקלאָגט מען דאָס [באמירת הושענא הוד להָבֵל דָּמָה], אַז דעס וואָס

מ'דאַרף טון פאַר הקדוש ברוך הוא [להתנאות ולבקש מציאת חן לפניו ית"ש, ולהתדמות

לדרכיו, איז געוואָרן] 'להָבֵל דָּמָה', [אַז מ'זוכט זיך ציצוגלייכן צו 'נאַרישקייט'].]

קסא

ויש לנו לקבל על עצמינו להתנאות ולבקש חן רק אצל הבורא כל עולמים,

ונמצא חן וְשָׂכָל טוב בעיני 'אֱלֹהִים', ורק אחר כך בעיני 'אָדָם'

[אמנם עלינו לראות] מ'זאָל מיר זיך שוין מאַכן פאַרן בוראָ פֿל עוֹלָמִים, מיט די מֵדַה

פון הוד.

השם יתברך זאל מ'שפיע זיין ב'לבות בני ישראל, מ'זאל מיר די זכיה האבן (לבקש למצוא) חן ו'שכל טוב ב'עיני 'אלקים', (ורק אחר כך ב'עיני 'אדם').
'פריער' דארף מען (חן) ביים בורא פל עולמים, מ'זאל האבן חן ביים בורא פל עולמים.

ער זאל מ'שפיע זיין אין די הערצער, מ'זאל גיין בדרך האמת.

הושענא חוד להבל דמה הושענא

קסב

[חקפה ו]

לכאורה מכיון שכבר אמר יקב, שהוא היין, למה חזר אחר כך לברם, שהוא הענבים

מ'זאגט דא פֿרם מתולעת.

(והתחיל לומר יקב) און נאכדעם גייט ער צוריק (לפֿרם).

(ולכאורה הלא) יקב איז דאך שוין דא דער וויין, (און) פֿרם איז דאך נאך (כשהם ענבים).

קסג

אמנם בני ישראל מכונין לברם ה', והקפה זו הוא נגד מדת היסוד, ובא לרמוז כי אם חס ושלום פוגמין בעבירות במעשה, אז צריכין לחזור ולהביט על המחשבה הקודם לזה, שהיא הגורמת לזה

(אמנם הנה הנביא אומר) פֿרם ה' צ-באות [בית ישראל] (ישעי' ה, ז), אידן ווערן דאך געגליכנט (לפֿרם).

[און] די זעקסטע הקפה גייט דאך ארויף אויף דעם חטא [הידוע]. ולזה רומזין ביקב וברם, על ענין המעשה והמחשבה, (כי) ווען ס'איז יקב, ווען ס'איז שפעטער אז מ'זעט חלילה וואס ס'איז געשען, דארף מען זיך אומקוקן וואס פריער איז געווען [במחשבה], פריער די מחשבה האט געברענגט [לידי מעשה].

[ולזה לאחר ענין היקב, מזכירין ענין] 'פֿרם' מתולעת, ווילאנג ס'איז נאך געווען א פֿרם, ס'איז נאכנישט געווען ארויסגעקומען מן הכח אל הפועל, האט זיך אריינגעכאפט דער וואָרעם. און דערנאָכדעם ווען ס'איז שוין טאקע יקב, איז שוין טאקע 'מילק', דאס איז נאך אַרגער [ווי תולעת, כי הארבה גדול יותר מתולעת].

[ואתי שפיר דנקט יקב מילק תחלה, כי בשעה שנכשל ח"ו בעבירה בפועל המעשה שהוא בחינת יקב מילק, שהוא גמר הדבר, אזי אכן נודע הדבר שכבר נאחזה בו התולעת במקודם לזה, על ידי המחשבה שהוא בחינת פֿרם מתולעת. ולכן לא סגי לו לעשות תשובה על מעשה העבירה לחוד, אלא צריך לחזור לעשות תשובה גם על תחלת הפגם במה שחטא במחשבה. (דברי יואל).]

הושענא יקב מילק הושענא

הושענא פֿרם מתולעת הושענא

